

TAMPEREEN YLIOPISTO

Tiina Nyrhinen

**Tila, paikat ja arkkitehtuuri valtasuhteiden merkitsijöinä
Orvokki Aution *Pesärikön* maailmassa**

Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma
Tampere 2006

Tampereen yliopisto

Taideaineiden laitos

NYRHINEN, Tiina: Tila, paikat ja arkkitehtuuri valtasuhteiden merkitsijöinä Orvokki Aution

Pesäriikon maailmassa

Pro gradu -tutkielma, 86 s.

Suomen kirjallisuus

Maaliskuu 2006

Orvokki Aution (s. 1941) *Pesärikko* on romaanitrilogia (*Viistotaival* 1980, *Kotipesä* 1982 ja *Merkki päällä* 1985), joka ilmestyi yhtenä niteenä vuonna 1986. Lähestyn *Pesäriikon* tiloja ja paikkoja romaanin henkilöiden valtasuhteiden merkitsijöinä. Tilojen ja valtasuhteiden analyysissä on hyödynnetty Michel Foucault'n ajatusta panoptikonista nimettömän vallan ja valvonnan symbolina. Myös Foucault'n ajatus biovallasta ihmisen toimintaa säätelevänä järjestelmänä esiintyy analyysin tukena. Tutkielman kehyksenä on semioottinen kulttuurianalyysi ja fenomenologinen tila-analyysi. Valta-analyysissä on aineksia myös Dennis H. Wrongin jaottelusta. A.J. Greimasin semioottisen neliön avulla aineistosta muodostetaan vastakkaisia modaalisia kategorioita vallan ja vapauden paikoista ja valtasuhteista.

Tiettyjen tilojen ja paikkojen toistuvuus ja niiden liittyminen henkilöiden ajatuksiin ja tunteisiin on *Pesäriikon* kerronnassa yleinen ilmaisukeino. Tutkin, millaiset tilat tuottavat vapauden tunnetta kirjan henkilöissä ja miten ne vaikuttavat heidän valtasuhteisiinsa ja valtasuhteiden laatuun. Lähiluku on toteutettu pitäen mielessä tilojen ja paikkojen fenomenologinen luonne; ihmisten elämää luetaan kuulumisena tai kuulumattomuutena johonkin paikkaan, pysähtymisinä ja liikkeelle lähtöinä. Tarkasteltavana on ihmisen maailmasuhde: monet polut ja keskustat, raja-alueet ja kohtaamisvyöhykkeet, jotka orientaatioon ja identifiikaatioon, kotiutumiseen ja vapautentunteeseen vaikuttavat.

Trilogian päähenkilöt Aholan Armi ja Larvan Olavi ovat kaikkietävän kertojan apuna tilojen ja paikkojen moniaistisina havainnoijina. Tärkeitä valtasuhteiden merkitsijöitä ovat teoksen alussa Aholan ja Larvan maalaistalot merkityksin ladattuine kuolinpaikkoineen (Armin äidin kuolinpaikka jokirannassa ja Olavin isän kuolinpaikka puutarhassa) sekä nuorenparin oma koti Kainastolla keskeneräisine puutarhoineen. Oma roolinsa on Armin vapauden symbolilla, aukeiden peltomaisemien päätepisteenä näkyvällä metsänreunalla, kohtauspaikkana toimivalla urheilukentällä sekä Olavin vapauden valtakunnalla, erämaamökillä. Trilogian loppupuolella näiden paikkojen merkitykset korostuvat ja muuntuvat toiston ansiosta ja muutoksen tuulten puhaltaessa rakennemuutosta elävässä agraariyhteisössä. Armin ja lasten muutto Tampereelle tuo mukaan valtasuhteisiin biovallan elementit koulukuraattorin ja psykologin muodossa. Armi joutuu lapsineen mukautumaan uudenlaiseen tilanhallintaan kerrostalossa ja katutilassa, lapset lisäksi nomadimaiseen vaeltamiseen kahden kodin välillä.

Pesärikossa taitavasti käytetty murre on tuottanut suuren määrän kielitieteellistä tutkielma-aineistoa, mutta teoksen valtasuhteita, tilaa ja paikkoja ei ole aiemmin nostettu esiin. Osin näkökulman valintaa on estänyt kirjailijan haluttomuus tunnustaa teoksen liittyvän mihinkään olemassa olevaan paikkaan. Teoksesta nousee esiin paitsi tarkka Tampereen maantiede ja näköalapaikat Kalevan kirkkoineen, myös joitakin kirjailijan kouluvuosien kotikunnan Ylistaron paikkoja ja kulkureittejä. Henkilöiden valtasuhteisiin vaikuttavat paikat saavat merkityksensä tiettyssä ajassa, tiettyssä historiallisessa tilanteessa. Agraariyhteisön tiivis naapuruston valvonta vaihtuu modernisaation edetessä yhteiskunnan anonyymeihin valvontamuotoihin.

Tutkielman avainsanoja: Orvokki Autio, tilan poetiikka, paikan henki, fenomenologia, arkkitehtuurin filosofia, kulttuurimaantiede, valta-analyysi, semioottinen neliö.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tilan ja paikkojen tutkimisesta	1
1.2. <i>Pesärikko</i> suomalaisen kirjallisuuden kentässä	2
1.3. Aiempi <i>Pesärikko</i> ä koskeva tutkimus	5
1.4. Tutkimuskysymys: tila, paikka, valtasuhteet	7
2. NÄKÖKULMIA TILAAAN JA ARKKITEHTUURIIN	10
2.1. Merleau-Ponty ja fenomenologinen lähestymistapa tilaan	10
2.2. Maantiede luonnontieteen ja kulttuurintutkimuksen risteyksessä	11
2.3. Paikan henki arkkitehtuurin filosofiassa	13
2.4. Tilan politiikkaa: Lefebvre, Foucault, Jenks, Saarikangas	15
3. VALTA, VALTASUHTEET JA TILA	17
3.1. Valtasuhteet ja politiikan logiikka	17
3.2. Auktoriteetin ja resurssien merkitys valtasuhteissa	19
3.3. Ilmin ja anopin valta Wrongin analyysin kautta nähtyinä	21
3.4. Näkökulmia valtasuhteisiin Foucault'n mukaan	23
3.5. Biovallan sopeuttava voima	26
4. VALLAN JA VAPAUDEN TILOJEN FENOMENOLOGIAA	29
4.1. Valvova yhteisö – kirkko ja kirkonkylä	29
4.2. Olavin ja nuoren Armin merkitykselliset paikat	31
4.2.1. Liike ja pysähdys – Olavin taksi ja kotikulmat	31
4.2.2. Tulevaisuus metsikön takana – Armi vinttikamarissa ja joella	32
4.2.3. Kohtauspaikka – urheilukenttä	34
4.3. Aholasta Larvaan	35
4.4. Vapauden paikat – erämaamökki, huusi ja sänky	37
4.5. Uudisasumista Kainastolla	38
4.6. Kaksi kotiinpaluuyritystä	42
4.6.1. Olavi äidin luona	42
4.6.2. Armi Aholan vintillä	43

4.7. Lähdön valmistelua: Armi ja polkupyörä	44
4.8. Kaupunkiasumisen aakkosia	47
4.8.1. Kerrostaloasunto	47
4.8.2. Nomadit Larvassa, Helsingissä ja Tampereella	50
4.8.3. Poutainen ja jäinen Näsinkallio	51
4.8.4. Flanööri kaupunkitilassa	53
4.9. Maalaiselämän muutoksia	56
4.9.1. Puutarhaneuvos ja merkkipeli	56
4.9.2. Valvonnan piiri laajenee: puhelin ja sähköjohto	57
4.10. Valtasuhteet pääläällä – anoppi ja Olavi Tampereella	58
5. TILOJEN MERKITYKSET NELIKENTÄLLÄ	62
5.1. Vallan ja vapauden tilat lekseimeinä	64
5.2. Lekseemien analyysi: tilojen ja paikkojen merkityksiä	65
5.2.1. Näyttäminen: kirkko ja kylänraitti	66
5.2.2. Oleminen: biovallan neuvottelijat	67
5.2.3. Ei-näyttäminen: Larvan vaikenava muuri	67
5.2.4. Ei-oleminen: puutarhaneuvos	68
5.2.5. Armin ja Olavin vapauden ja ahdistuksen paikat	69
6. LOPUKSI	72
6.1. Kirjallisuuden tilojen, paikkojen ja valtasuhteiden tutkimisesta	72
6.2. Tilat, paikat ja niiden esikuvat	73
6.3. Valtasuhteet tiloissa ja paikoissa	75
6.4. Kysymyksiä jatkotutkimukselle	76
KUVAT	78
KAAVIOT	78
LÄHTEET	79

1. JOHDANTO

1.1. Tilan ja paikkojen tutkimisesta

Kirjallisuus on tie, portti ja koti uusille maailmoille. Tekstin merkitykset avautuvat lukijalle kielellisen kompetenssin myötä, mutta mukaan astuvat myös henkilökohtainen hahmottamisen tapa, aikaisemmat aistimukset, kokemukset ja tilaelämykset. Miljöö on kirjallisuudentutkimuksessa keskeistä käsitteistöä teoksen henkilöiden, kertojan, juonen, aiheen ja teeman lisäksi. Tekstistä avautuu yllättävän helposti kuva tietystä tilasta, joka toimii kertomuksen enemmän tai vähemmän ehyenä maailmana.

Semiotiikan piirissä puhutaan Ferdinand de Saussuren (1857–1913) käsittein *merkitsijästä* (signifioija) ja *merkitystä* (signifioitu). Tekstin kokemisen maailmassa *merkitsijä* on asian ilmaisu, *merkitty* on tämän merkin sisältö. (Vuorinen 1997, 42.) Merkkien käyttäjät oppivat jo nuorella iällä liiton merkitsijän (materiaalisen merkintätavan) ja merkityn (mentaalinen käsite, jonka merkitsijä saa aikaan) välillä ja sisäistävät sen niin perusteellisesti, että käytännöllisesti katsoen mitään eroa näiden välillä ei koskaan myöhemminkään koeta (Benveniste sit. Copley ja Jansz, 1998).

Orvokki Aution romaanitrilogiassa *Pesärikossa* tilan ja tiettyjen paikkojen toistuvuus ja niiden liittyminen henkilöiden ajatuksiin ja tunteisiin on kerronnassa tärkeä ilmaisukeino. *Pesärikon* tila ja paikat poikkeavat monella tavalla siitä suomalaisessa kirjallisuudessa yleisestä, Runebergin merkityksellistämästä ja monien prosaistien hänen jälkeensä vakiinnuttamasta ylhäältä nähdystä järvi- ja kulttuurimaisemasta, jonka rooli suomalaisessa 1800-luvun lopun kirjallisuudessa ja kuvataiteessa ylsi kansalliseksi "kotomaamme koko kuvaksi" asti (Laitinen 1984, 36). Pohjalainen jokivarsimaisema ei ole tähän kuvaan mahtunut ennen kuin 1930-luvulta lähtien (Ks. esim. Paulaharju 1932.)

Tilaan kertomuksellisena osatekijänä on kiinnitetty kirjallisuudentutkimuksessa vähemmän huomiota kuin esimerkiksi henkilöhahmojen ja toiminnan suhteen analysointiin. Tapahtumien nähdään yleensä etenevän henkilöiden kautta, heidän luonteessaan ja käyttäytymisessään toistuvien piirteiden ohjaamina. Tilan ja atmosfäärin tehtävänä on useimmiten nähty henkilöiden elämäntilanteen tai tunnelman säestäminen. Kerronnan perspektiiveistä puhuessaan Gérard

Genette (1980, 189–190) mainitsee kertomuksen tulevan kerrotuksi aina jostakin perspektiivistä käsin, tietynlaisena *fokalisaationa*, henkilön tai kertojan näkökulmasta. Hän esittelee sisäisen fokalisaation, jossa lukija pääsee selville henkilön mielenliikkeistä, ja ulkoisen fokalisaation, jossa kertoja jättää henkilöhahmon tuntemukset raportoimatta.

Tietynlaisia maisemia tai näkymiä on lähestytty metaforina tai metonymioina siten, että tilaa tai paikkaa on ajateltu toisen asiaintilan vertauskuvana tai sen on nähty edustavan ajatuksellista kokonaisuutta. Shlomith Rimmon-Kenan (1991, 100) puhuu tilallisesta fokalisaatiosta ja mainitsee, että panoraamamaisen näkymän tai simultaanisen näkymän piirtäminen on mahdollista kaikkietävän kertojan perspektiivistä, mutta nämä näkökulmat eivät ole mahdollisia, jos fokalisoijana on henkilö tai fokalisointi tapahtuu tarinan sisältä käsin. Fokalisaatio voi vaihdella lintuperspektiivistä rajoittuneen tarkkailijan näkökulmaan tai yhden rajatun tarkkailijan näkökulmasta toiseen (Rimmon-Kenan 1991, 101).

1.2. *Pesärikko* suomalaisen kirjallisuuden kentässä

Orvokki Aution *Pesärikko* julkaistiin 1980-luvulla alun perin kolmena romaanina. *Viistotaival* ilmestyi 1980, *Kotipesä* 1982 ja *Merkki päällä* 1985. Yhteisniteeksi trilogia koottiin vuonna 1986. Ennen *Pesärikkoa* Autio oli julkaissut vapaamittaisen runokokoelman *Kaukana soi haitari* (1969), romaanit *Timanttihäät* (1972) ja *Puimakone Bulevardilla* (1971) sekä novellikokoelman *Sininen kaappi* (1972). *Pesärikin* jälkeen on ilmestynyt romaani *Valokuvavarkaat* (1988).

Pesärikosta ja *Valokuvavarkaista* on tehty teatterisovitukset. *Pesärikko* dramatisoitiin TV1:n tuottamaksi kolmiosaiseksi elokuvaksi vuonna 2000. *Pesärikko* taipui vuonna 2003 myös Seinäjoen kaupunginteatterin ja 50 nuoren voimin Siionin virsiä ja tangoa yhdisteleväksi musiikinäytelmäksi.

Autiolle on myönnetty Kiitos kirjasta -mitali vuonna 1981, Valtion kirjallisuuspalkinto vuonna 1983, Tampereen teatterikesän Thalia-palkinto 1990 ja valtion 15-vuotinen apuraha vuonna 1992.

Pesärikin ensimmäisen ja toisen osan tapahtumat sijoittuvat eteläpohjalaiselle maaseudulle. Ensimmäisen osan, *Viistotaipaleen* ajanjakso ulottuu vuoden 1958 kesäkuusta toukokuiseen

lauantai-iltaan 1959. Nuori, vasta koulunsa lopettanut Aholan Armi kihlautuu vanhempiensa vastustuksesta huolimatta itseään 15 vuotta vanhemman Larvan Olavin kanssa ja muuttaa tämän kotitaloon, jota hallitsevat Olavin äiti Laina ja tämän halvaantunut sisar Ilmi. Autio valottaa Armin ja Olavin menneisyyttä, parin kihlautumista ja Armin sopeutumista elämään Larvassa. Larvan miniänä Armin on hylättävä tanssit, elokuvat ja pesäpallo ja tilalle tulevat Ilmin hoito, navetta-askareet ja raskaudentilan ja anopin valvonnan mukanaan tuomat rajoitukset. Armin isä vaatii Olavia kertomaan Armille lehtolapsestaan, josta Armi ei tiedä mitään. Salaisuus paljastuu hieman ennen pariskunnan tyttären syntymää. Heti synnytyksen jälkeen Armi vaatii Olavilta muuttamista pois Larvasta.

Trilogian toisessa osassa *Kotipesässä* eletään toukokuuta 1964. Tarinan aika kestää kesän yli lokakuuhun. Ensimmäisen ja toisen osan väliin jäänyttä aikaa kerrataan takaumin. Armi ja Olavi ovat asuneet viitisen vuotta Kainaston kylällä omassa "kotipesässään". Perheessä on kaksi lasta, Tiina ja Lasse, ja Armi odottaa kolmatta. Nuoren vaimon romanttiset toiveet, halut ja tarpeet ovat karisseet. Olavi on osoittautunut olevansa kiinni äitinsä vallassa, viihtyvän kotonaan huonosti ja vahtivansa sairaalloisen mustasukkaisesti Armin liikkeitä. Pariskunnan viljelyhankkeet ja muu kodin laittaminen ovat jääneet kesken. Anoppi sekaantuu perheen jokaiseen asiaan keittiönkaappien siivoamista myöten. Kuolema vieraillee kahdesti. Ilmi käy rajun kuolinkamppailun ja hänen poismenonsa jälkeen Armi tuntee menettäneensä viimeisen kiinnekohtansa Larvaan. Armin raskaus keskeytyy. Hän masentuu ja vähitellen toivuttuaan alkaa kypsytellä ajatusta avioerosta. Armi ryhtyy myyjäksi kirkonkylän kangaskauppaan ja muuttaa lapsineen huoneen ja keittiön asuntoon.

Kolmannessa *Merkki päällä* -osassa kuvataan Armin ja lasten elämää Tampereella ja Olavin ja anopin vaiheita Larvassa kymmenen vuotta edellisen osan tapahtumia myöhemmin, vuonna 1974. Tiinan murrosikä on vaikea. Armin suhde jyväskyläläisen Ahdin kanssa on kariutunut Tiinan painostuksen seurauksena. Olavi asuu äitinsä luona ja kiertää naapurien puutarhoissa väittäen olevansa puutarhaneuvos. Olavi ahdistelee Armia puheluilla ja tarkistuskäynnillä. Tiinan oireilu näkyy koulussa poissaoloina ja huonona käytöksenä ja äiti ja tytär kutsutaan koulupsykologin vastaanotolle. Olavin psykoottinen kohtaaminen ja itsemurhayritys Larvassa saa Laimi-äidin hakemaan apua. Olavi pääsee hoitoon Tampereen lähelle. Kirjan lopussa Armin suhde Olaviin ja anoppiin selkiytyy. Tiina luo uudenlaista suhdetta isäänsä ja alkaa löytää ratkaisuja omiin

ahdistuksiinsa. Armi päättää hakea työpaikkaa Vaasasta.

Armia voi pitää teoksen päähenkilönä ja *Pesärikon* tarinaa naisen kehityskertomuksena (Valli 1993, 18). Pidän kuitenkin teosta myös Larvan Olavin tarinana, sillä hänen liikkeitään, taustojaan ja ajatuksiaan kuvataan hyvin tarkasti ja psykologisen herkästi. Lapsia kuvataan useimmiten Armin tai Olavin näkökulmasta ja anopin ja Ilmin ajatukset välittyvät enimmäkseen vuorovaikutustilanteissa puheen kautta. Olavin tunteista ja tämän käytökseen johtaneista tapahtumista kaikkietävä kertoja antaa paljon sellaista tietoa, mikä ei suodatu Armin tiedon tai kokemuksen kautta.

Vuonna 1980 ilmestynyt trilogian ensimmäinen osa *Viistotaival* oli pitkään aikaan ensimmäinen Etelä-Pohjanmaan maaseutua kuvannut romaani. Antti Tuurin *Pohjanmaa* ilmestyi hieman myöhemmin, 1982. Viistotaipaleessa eteläpohjalaisen murteen käyttö erosi humoristisuuteen pyrkivästä pakinakirjallisuudesta, jonka edustajista vaikuttavimpana muistetaan Härmän murteella kirjoittanut Vaasan Jaakkoo alias J.O. Ikola (Palander 1981, 5). Pohjalaisten prosaistien joukosta Aution tietä tasoitti vaasalainen Venny Kontturi, jonka teoksessa *Ruukinkuja* (Kontturi, 1967) henkilöiden repliikit on kirjoitettu eteläpohjalaisella murteella ja kertojan osuus kirjakielellä, kuten *Pesärikossakin*.

Murteen käytöllä on suomalaisessa kirjallisuudessa pitkät perinteet Aleksis Kiven *Seitsemästä veljeksestä*, Ilmari Kiannon *Punaisesta viivasta* ja 1800-luvun lopun realismin myötä valtavirtaukseksi nousseesta murteellisten sana- ja lausemuotojen viljelystä lähtien. Murteenkäytön funktioita suomalaisessa kirjallisuudessa tutkineen Marjatta Palanderin mukaan Väinö Linnan monien maakuntien murteita viljelleen *Tuntemattoman sotilaan* ilmestymisen (1954) jälkeen koettiin Suomessa murrereplikkikirjallisuuden huippu. Vilho Suomen mukaan vuonna 1962 lähes joka toisessa kotimaisessa proosateoksessa vuorosanat mukailivat äänneasultaan jotain murretta tai lähenivät slangia (Palander 1981, 7; Suomi 1963, 53–54). Aution aikalaisista voi mainita itämurteita viljelevät Heikki Turusen, Simo Hämäläisen ja Eeva Tikan sekä kaupunkilaista slangia käyttäneistä Hannu Salaman, Lassi Sinkkosen ja Alpo Ruuthin (Palander 1981, 11).

Kirjailijan sanotaan murteeseen turvautuessaan olevan kuvauksessaan persoonallisimmillaan ja varmimmillaan (Palander 1981, 11). Orvokki Autio kertoo tiedostaneensa riskin, että murretta

luettaisiin pelkästään koomisuutta lisäävänä elementtinä. Silti hän päätyi kirjoittamaan omalla murteellaan. "Panin kaikki yhden kortin varaan, mutta ajattelin, että tämän kielen minä tunnen" (AL 26.7.2001).

Suomalaisia nykykirjailijoita esittelevässä teoksessaan Pekka Tarkka kiinnittää huomion Aution ovelaan huumoriin, joka valottaa sukupolvien ja sukupuolten välisiä ristiriitoja. Hän huomioi Aution kuvaavan elävästi sitä, miten hitaasti ihmiset muuttuvat, vaikka yhteiskunnassa tapahtuu nopeita murroksia. Kerronnan valteiksi hän näkee hellän ivan ja lakonisen huvittuneisuuden. Toisaalta hän havaitsee *Pesärikossa* myös kankeuksia. On helppo yhtyä hänen kantaansa, että romaanin otsikoinnissa esiintyvä pesäpallon termistö tuo mukanaan lähinnä väkinäisiä vertauksia. (Tarkka 1980, 22–23.) *Suomen kirjallisuushistorian* kolmannessa osassa naiskirjailijoita esittelevä Liisa Enwald niputtaa Orvokki Aution lyhyesti perhe-, heimo- ja syrjäseutuaiheisten teosten tekijäksi yhdessä Sirkka Laineen ja Sinikka Tirkkosen kanssa. Hänkin mainitsee toki huumorin ja psykologisen terävyyden (Enwald 1999, 204).

1.3. Aiempi *Pesärikkoa* koskeva tutkimus

Pesärikko on ollut 1990-luvun alkupuolella suosittu tutkimuskohde kielitieteilijöiden keskuudessa. Romaanin puhekielen muodot (Kortelainen 1992), paikallisväriä luovat kielen piirteet (Luojus 1991), eteläpohjalaiset murrepiirteet dialogissa (Luoma-aho 1991) ja yleiset havainnot kielestä ja kielenkäytöstä (Nissilä 1992) on nostettu teoksesta esille. Jaana Luoma-aho toteaa, että noin 90 prosenttia trilogian puheenparresta on vahvaa eteläpohjalaisia murteellisia variantteja sisältävää kieltä, joka trilogian kolmannessa osassa joutuu hieman antamaan tilaa yleiskielisille ja nykypuhekielen ilmauksille (Luoma-aho 1991, 5).

On tutkittu myös Orvokki Aution romaanien äitihahmoja (Lehmusvaara 1990) ja häpeän ja kunnian ilmenemistä *Pesärikon* naisten ja miesten maailmoissa (Malkamäki 1990). Myyttikriittinen analyysi romaanissa esiintyvistä arkkityyppisistä hahmoista ja pohjalaisnaisen kehityskertomuksen olemuksesta on ollut Tuula Vallin pro gradu -tutkielman näkökulmana (Valli 1993). Hieman myöhempää tutkimusta edustavat Suvi Nymanin liseniaatintutkielma (Nyman 2002), joka peilaa naistutkimuksen lähtökohdista käsin Orvokki Aution, Marja-Liisa Vartion ja Sylvi Kekkosen romaanien naiskuva. Vuonna 2000 valmistuneen televisioelokuvan ja romaanin

eroja ja yhtäläisyyksiä on tutkinut Mari Silén pro gradu -tutkielmassaan (Silén 2002).

Romaanin valtasuhteita ei ole tutkimuksessa perusteellisemmin käsitelty, samoin tila ja arkkitehtuuri on yleensä ohitettu toisarvoisena. Tuula Vallin tutkielmassa esiintyy jopa näkemys, että *Pesäriikon* tapahtumaympäristönä toimisi läpi teoksen rajattu sisätila (Valli 1993, 43).

Sari Malkamäki kirjoittaa tutkielmassaan lyhyesti henkilöiden tilasuhteesta ja esittää kannan, että henkilön vetäytyminen ja yksinolo aina laukaisisi myös takaumia (Malkamäki 1990, 27). Näin yksioikoisesti tilat ja yksinolo eivät kuitenkaan vaikuta. Takauma voi käynnistyä vaikka hyvin vilkkaassa kaupungin keskustassa ihmisten keskellä. (Ks. esim. P, 564–576.) Malkamäen tutkielmassa avataan ansiokkaasti Orvokki Aution ja Antti Tuurin tuotannossa esiintyviä häpeän ja kunnian teemoja, mutta todetaan melko kategorisesti naisten häpeävän, miesten ajautuvan vaikeuksiin kunniaansa puolustaessaan. Laimi-anopin tilannetta analysoidessaan Malkamäki luonnehtii tämän elävän kuin näyttämöllä, "vakuuttuneena siitä, että ympäristö tarkkailee hänen mahdollisia munauksiaan" (Malkamäki 1990, 60).

Suvi Nymanin liseniaatintyössä pohditaan myös teoksen valtakuvioita. Larvan naisten vallankäytössä nähdään miesten vallankäytöstä tuttua omavaltaisuutta, itsekkyyttä, ylpeyttä ja muiden edessä nöyristelevätöntä asennetta. Patriarkaalisessa valtarakenteessa naisilla ei kuitenkaan ole Nymanin mukaan samoja edellytyksiä vallan ja auktoriteetin saavuttamiseen kuin miehillä. (Nyman 2002, 158; Nyman 2002, 181.)

Nyman näkee Armin ja Olavin uuden kodin Kainastolla henkisesti Larvaa avarampana tilana, mutta hän huomioi, että muuttamalla Armi ja Olavi eivät pääse pakoon henkisiä siteitään. Nyman kiinnittää myös huomiota yksityisen, itsen sisäistämän kontrollin ja julkisen kontrollin kategorioihin analysoidessaan Armin ja Olavin selviytymiskeinoja ja vapauden toteutumista (Nyman 2002, 159; 163; 176; 179).

1.4. Tutkimuskysymys: tila, paikka, valtasuhteet

Tila-avaruudellisia merkityksiä on tutkittu fenomenologiana tunnetun filosofisen suuntauksen piirissä. Tilan ja paikan olemusta ja tilallista kokonaiselämystä ovat hahmottaneet muun muassa Maurice Merleau-Ponty (2001), Martin Heidegger (2003) ja Gaston Bachelard (1964). Fenomenologiasta vaikuttuneina ovat myös maantieteilijät kiinnostuneet tutkimaan tiloja uusista horisonteista henkilökohtaisen kokemusmaailman kautta. Keskeistä on kiinnostus aisteihin, muistoihin ja kokemukseen sekä näiden kautta syntyvään paikan tunteeseen. (Haarni et al. 1997, 7.) Yhdysvalloissa toimiva kulttuurimaantieteilijä Yi-Fu Tuan on koonnut tilaan liittyviä maantieteellisiä pohdintojaan teokseensa *Space and Place. The Perspective of Experience* (Tuan 2003).

Myös arkkitehtuurin filosofi, norjalainen Christian Norberg-Schulz (1926–2000) on pohtinut paikan hengen muodostumista ja erilaisten tila-avaruuksien vertautumista ihmismielen henkisiin ulottuvuuksiin. Eksistentiaalifilosofiaa ja fenomenologiaa yhdistellen hän pohtii aihetta teoksissaan *Genius loci* (Norberg-Schulz 1980) ja *The Concept of Dwelling* (Norberg-Schulz 1985). Suomalaisista arkkitehteistä erityisesti Reima Pietilää (1982) ja Juhani Pallasmaata (1992) pidetään arkkitehtuurin fenomenologian ja paikan hengen käsitteen avaajina.

Kuvataiteen tutkimuksessa tilan ja paikan kuvauksia on tulkittu esimerkiksi analysoimalla maalaustaidetta kansallisen identiteetin rakentamisen näkökulmasta. Suomessa taideteoksen tilallisten lähtökohtien tutkimukseen ovat hiljattain osoittaneet kiinnostusta taidehistorioitsijat Ville Lukkarinen ja Annika Waenerberg. Heidän teoksensa *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan* (Lukkarinen ja Waenerberg 2004) on tuonut esiin kiinnostavia lähestymiskulmia tilan ja paikan analyysiin.

Vaikka kirjallinen teksti ei koskaan pysty täysin rekonstruoimaan olemassa olevia tiloja ja paikkoja, on silti mielenkiintoista tarkastella, millainen *Pesärikon* tila on, miten se hahmotetaan ja minne se reaalisessa maailmassa sijoittuu. Tiloilla ja paikoilla on myös osansa valtasuhteiden merkitsijänä ja fenomenologisen moniaistisen elämyksen ilmentäjänä.

Orvokki Aution tilat eivät ole täysin keksittyjä ympäristöjä. Murre sijoittaa tapahtumat tiettyihin

osiin Suomea, ja samoin toimii paikan ja tilan kuvaus. Monissa kohdissa trilogiaa taustalla häämöttää olemassa oleva esikuva. Vaikka murre ja sen paikalliset piirteet on ruodittu aiemmassa tutkimuksessa hyvin tarkasti, teoksen geografiaa ja paikkojen luonnetta ei ole aiemmin otettu esiin. Autio itse korostaa teostensa yleisinhimillisyyttä ja sitä, että tapahtumat eivät koske vain tiettyä paikkakuntaa. Totta onkin, että esimerkiksi julkisivun säilyttäminen ja salaisuuksien pitäminen eivät ole pelkästään pohjalainen ominaisuus. Paikallisuudesta puhuessaan kirjailija on kiteyttänyt: "Oleellista ei ole missä jotakin tapahtuu, vaan se, mitä ihmisille tapahtuu." (AL 26.7.2001.)

Paikallisuuden kieltäminen ei kuitenkaan estä tämän teeman tarkastelua tutkimuksessa. Semiotikko Roland Barthes (1915–1980) rohkaisee *Tekijän kuolema* -esseessään lukijaa kulkemaan muitakin kuin kirjailijan itsensä asettamia askelmerkkejä. Hän vertaa tekstiä moniulotteiseen avaruuteen, "jossa moninaiset kirjoitukset yhtyvät ja kilpailevat, eikä yksikään niistä ole alkuperäinen: teksti on kulttuurin tuhansista kehdoista syntynyt lainausten kudos". (Barthes 1993, 115.)

Pesäriikon kaikkitietävä kertoja fokalisoi tapahtumaympäristöä hyvin monesta eri näkökulmasta avaruudellisesta lintuperspektiivistä sammakkoperspektiiviin. Kerronta on hyvin moniaistista ja tilan roolia tarkasti mukana kuljettavaa. Kirjailijan lapsuuden ja kouluvuosien kasvuympäristö Ylistaro piirtyy tunnistettavaksi tapahtumapaikaksi monissa osin *Pesäriikon* maantietoa ja topografiaa. Vanhana ylistarolaisena minun on ollut helppo hahmottaa tämän nauhamaisesti joenvarteen syntyneen asutuksen paikat ja kulkureitit. Myös Aution aikaisemmissa *Timanttihäät* ja *Puimakone Bulevardilla* -romaneissa Ylistaron paikat ovat helposti tunnistettavissa.

Kirjailijan sinänsä oikeutettu näkemys teostensa kuvitteellisesta tapahtumapaikasta on omaksuttu kaikessa tutkimuksessa niin voimakkaasti, että edes paikallishistorian kirjoittajat eivät näe mitään yhteyttä Ylistaron ja teoksen miljööän välillä. "Ylistaroa Autio kuitenkin ei kuvannut, vaan eteläpohjalaista mentaliteettia." (Salokangas ja Ekman-Salokangas 2005, 885.)

Kulttuurimaantieteilijät ovat tiedostaneet, että kirjallisuuden tiloihin ja paikkoihin keskittyttäessä on aina vaarana, että eksytään liian kauas teoksen ulkopuolelle, todelliseen maailmaan ja sen ilmiöihin. (Ks. Pocock, 1988; Karjalainen 1995a.) Tarkan arkkitehtuurin rekonstruoimisen sijaan

tärkeäksi nousee tutkielmassani ihmisten sijainti tilassa, heidän liikkeittensä kanavoituminen ja henkilöiden keskinäiset valtasuhteet. (Foucault 1989, 49.)

Tutkin, miten tila ja arkkitehtuuri vaikuttavat ihmisten elämään ja romaanin kerrontaan. Siksi tarkoitukseni ei ole rekonstruoida tilaa ja arkkitehtuuria fyysisiltä puitteiltaan kokonaisiksi. Valtasuhteiden ja arkkitehtuurin tutkijan Michel Foucault'n mielestä on mielivaltaista yrittää erottaa toisistaan ihmisten vapauden harjoittamista, sosiaalisten suhteiden käytäntöä ja sitä tilallista asetelmaa, jossa nämä kohtaavat. Niitä on Foucault'n kärjistyksen mukaan jopa mahdotonta ymmärtää muutoin kuin toistensa kautta. (Foucault 1989, 42.)

Tuija Viitasaari on tutkinut Lauri Viidan *Moreenin* valtasuhteita käyttäen hyväksi Pierre Bourdieun vallan kenttäteoriaa. Hän on poiminut teoksessa esiintyviksi vallan kategorioiksi taloudellisen, symbolisen ja sosiaalisen vallan (Viitasaari 1995, 59–66). Omaan kysymyksenasetteluuni ja *Pesärikkoon* Bourdieun sinänsä kiinnostava ajattelu ei tuo sillä tavoin valoa kuin *Moreenin* sosiaaliin kuvioihin. Michel Foucault'n määrittelemien vallan kategorioiden lisäksi olen saanut analyysiini eväitä sosiologi Dennis H. Wrongin valtasuhteiden jaottelusta.

Tutkielmani lähtee liikkeelle tilaan, paikkaan ja paikan henkeen liittyvien tutkimuksellisten näkökulmien esittelystä. Esittelen valtasuhteiden analyysin konkreettista käsitteistöä sosiologi Wrongin mukaan sekä Foucault'n jaottelua vallan ilmenemismuodoista. Fenomenologisella otteella, valtastrategiat mielessä pitäen pyrin sitten tutkielman laajimmassa luvussa 4 hahmottamaan *Pesäriikon* keskeisten näkymien, arkkitehtuurin ja tilan luonnetta ja niiden roolia kirjan henkilöiden psykologiassa ja teoksen dramaturgiassa.

Semiotiikka toimii tutkielmassani jäsentävänä elementtinä. Liettuolaisen Algirdas Julien Greimasin semioottisen neliön ja siihen asetettujen vastakkaisten modaalisten kategorioiden avulla esittelen vallan ja vapauden paikkoja, tiloja ja valtasuhteita ja luon niistä synteisinomaisia merkkiluokkia. Kuudennessa luvussa vedän yhteen tutkimustuloksiani ja pohdin tilan ja arkkitehtuurin analyysin mielekkyyttä kirjallisuuden tutkimusmenetelmänä.

2. NÄKÖKULMIA TILAAN JA ARKKITEHTUURIIN

Tilan ja paikan merkityksiä on pohdittu viime vuosikymmeninä erityisesti fenomenologisen filosofian, arkkitehtuurin filosofian, kulttuurimaantieteen ja ympäristöestetiikan piirissä.

Esittelen seuraavassa fenomenologian näkökulmia tilaan ja arkkitehtuuriin, kulttuurimaantieteellisiä kytkeitä aiheeseen sekä arkkitehtuurin filosofian piirissä käytyä keskustelua paikan hengestä.

2.1. Merleau-Ponty ja fenomenologinen lähestymistapa tilaan

Fenomenologinen filosofianhaara on pohtinut laajasti ihmisen *maailmassa olemisen* (dasein) tapoja. Suuntaus on kritisoinut perinteisen objektiivisen tiedekäsityksen omaksumaa, René Descartesin (1596–1650) muotoilemaa ja myöhemmin kartesiolaiseksi nimettyä ajatusmallia, jonka mukaan ihminen jakautuu kahteen toisistaan eroavaan, jopa toisilleen vastakkaiseen osaan: henkeen (minään, sieluun, tietoisuuteen) ja ruumiiseen.

Luonnontiede tutkii yleensä ruumista ja hengen tutkimukseen sopivat menetelmät tutkivat henkeä. Näiden välillä ei nähdä keskinäistä yhteyttä. On fysiikka vastaan metafysiikka, empirismi vastaan intellektualismi. Immanuel Kantin (1724–1804) ajattelussa ajatteleva minä on tietoisuuden aktiivista toimintaa, tietoisuuden lainalainen ja apriorinen rakenne, jossa moninainen aistitieto jäsentyy kokemukseksi. Fenomenologiassa tietoisuus, ajattelu tai henki nähdään omassa sisäisyydessään eli immanenttisuudessaan, itselleen olevana. Intellektualistisen ajattelun mallissa jää huomiotta ihmisen kehollisuuden rooli maailman välittäjänä. (Laine 1995, 10–11; Kuhmonen 1995, 167, 168.)

Fenomenologian keskeinen tilallisuutta pohtinut ajattelija Maurice Merleau-Ponty (1908–1961) on esittänyt tilan vaikuttavan ihmiseen esitiedollisena kokonaisuutena. Ihminen on kokonainen ja jakamaton. Hän on sitä, miten hän elää, miten hän suhtautuu ja suuntautuu maailmaansa. Ihmistä voidaan yrittää ymmärtää tutkimalla tuota maailma-suhdetta. (Laine 1995, 17.)

Ruumiillinen tila-avaruus sisältää paikassa ja tilassa olemiseen liittyvää tietoa, jota ei aina voi selittää: miten esimerkiksi ihminen osaa lyödä hyttysen kuoliaaksi ihollaan tismalleen oikeaan

kohtaan katsomatta pistospaikkaan (Merleau-Ponty 2001, 121). Empiristisen tutkimuksen on tapana palauttaa ilmiöt aistihavaintoihin, joka Merleau-Pontyn mukaan on tilan ja ihmisen kohdatessa vasta sekundaarinen tapa tulla tietoiseksi tästä kokemuksesta.

Sanon, että silmäni näkevät, että käteni koskettaa, että jalkaani särkee, mutta nämä naiivit ilmaisut eivät muuta sanoiksi sitä, mitä todella koen (Merleau-Ponty 2001, 247, suom. TN).

Merleau-Ponty pitää liikkuvuutta tärkeänä osana kehollista havaintoa. "[J]okainen havaintotapa on silti liikkeeseen liittyvä tapa ja tässä keho suorittaa tasa-arvoisesti prosessin, joka johtaa merkityksen saavuttamiseen" (Merleau-Ponty 2001, 176–177, suom. TN).

Fenomenologia pyrkii palauttamaan uudelleen suoran ja primitiivisen kontaktin maailmaan. "Se tarjoaa arvion tila-avaruudesta, ajasta ja maailmasta sellaisina kuin 'elämme' ne." (Merleau-Ponty 2001, vii, suom. TN). Konkreettisuudestaan huolimatta Merleau-Pontyn fenomenologia ei halua kumota filosofiaa, vaan tuoda oman panoksensa filosofian kenttään.

2.2. Maantiede luonnontieteen ja kulttuurintutkimuksen risteyksessä

Kun tutkitaan tiettyä paikkaa, esimerkiksi Ylistaroa, maantieteen keinoin tämä voidaan ilmaista matemaattisen tarkoin koordinaatein 69,860 N (pohjoista leveyttä) ja 27,95 E (itäistä pituutta). Voimme tutkia ja esitellä paikan syntyhistoriaa, jääkauden vaikutusta maanpintaan, maan nousumisen, tulvien tai suoviljelyn (ks. Pohtola 1980, 7) vaikutusta alueen luontoon.

Maantieteilijän ensi- ja viimekätisenä tehtävänä on maan kuvaaminen ja maasta kirjoittaminen (geo-graphein; ks. Karjalainen 1995a, 19). Kulttuurimaantieteessä on lisäksi kiinnostuttu siitä tiedosta, mitä kirjallisuus antaa maasta, tilasta ja tilassa elämisestä. Kysymykseksi on noussut, mitä paikat merkitsevät elettyinä sijainteina, mitä on ihmisten elämä kuulumisena johonkin paikkaan (Haarni et al 1997, 230). Paikka on inhimillisen tulkinnan ja merkityksenannon tulos, subjektiivisten kokemusten, arvojen, tunteiden, muistojen ja toiveiden summa. Kun ympäristö inhimillistyy, ihminen ikään kuin vetää sinänsä neutraalin ympäristön erityiseen merkitysyhteyteen, lähelle itseään ja siten tekee siitä paikan. (Haarni et al 1997, 230, 16–17.)

Maantieteen kentällä on noussut myös halu pohtia oman tutkimuskohteen kautta näkyväksi tulevia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia ja miettiä tilallisia ilmentymiä niin globaalissa

mittakaavassa kuin arkielämänkin tasolla. Arkkitehtuuria ja kaupunkimaisemaa on alettu lukea teksteinä, jotka kertovat aikansa taloudellisista, sosiaalishistoriallisista, poliittisista ja kulttuurisista teemoista. (Haarni et al 1997, 7.)

On pohdittu myös poissulkemisen mekanismeja, joilla yhteisön heikoimmat karkotetaan vähemmän miellyttäviin ympäristöihin (Sibley 1995: ix, sit. Haarni 1997, 99). Naistutkimuksen näkökulmasta on kysytty, miten naisten ja miesten tilan kontrolli eroavat toisistaan valtasuhteiden ja roolijaon vaikutuksesta (Koskela 1997, 77).

Fenomenologisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen on maailmassa elämisensä ja kehonsa kautta. Yhdysvaltalainen maantieteilijä Yi-Fu Tuan huomioi, kehollista kokonaisuustimusta on vaikea kääntää kieleen. Hänen mukaansa pienen lapsen tilalliset taidot ovat olemassa jo paljon ennen kuin mieli kykenee asiaa käsittelemään. (Tuan 2003, 67).

Näyttääkin paradoksilta, että kirjallisuudessa ajatus luo etäisyyden ja tuhoaa kokemuksen välittömyyden, mutta toisaalta ajatuksia herättävä pohdinta tuo menneisyyden saavuttamattomat hetket lähellemme ja ne saavuttavat pysyvän tason (Tuan 2003, 148).

Kulttuurimaantieteen piirissä on merkittävää hahmottaa ihmiskeho suhteessa ympäristöön, miten pystyasento ja sen avulla saavutettu toimintavalmius vaikuttaa tilan hahmottamiseen. Teoksessaan *Space and Place* esitellyn kaavakuvan (**Kaavio 1**) mukaan Tuan näkee ihmisen jakavan tilansa etu- ja taka-alaan ja oikeaan ja vasempaan. Edessäpäin, oikealla, kohti horisonttia ja hieman ylhäälle kallistettuna hahmottuu tulevaisuus ja pyhän alue, takana ja hieman alaspäin kallistettuna, huomattavasti suppeammalla alueella sijaitsee mennyt aika ja maallisen kenttä. (Tuan 2003, 35–36.) Näkemystavan universaalisuutta todistaa romanttisen maisemamaalauksen ylhäältä nähdyn panoraamamaiseman merkitys ihmisen pysäyttävänä, sielun tilan analyysiin ja kontemplaatioon houkuttavana tilana. (ks. Lukkarinen ja Waenerberg 2004, 86; 47.)

Ihminen on viehätynyt paikkoihin, joissa maisema ikään kuin avautuu tai muuttuu toiseksi. Arkkitehtuurin tutkija Marianne Lehtimäki siteeraa ruotsalaista Bobo Hjortia, jonka mukaan näköalapaikat ja puoliavoimet puistot ovat merkityksellisiä, koska esihistoriallisina aikoina savannien aukeat tarjosivat näkymän kauas, ja puut mahdollisuuden piiloutua. Ne takasivat

hitaalle, mutta suhteellisen hyvän näkönsä avulla ympäristöönsä tarkkailevalle ihmiselle parhaan, turvallisimman reviiirin. (Hjort sit. Lehtimäki 1995, 126.) Myös Tuan kiinnittää huomiota ihmisen biologisiin taipumuksiin pysähtyä tietyissä paikoissa. Tauko tekee paikallisuuden kokemisen mahdolliseksi (Tuan 2003, 138, 198)

UPRIGHT HUMAN BODY, SPACE AND TIME

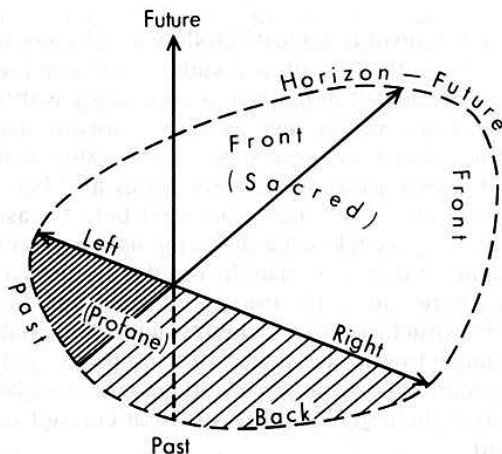

Figure 2. Upright human body, space and time. Space projected from the body is biased toward the front and right. The future is ahead and "up." The past is behind and "below."

Kaavio 1. Pystyasennossa oleva ihmiskeho, tila ja aika. Kehosta projisoitu tila suuntautuu eteenpäin ja oikealle. Tulevaisuus on edessä ja "ylhällä". Menneisyys on takana ja "alhaalla". (Tuan 2003, 35.)

Ylevään tulevaisuuteen suuntaava hahmotustapa esiintyy erityisesti korkealta nähdyissä, kaukaiseen horisonttiin ulottuvissa panoraamanäkymissä. Taakse ja alaspäin mielletään mennyt aika ja konkreettinen maallinen kenttä.

2.3. Paikan henki arkkitehtuurin filosofiassa

Tilan hahmotus pystyakseliin ja sen kohdalta risteäviin tilalohkoihin ja polkuihin löytyy jo muinaisten roomalaisten tilakäsityksestä, jonka Christian Norberg-Schulz esittelee (Norberg-Schulz 1985, 23). Maailma hahmotettiin jakautuvaksi neljään osaan. Kun uusi roomalainen siirtokunta perustettiin, sen keskusta asetettiin veistoksen tai obeliskin kaltainen pystyakseli, ja siitä neljään lohkokoon jakautunut asemakaava sai toimia eräänlaisena maailman vertauskuvana (Norberg-Schulz 1985, 24).

Paikan henkeä tarkoittava, arkkitehtuurin filosofiaan omaksuttu termi *genius loci* on alun perin

roomalainen käsite. Antiikin ihminen koki ympäristönsä muodostuvan tietyistä luonteista. Jokaisella itsenäisellä olennolla oli geniuksensa, haltijahenki. Se antoi hengen ihmisille ja paikoille, se seurasi niitä syntymästä kuolemaan ja määrittä ihmisten ja paikkojen luonnetta ja olemusta. Genius viittaa siihen, mitä asia on, tai mitä se haluaa olla. Ihmisen selviytyminen riippui siitä, miten hyvä suhde ihmisellä oli paikan kanssa fyysisesti ja psyykkisesti.

Gaston Bachelard puhuu *topofiliasta*. Paikoille muodostuu inhimillinen arvo sen mukaan, kuinka ystävällismielinen ja sopiva se on ihmisen asumiseen, ja miten hyvin siihen pystyy käpertymään, kiertymään kerälle (Bachelard 1964/1958, xxxi, xxiv). "Käpertyminen kuuluu verbin asua fenomenologiaan. Vain jos on oppinut käpertymään, voi asua intensiivisesti" (Bachelard 1964, xxxiv, suom. TN).

Eksistentiaalifilosofian mukaan saavuttaakseen jalansijan maailmassa ihmisen täytyy tietää, missä hän on (*orientaatio*). Hänen täytyy myös tietää, kuinka hän on tietyssä paikassa (*identifikaatio*). Hyvä kuva ympäristöstä antaa tunteen emotionaalisesta turvallisuudesta. Jos järjestys ei toimi, hahmottaminen tulee vaikeaksi ja ihminen tuntee olevansa eksyksissä. Eksyminen on vastakohta turvallisuudelle, joka yleensä liitetään asumiseen. (Norberg-Schulz 1980, 19.)

Ihminen valitsee ja luo polkuja, jotka antavat hänen eksistentiaaliselle tilalleen rakenteen. Suunnistaminen tilassa on ympäristön jäsentämistä toisaalta polkujen, toisaalta keskustojen avulla. Polulla kulkeminen merkitsee tiettyä rytmiä, joka täydentää jännitteen pystysuorassa kulkevan ihmisen kanssa. Jännite ja rytmi ovat Norberg-Schulzin mukaan yleisiä orientaation ominaisuuksia. (Norberg-Schulz 1985, 23–24.)

Tilan keskeltä kohti yläilmoja suuntautuvaa akselia pidetään myyttisen tai uskonnollisen paikan merkitsijänä (Tuan 2003, 131). Merkityksellisiin paikkoihin pystytetyillä rakennuksilla on kyky kuvata tietyn tilanteen tilallisia ominaisuuksia. Mitä tahansa tilaan rakennetaan, se esittää tiettyä olemisen tapaa maan ja taivaan välillä (Norberg-Schulz 1985, 25). Ihminen ottaa ympäristöä haltuunsa omaksumalla sen osaksi sielunmaisemaansa ja elämismaailmaansa.

Tuanin määritelmän mukaan tila muuttuu paikaksi, kun tila tuntuu meistä täysin tutulta. (Tuan 2003, 73). Merkille pantava on Tuanin havainto, että paikkaan kiinnittymiseen ei aina vaikuta

niinkään siinä vietetty aika, vaan kokemuksen intensiivisyys (Tuan 2003, 198).

Kun astumme sisään ihmisasumukseen, voimme tutkailla sen intiimiä ilmapiiriä. Voimme Bachelardin tavoin lähestyä alkuperäistä simpukankuorta, lapsuuden käpertymisen kokemuksia ja päätyä pitämään kotia äidillisenä päiväsaikaisten unelmien ja haaveilun paikkana. Talolla on voima yhdistää ihmiskunnan ajatuksia, muistoja ja unia. (Bachelard 1964, 3–6).

Christian Norberg-Schulzin mukaan paikkojen struktuuria analysoitaessa on otettava huomioon luonto, maisema ja ihmisen siihen tekemä muutos. Toisena tulevat tilan horisontaali-vertikaalitasojen, maan ja taivaan suhteen, ulko- ja sisätilan suhteen tarkastelu. Tilaa ei tällöin ajatella matemaattisena konseptina, vaan eksistentiaalisena ulottuvuutena. Kolmanneksi on pohdittava asioiden luonnetta: miten asiat ovat, miten konkreettinen arki toteutuu tilassa. Tällä tavoin ja vain näihin asioihin huomiota kiinnittämällä voi Norberg-Schulzin mukaan tavoittaa *genius locin*, paikan hengen. Jos asuinsijat sijaitsevat orgaanisesti suhteessa ympäristöönsä, se osoittaa, että ne palvelevat kohdistuspisteinä, joihin ympäristön luonne on tiivistynyt ja joista käsin ympäristö tulee selitetyksi. (Norberg-Schulz 1980, 10.)

2.4. Tilan politiikkaa: Lefebvre, Foucault, Jenks, Saarikangas

Keskusteluun tilasta on vaikuttanut myös sosiologi Henri Lefebvre (1901–1991), joka näkee planeettamme tilan jakautuneena tasoihin, verkostoihin ja linkkiverkostoihin, maailmantalouden ja työnjaon piiriin, jonka se luokittelee ja kehittää. Yksi näistä tilallisista tasoista liittyy arkkitehtuuriin, kaupunkilaiseen elämänmuotoon ja tilalliseen suunnitteluun (Lefebvre 1991, 403–404). Lefebvre tutki tilaa representaation tiloina ja tilan representaatioina; asunnon käyttäjä muovaa tilaa samalla kun tila muovaa häntä. (Lefebvre 1974 sit. Bal 1998, 299).

Michel Foucault'n ajattelussa on tärkeää vapauden harjoittaminen, sosiaalisten suhteiden käytäntö ja se tilallinen asetelma, jossa nämä kohtaavat (Foucault 1989, 42). Hän on tutkinut valtasuhteita nimenomaan arkkitehtuuriin tukeutuen ja tutkien erilaisten arkkitehtonisten tilaratkaisujen vaikutusta ihmisten valtasuhteisiin. Myös englantilaisen sosiologin Chris Jenksin kulttuurianalyysissä kaupunkitilalla arkkitehtuureineen on tärkeä merkitysijän asema. (Ks. Jenks 2002, 144.)

Kirsi Saarikangas lähestyy arkkitehtuurin tutkimuksessaan ihmisasuntoa yleisten kulttuuristen normien ja ihmisen ainutkertaisen arkielämän kohtaupaikkana. Arkkitehtuurin ja tilan analysoinnissa on hänestä mielekästä kiinnittää huomiota ainakin siihen, millainen on itse tila, millaisia aikaaan liittyviä oletuksia siinä syntyy ja miten ihmiskehon suhde muihin ihmisiin on säädelty. Saarikangas kiinnittää Foucault'n tavoin huomiota tilanjäsentelyyn, joka muokkaa asukkaiden välisiä sosiaalisia suhteita ja muun muassa ylläpitää ja tuottaa sukupuolieroja. Asunto on niitä paikkoja, joissa yhteiskunnan käyttäytymis- ja moraalikoodit kirjoittautuvat ihmisten ruumiiseen ja mieleen. Siellä biokulttuurisesti muotoutuva sukupuoli saa Saarikankaan mukaan historiallisen sisältönsä. (Saarikangas 1994, 11.)

Tilankäytössä on kyse usein itsestään selvänä pidetystä ja huomaamattomaksi jäävästä vuorovaikutuksesta tilan, ihmisten, erilaisten sosiaalisten käytäntöjen, ennakkokäsitysten ja tottumusten välillä. Saarikangas muistuttaa Bachelardin tavoin asumiseen sisältyvän paljon myös sellaisia aistimuksia ja havaintoja, jotka palauttavat mieleen lapsuuden tilan ja paikan kokemuksen (Saarikangas 1994, 13).

Tässä tutkielman toisessa luvussa esitettyjä tilallisia pohdintoja on hyödynnetty *Pesäriikon* tilan analyysissä luvussa neljä. Armin ja Olavin tarinan myötä pääsee seuraamaan, millä tavalla asutus ja ihmisten tilat, asunnot ja huoneet auttavat ja edistävät ihmisen kotiutumista, miten tila ja valtasuhteet tilassa sanelevat ihmisten elämää, miten se estää ja sallii tunteiden vapaan ilmaisun. On tärkeää tarkkailla, tuottaako tila topofilian kaltaisia kotiutumisen ja tasapainoisen olemisen kokemuksia vai pakottaako se lähtemään liikkeelle, etsimään parempaa tilaa elämiselle.

3. VALTA, VALTASUHTEET JA TILA

3.1. Valtasuhteet ja politiikan logiikka

Sanaa valta (power) käytetään englannin kielessä synonyyminä sanoille voima, mahti, valtuus, kyky ja lahjakkuus. Ruotsin kielen makt ja saksan Macht sekä suomen kielten sana valta viittaavat voimakkaammin pelkkään poliittiseen valtaan ja arvovaltaan, mutta myös näissä kielissä valta-sanalla on voimaan liittyviä merkityksiä. Sosiologi Ari Nieminen (Nieminen 1990) esittelee omassa valta-analyysitutkimuksessaan yhdysvaltalaisen sosiologin Dennis H. Wrongin käsitteitä ja ajatuksia vallasta. Wrong nostaa monista vallan määritelmistä esiin Bertrand Russellin lausuman, jonka mukaan valta on tarkoitettujen vaikutusten tuottamista. Sosiaalisiiin suhteisiin sovellettuna Wrong muuntaa vallan määritelmän muotoon: ”Valta on joidenkin ihmisten kykyä tuottaa tarkoitettuja ja ennakoituja vaikutuksia toisiin”. (Wrong 1979, 2). Wrong huomioi, että valta voi näkyä sekä aktiivisen toiminnan tuottamisessa että myös kyvyssä saada aikaan passiivisuutta (Emt, 129).

Wrongin mukaan on tärkeää nähdä ero vallankäytön ja yleisen sosiaalisen kontrollin välillä. Ihmiset yleensä kuuluvat johonkin yhteisöön, jonka normeja ja arvoja he noudattavat. Normeilla on negatiivisia tai positiivisia seuraamuksia, jolloin kaikkea sosiaalista käyttäytymistä voisi luonnehtia vallankäytöksi. Onhan vanhemman valtaan alistuminen lapselle ensimmäisiä ja kehitystä muovaavimpia kokemuksia. (Emt, 3).

Wrong pohtii tarkoituksellisen vallan tehoa ja päätyy siihen, että vallankäytöllä on myös ei-toivottuja vaikutuksia. Hän ottaa esimerkiksi dominoivan ja ylisuojelevan äidin, joka ei tarkoituksellisesti halua feminisoida poikansa luonnetta. Hallitukset muokkaavat miljoonien ihmisten elämää, eivätkä tulokset aina ole valtiomiesten ennakoimia. Tarkoituksellinen kontrolli on jopa omiaan luomaan valtasuhteen, jossa vallanpitäjä tuottaa ennakoimattomia, ei-tarkoitettuja vaikutuksia vallan kohteelle. (Emt, 4.)

Todellisesta vallankäytöstä voidaan Wrongista puhua silloin, kun vallanpitäjien toiminnan vaikutukset alamaisiin ovat ennakoitun kaltaisia. Kun vallankäytön yritykset eivät tuota toivottuja tuloksia, valtaa ei yksinkertaisesti ole tai sen tuottamisessa on epäonnistuttu (emt, 5).

Vallalla on myös kontrolliin liittyvä ominaisuus: se on latenttia ja potentiaalista enemmän kuin aina aktualisoitua. Vallanpitäjä voi nukkua, mutta silti hänen toiveitaan ja pyrkimyksiään toteutetaan ilman eri käskyä. (Emt, 7.)

Pesäriikon valtasuhteita ajatellessa Dennis H. Wrongin esittämistä vallan politiikan näkökohdista voi edetä kohti henkilöiden välisten valtasuhteiden analyysia. Vanhempien kasvatus tai isosiskon auktoriteetti perustuu hieman erilaiseen vallan rakentumiseen kuin anopin tai työnantajan määräysvalta. Vallanpitäjä on se, jonka mahdin muut tunnustavat ja jonka vallanpitäjä itse tietää omaavansa. Hän käyttää valtaansa hyväksi sekaantumalla toisten elämään ja rankaisemalla tottelemattomien tekoja. Jos hän ei tiedä toisten pitävän häntä mahtavana vallanpitäjänä, tai jos hän ei ota tätä uskoa vakavasti suunnitellessaan omia hankkeitaan, hänellä ei ole valtaa. Valta on silloin pelkkä väärinkäsitys. (Emt, 9.)

Valtaa harjoitetaan aina kahden toimijan välillä. Valtasuhte on epäsymmetrinen, jos vallan haltija kontrolloi vallan kohdetta enemmän kuin päinvastoin. Vaikutuksen kaksisuuntaisuus ei koskaan häviä täysin paitsi silloin, kun vallan osoituksena käytetään fyysistä väkivaltaa. (Emt, 10.) Valta on olemassa silloin, kun henkilön uskomusten ja asenteiden lisäksi muuttuu myös ulkoinen käytös, vaikka joskus pysyvän olotilan säilyttäminen riittääkin vallanpitäjälle (emt, 14).

Wrong esittää neljä keinoa, jolla alamaiset voivat yrittää vastustaa vallanpitäjää: he voivat tasoittaa ja lieventää vallanpitäjän täydellistä mahtia väliin tulevien valtasysteemien avulla; he voivat asettaa rajoja vallan *ekstensiivisyydelle* eli nöyriä alamaisten määrälle, *komprehensiivisyydelle* eli vallanalaisten elämäalueiden määrälle sekä *intensiivisyydelle* eli siihen, millaisia ovat vallankäytön muodot kaikessa moninaisuudessaan. He voivat tuhota hänen valtansa väheksymällä hänen valvomiaan toimenpiteitä ja jättämällä toimet avoimiksi vapaalle ja itsemääräytyvälle valinnalle tai he voivat syrjäyttää hänet hankkimalla ja tuottamalla valtaa itse. Kolme ensimmäistä muotoa kuvastavat demokraattista hallinnon uudistamista, neljäs muoto viittaa vallankumouksellisiin keinoihin tai laillisten vaalien ja kilpailun kautta saavutettuun vallanvaihtoon. Poliittikka sisältää sekä taistelua vallasta että vallan rajoittamispyrkimyksiä. (Emt, 12–13.)

Wrongin jaottelussa haluttuja vaikutuksia saadaan aikaan voimankäytön, manipulaation,

suostuttelun ja auktoriteetin kautta (emt, 24). Näiden määritelmien takana olevat vallan muodot esiintyvät harvoin puhtaina, ja vallankäyttäjillä on myös samanaikaisesti käytössään monia vallan lajeja (emt, 65). *Voimankäytön* äärimmäinen muoto on fyysinen väkivalta, mutta myös täydelliseen väkivallattomuuteen perustuvalla politiikalla on ollut kannattajansa Mahatma Gandhin ajoista lähtien. Voimankäytöllä saadaan tehokkaammin ihminen olemaan tekemättä jotain kuin toimimaan ohjeiden mukaan (emt, 27). *Manipulaatiota* tapahtuu, kun vallanpitäjä peittää tarkoituksensa alamaiselta ja saa toisen toimimaan toiveittensa mukaisesti (emt, 28). Wrong huomauttaa, että myös ihmisen ympäristöä voidaan säädellä siten, että ihminen saadaan käyttäytymään tietyllä tavalla (emt, 29). Myös voimalla uhkaaminen ja kuuliaisuuden saavuttaminen palkintoja lupaamalla täyttävät manipulaation tunnusmerkit (emt, 31). *Suostuttelun* Wrong liittyy vallan muodoksi, koska se edustaa keinoa, jolla voidaan saada toinen muuttamaan käytöstään. Ihmiset eroavat toisistaan puhe- ja suostuttelutaidoiltaan, ja nämä keinot voivat muodostua voimakkaaksi vaikutuskeinoksi, kuten Hitlerin valtakausi todisti (emt, 32).

3.2. Auktoriteetin ja resurssien merkitys valtasuhteissa

Kaiken onnistuneen komentamisen tai kieltämisen takana on auktoriteetti. Auktoriteetilla on viisi alatyyppeä tottelemisen motiivin mukaan. *Pakottavassa auktoriteetissa* saadaan alamainen tekemään, mitä hallitsija haluaa. Alamaisen täytyy olla vakuuttunut siitä, että hallitsijalla on kylliksi voimaa ja kapasiteettia ja että tätä kapasiteettia voidaan halutessa käyttää häntä vastaan. Lyhyellä aikavälillä pakottava auktoriteetti on tehokkain vallan laji ekstensiivisyytensä, laajuutensa ja intensiivisyytensä puolesta. (Ks. emt, 41, 42.)

Suostutteleva auktoriteetti tarjoaa vallan alaisille palkkion, jos nämä tottelevat vallanpitäjiä. Lievimmillään kyseessä on vaihtosuhde, jossa luvataan käypä palkkio tehdystä palveluksesta, kuten raha, mutta kyseessä voi olla myös tilanne, jossa palkkio on muuttunut elämän kannalta välttämättömäksi. Silloin kannustava ja suostutteleva palkkiosuhde muuttuu palkkaorjuudeksi, taloudelliseksi riistoksi (emt, 44).

Raha on muutettavissa muiksi resursseiksi: aseiksi, maineeksi, sivistykseksi, tiedotusvälineiksi tai kannattajiksi. Kuitenkin on huomattava, että palkitseva auktoriteetti voi perustua muihinkin kuin taloudellisiin palkintoihin. Palkintoja voivat olla myös emotionaalinen tuki, ystävyys,

hyväksyntä, arvonanto tai rakkaus. (emt, 48.)

Legitiimin auktoriteetin kyseessä ollessa vallanpitäjillä on tunnustettu oikeus käskä ja alamaisilla on hyväksytty velvollisuus totella. Legitiimi auktoriteetti toteutuu, jos yhteisö tunnustaa yhteiset normit. Totteleminen on vapaaehtoista kaikkien alamaisten perspektiivistä, mutta yksilön perspektiivistä katsoen suhde voi olla pakottava. Vallan legitimaatio ja hyväksyminen on tuskin koskaan täydellistä; yhteiskunnissa on tavallisesti ihmisiä tai ryhmiä, jotka asettavat legitiimin vallan kyseenalaiseksi. Legitiimillä auktoriteetilla on yleensä rajansa, joiden ulkopuolella käskyt muuttuvat laittomiksi. (Emt, 49–51.)

Kompetentti auktoriteetti perustuu erityisille tiedoille tai taidoille. Esimerkiksi lääkäri tai psykologi voi antaa taivuttelevia neuvoja, joiden vaikutus on normaalia suurempi: "ellette lopeta juomista, kuollette vuoden sisällä". Kompetentti auktoriteetti voi muuttua legitiimiksi auktoriteetiksi, kun se kiinnittyy professionaalsiin rooleihin. Kompetentti auktoriteetti on yleensä rajautunut yhdelle sektorille tai vain harvoille yhteiskunnallisen elämän alueille, mutta valta saattaa olla hyvin intensiivistä, esimerkiksi lentokoneen kapteenilla. (Emt, 52–57.)

Viimeisenä auktoriteetin lajina Wrong esittelee *persoonallisen auktoriteetin*, jossa tottelemisen motiivina ovat henkilön persoonalliset ominaisuudet. Prototyyppi on rakkaussuhde: "Sanasi on lakini." Persoonallinen auktoriteetti on yleensä rajautunut pareihin tai pienryhmiin. Poikkeuksena on Max Weberin mainitsema *karismaattinen auktoriteetti*. (Emt, 60–62.)

Vallan lajit esiintyvät sulautuneina, limittäisinä ja päällekkäin. Erilliset vallankäyttötapaukset ovat osa suurempaa vuorovaikutusverkostoa. Vakaa valtakoneisto toimii harvoin vain yhden valtamuodon voimalla. Useimmat vallan muodot vaihtelevat ajan mittaan vahvuudeltaan ja laadultaan. (Emt, 82, 83.)

Vallan resurssit ja näiden resurssien epätasainen jakautuminen mahdollistavat Wrongin mukaan yksilöiden ja ryhmien väliset suuret vallan erot. Vallan resursseja tutkittaessa keskitytään motiivien sijaan kysymään, mitä resursseja vallanpitäjällä on hallussaan (emt, 125).

Resurssit jakautuvat karkeasti yksilöllisiin ja kollektiivisiin resursseihin. *Yksilöllisen vallan resursseja* ovat raha, vapaa-aika, maine, persoonallinen viehätysvoima, manipulatiiviset tai

taivutteluun sopivat taidot ja tieto (emt, 131). Mahdollisuus vedota vallitsevaan moraaliseen järjestykseen ja legitiimiin kulttuuriin ovat myös tärkeitä yksilöllisen vallan resursseja. *Kollektiivisten resurssien* käyttöönotto riippuu siitä, miten hyvin ryhmän organisoituminen onnistuu. Potentiaalisesti vahva ryhmä ei ole vahva, ennen kuin se on organisoitunut. Kollektiivisiä resursseja ovat muun muassa ryhmän koko, ryhmän hallitsemien töiden tai taitojen monopoli, jota laajempi yhteisö tarvitsee, sekä ryhmän solidaarisuuden ja organisoitumisen aste. (Emt, 131–138.)

Jotkut resurssit ovat välittömästi käytettävissä, toiset täytyy taas muuttaa vallankäytön kannalta sopivaan muotoon. Esimerkiksi aseet ovat välittömästi käytettävissä oleva resurssi, raha taas on usein muutettava toiseen muotoon, esimerkiksi aseiksi, ennen kuin se toimii vallan resurssina. (Wrong 1988, 131.)

Wrongin esittelemät vallan lajit ja resurssit yhteen saattamalla saadaan käsitteellisiä välineitä minkä tahansa yksilön, ryhmän tai organisaation vallan analysoimiseksi.

3.3. Imin ja anopin valta Wrongin analyysin kautta nähtyinä

Pesärikossa anopin auktoriteetti Armiin nähden perustuu siihen, että anoppi hyväksyy Olavin ja Armin kihlautumisen, minkä taas Armin oma perhe tuomitsee. Rakastunut Armi toteaa äitipuolelleen: "Larvas osatahan suhtautua" (P, 88). Tukien ja palkiten anoppi rakentaa suhdettaan Armiin ja pystyy näin säätelemään hänen elämäänsä ja vaikuttamaan nuoren tytön ajatusmaailmaan. Lähes manipulaationa voi pitää sitä, että Armi saadaan menemään naimisiin mahdollisimman pian ja ryhtymään oitis perheen perustamiseen, jotta yhteisössä unohdettaisiin Larvan menneisyys ja Olavin lehtolapsi. Anopin auktoriteetti ei kuitenkaan yksin riitä Armin hallitsemiseen. Sen taustatueksi edellytetään Olavin persoonallinen auktoriteetti Armin suhteen, sillä romanttisesti rakastunut ihminen tekee mitä vain kohteensa hyväksi. Armin elämänpiirin supistaminen kiinteästi Larvan alueelle on suostuttelua, mutta lähestyy jo melkein ei-väkivaltaista fyysistä voimankäyttöä.

[...] [T]eirän ei pirä ny liikkua Olavin kans yhyres, ettei ihmisillä oo puhumista. Kuulutuksilla käyttä ja sitten pysyt täälä siihen asti, kun teirät vihiitähän. Minä ostan lakanakangasta, niin saat ruveta nimikoomahan niitä, niin aikas kuluu. (P, 116).

Saman asian Olavi pyrkii ilmaisemaan Armin rakastumisen tunnetta hyväksi käyttäen.

Eikä Olavi tykännyt siitä, että Armi tapasi muita ihmisiä kuin Larvan väen. Kun Armi kysyi, että miksei, niin Olavi koppasi hänet syliinsä ja sanoi, että sinähän oot mun etkä muiden. (P, 177)

Armille Larvan väki toimii aluksi ainoana legitiiminä auktoriteettina, mutta vähitellen miniä alkaa kyseenalaistaa tätä oikeutusta. Hän suunnittelee yhdessä talon rengin Eetin kanssa vierailun lapsuudenkotiinsa ja osoittaa ensimmäisen kerran olevansa omaa elämäänsä hallitseva subjekti eikä pelkkä ohjailun kohde.

Yksilöllisiä vallan resursseja jaetaan *Pesärikossa* eri tavoin. Anoppi ja Ilmi ovat yhteisön vanhempina jäseninä oikeutettuja vetoamaan moraaliseen järjestykseen ja legitiimiin kulttuuriin. Lauseen "mitä ihmisekkin tuallaasesta ajatteloo" tai "hillitte ittes" vaikutus ja merkitys riippuu lausujan auktoriteetista ja kyvystä soveltaa eri elämäntilanteita moraalisiin peruslauseisiin.

Ilmi makaa halvaantuneena omassa huoneessaan, mutta seuraa tarkasti talon tapahtumia. Oven pitää olla hänen huoneeseensa aina auki. Hän kuulee kaiken ja kerää huomiota puoleensa kilisyttämällä soittokelloaan, morttelia. Ilmi on Olaville kuin toinen äiti, sillä Laimin miehen Aatoksen kuoltua naiset olivat yhdessä kasvattaneet Olavin. Isästä ei jaeta Olaville juuri muuta tietoa kuin se, että mies oli Itä-Suomesta "eikä osannut edes niittää" ja oli tämän kompetenssin puutteen seurauksena huono esikuva (P, 55).

Talon vanhimpana tyttärenä Ilmi on kasvatettu ja koulutettu talon pitoon. Hänellä on siis kompetenttia auktoriteettia suhteessa Laimiin. Kun Laimi oli mennyt naimisiin häntä ennen ja jälkeläisen myötä saavuttanut suvussa legitiimiä auktoriteettia, Ilmi oli jäänyt syrjään, kuuntelemaan ja valvomaan uuden perheen elämää ovien takaa. Laimi muistelee, miten Ilmi ennen halvaantumistaan oli seurannut hänen ja Aatoksen elämää. "Se oleeli hyvin paljo täs kamarisnansa ja täälä vintillä on hyvä kuuluvaasuus [...]" (P, 118).

Aatoksen kuoleman jälkeen Ilmi oli taas ottanut ohjat käsiinsä. "Eipä silti, mun käsis ne oli ollu koko aijjan. Isän kualemasta lähtien", Ilmi väittää Armille (P, 102). Ilmin kompetenssiauktoriteetti on kuitenkin heikentynyt halvaantumisen jälkeen. Laimi oli ollut pari kuukautta aivan lamaantunut, mutta sitten hän oli piristynyt ja alkanut puhua niin kuin Ilmi (P, 60).

Ilmistä on tullut avuton, vaikkakin äänekäs ja kuuloltaan herkkä perheenjäsen. Tyypillisellä itseironiallaan hän kertoo saaneensa vammautumisen myötä tilaisuuden huilata, kun "oon aina joutunut mukavuurenhaluni kualettamahan". Kovaluonteisen tyttären elämästä on nyt tullut "niin lämpööstä ja pehemoosta, jottei oo koskaan ollu" (P, 102). Kun liikkumisen mahdollisuus ja kova kuori on riisuttu, jäljellä on kehon velto ja pehmeä massa ja ulosteen haju. " – Täälä vähä haisoo nyt, sanoi Ilmi. – Mus on tuata proteiinia vielä aika paljo, vaikka täälä makaankin kun lehemä nevas" (P, 122).

Sänkyyn sidotuksi ihmiseksi Ilmi on mukana Larvan elämässä harvinaisen moniaistisesti. Vaikka hän ei pääsekään tupaan osallistumaan keskusteluun, hän huomaa matalankin puheen ja pienet äänensävyt ja katkaisee muiden keskustelun omilla kommenteillaan ja morttelinsa helinällä. Hänen henkilökohtainen auktoriteettinsa perustuu aiempaan rooliin talon asioista päättäneenä, Laimia vanhempana tyttärenä.

Vallan resurssit jakautuvat Larvassa Armin ja Olavin lapsille. Anoppi kustantaa Armin toivoman Kainaston talon, mutta panee sen perheen tyttären Tiinan nimiin (P, 281). Lehmänpidosta saadun maitotilin Armi menettää, kun Olavi vie mustasukkaisuuskohtauksen päätteeksi lehmän pois Larvaan (P, 266). Myöhemmin erovaiheessa Armi suostuu avioehtoon, jonka allekirjoitettuaan hän ei saa periä mitään omaisuutta Larvasta (P, 567). Ero tarkoittaa valta-asemien heikentymistä paitsi yhteisön silmissä (P, 515), myös konkreettisella tasolla toimeentulon kaventumisena. Kun lapsuudenkodistakin vanhimmalle tyttäreille irtoaa pelkkä kapiroarkku (P, 433, 567), yksinhuoltajaäidille jäävät vain myyjän palkka, lasten elatusmaksut ja lapsilisärahat. Taloudellisesti paremmassa tilanteessa olevat anoppi ja Olavi turvautuvat jopa pakottavaan auktoriteettiin: he epäilevät Armin kompetenssia lasten huoltajana, kun Armi ei pysty tarjoamaan lapsille samaa taloudellista tasoa kuin Larvassa ja uhkaavat jopa ottaa lapset häneltä pois (P, 524).

3.4. Näkökulmia valtasuhteisiin Foucault'n mukaan

Michel Foucault tunnetaan ennen kaikkea vallan analyytikkona. Kirjoittaessaan *Tarkkailla ja rangaista* -teoksessaan (*Surveiller et punir*, 1975) yksinvaltaisesta vallankäytöstä hän analysoi sen perustuvan lähes jumalan kaltaisen suvereniteetin tavoitteluun, myös mahdollisimman hyvän

tarkkailupisteen valintaan suhteessa territorioon, valvottavaan alueeseen (Foucault 2001, 236). Hallitsija sijoittaa ihannetilanteessa itsensä tapahtumien keskipisteeseen ja määrittelee sieltä käsin, miten tieteiden, taiteiden, lain, teollisuuden, kaupan ja maatalouden suhteet järjestyisivät (Rabinow 1989, 15–16). Kaikki elementit yhteiskunnassa ylläpitäisivät hallitsijan kunniaa. Valtaa vahvistetaan julkisten teloitusten kaltaisilla äärimmäisillä kurinpidollisilla toimilla.

Yksinvaltaisessa järjestelmässä joukkoja pidetään hallinnassa äärimmäisin keinoin ihmiselämää tuhoamalla ja rajoittamalla ihmisten liikkuvuutta. Näiden valtopyrkimysten rinnalle kehittyi länsimaisessa yhteiskunnassa vähitellen 1700-luvun puolivälin tienoilla sääntelymenetelmien kokonaisuus, jossa valtaa yhä enemmän aletaan harjoittaa ihmisryhmiin kohdistuvan valvonnan ja ohjailun kautta, ei niinkään fyysisten yksilöiden kurittamisen voimalla (Foucault 1999, 100; Rabinow 1989, 15). Foucault kutsuu ilmiötä termillä väestön biopolitiikka tai *biovalta*. Valvonta ilmenee biologisten prosessien kuten lisääntymisen, syntymän ja kuoleman, terveydentilan ja muiden elämänkaareen vaikuttavien seikkojen säätelynä.

[...] rankaisuvallasta on jakautunut kaikkialle yhteiskuntaan ja on kaikkialla läsnä kohtauksena, näytelmänä, merkinä ja puheena: luettavissa kuin avoimesta kirjasta; se toimii koodaamalla kansalaisten mielen yhä uudelleen; se pidättää heitä rikoksista asettamalla esteitä rikoksien ajattelemiselle ja vaikuttaen näkymättömällä ja hyödyttömällä tavalla 'aivojen pehmeisiin säikeisiin' [...] (Foucault 2001, 180.)

Foucault'n analyysi valtasuhteista korostaa tiedon ja vallan suhdetta. Tieto ihmisistä ja ryhmistä on muuttunut hänen mukaansa tärkeäksi siirryttäessä yksinvaltaisesta ja kuria painottaneesta valtamuodosta kohti biovaltaa. Biovallan piirissä sekä väestö että ympäristö halutaan oppia tuntemaan empiirisesti. Yksinvaltiasta ja hänen rankaisevaa elettään ei enää näy. Valta ei siis Foucault'n mallissa ole jotain, joka hankitaan, riistetään itselle tai jaetaan toisten kanssa. Valtaa käytetään sen sijaan lukemattomista eri pisteistä käsin eriarvoisten, liikkuvien suhteiden pelissä.

Biovallan anatomis-poliittisen teknologian tekniikat Foucault jakaa hierarkkiseen valvontaan, normaalistavaan rangaistukseen ja tutkimukseen. Foucault huomauttaa, että valtasuhteet eivät aina ole kausaalisia seurauksia jostakin instanssista, joka pystyy ne selittämään. Vallalla on päämääriä ja tavoitteita, mutta ei ole olemassa erityistä esikuntaa, joka ohjaisi näitä vallan tekniikkoja.

Hierarkkinen valvonta edellyttää tiloja, jotka avaavat näkyvyyden ja joissa itse valvojaa ei näy, mutta joissa vallan kohteet ovat aina näkyvillä. Tämä alkoi näkyä 1700-luvulla myös

arkkitehtonisissa ideoissa, joista tunnetuin on Foucault'n esimerkki englantilaisen valistusajan arkkitehdin Jeremy Benthamin (1748–1832) suunnittelema panoptikon-tyyppisestä¹ vankilasta vuodelta 1787. Sellit oli tässä mallissa suunniteltu siten, että vanki näkyi ikkunasta tulevaa valoa vasten selkeänä hahmona valvontatorniin, mutta itse valvontatornissa oleva valvoja pysyi vangille näkymättömissä (Foucault 2001, 273).

Vaikka Benthamin valvontatorni-ideaa orjallisesti noudattavia rakennuksia on maailmassa suhteellisen vähän, itse konseptilla on ollut suuri vaikutus. Monissa laitoksissa kuten kouluissa, sairaaloissa, kasarmeissa ja tehtaissa alettiin käytännössä huomata, miten tehokkaasti valvottavat pysyvät aisoissa, kun lokeroimalla estetään klikkien synty ja henkilöille luodaan ainakin mielikuva siitä, että he ovat koko ajan väsymättömän valvojan katseen alaisia. Normaalistavasta rangaistuksesta tuli väkivaltaa tärkeämpi kurinpidon muoto. (Ks. Foucault 2001, 195, 199.)

Valvova hierarkia ja normalistava rangaistus yhdistyvät Foucault'n mukaan *tutkimuksessa*. Kun aiemmin valta oli se joka näkyi, nyt vallan kohteilta vaaditaan näkyvyyttä. Uusi näkyvyys mahdollistaa puolestaan tietojen keräämisen yksilöstä ja tämän ruumiista. Biovalta käyttääkin polttoaineenaan juuri erilaisissa anatomis-poliittisissa tutkimuksissa saatua aineistoa. Sen toiminta-alaa ovat diskurssit (Kuka puhuu, mistä instituutiosta käsin ja mistä subjektipositioista; ks. diskurssista Foucault 1989.). Valokuvat mielisairaista ja rikollisista synnyttivät uudenlaista diskurssia rikollisista ja auttoivat yhteiskuntaa heidän kontrolloimisessaan, esimerkiksi vankien kiinni saamisessa ja prostituoitujen ja irtolaisten kortistoisissa (Tuori 2001, 55, 64; Seppänen 2002, 17). Tilastollisesti kerätty tieto ja normaalijakaumia kuvaavat käyrät tulivat vähitellen yhteiskunnalle tärkeiksi säätelyn keinoiksi. Yksilöä voitiin nyt verrata muihin yhteisön jäseniin ja vähitellen pyrkiä muuttamaan kaikkia yksilöitä kohti keskiarvoa (Foucault 1999, 103).

Foucault'n kotimaassa Ranskassa katolisen kirkon rippituoli oli pitkään ainoa ihmisten tunnustamisen paikka. "[...] Jumalan silmissä ei mikään äärettömyys ole suurempi kuin yksityiskohta, eikä ole olemassa mitään niin pientä, etteikö se olisi Hänen erityisen tahtonsa ilmentymä" (Foucault 2001, 191). Yhteiskunnan maallistumisen myötä yhä uudet tahot, kuten lääkärit ja psykologit, ovat ottaneet ripin vastaanottajan tehtävän. Kielloista ja torjunnasta huolimatta on syntynyt paljon puhetta tabuina pidetyistä asioista. Kun puhe jostakin asiasta

¹ Kreikan kielessä pan merkitsee kaikkea, optikon näkemistä.

yleistyy, se muuttaa myös koko diskurssia ja muuttuu samalla yhä yksityiskohtaisemmin olemassa olevaksi. Tiedon esillä pitäminen on osa vallankäytön taktiikkaa. (Foucault 1999, 55.)

Ohjailu ja valtopyrkimykset eivät aina johda toivottuihin tuloksiin. Foucault on todennut, sillä hetkellä kun ihmisiä ryhdytään hallitsemaan liian paljon, saadaan aikaan sellaista, mikä on täysin vastakkaista pyrkimyksiin nähden. "[K]uinka kauhistuttava jokin järjestelmä onkin, jää aina mahdollisuuksia vastarinnalle, tottelemattomuudelle ja oppositioryhmittymille." (Foucault 1989, 34.)

Valta ei ole kuitenkaan pelkästään jotain, jota hallitseva poliittinen järjestelmä tai luokka harjoittaisi alamaisiin. Valtasuhteisiin Foucault sisällyttää myös ihmissuhteet, olkoot ne sananvaihtoa, rakkaussuhde, institutionaalinen suhde tai taloudellinen suhde. Valtasuhteet ovat liikkuvia, käännettävissä ja epävakaita. Ne voivat olla olemassa vain jos yksilöt ovat vapaita. Myöhemmin vuosinaan Foucault totesi, että jos ihminen on kokonaan toisen vallassa, ei voi puhua enää valtasuhteesta. (Foucault 1997, 291–292.) Valta ei ole hänestä sinänsä pahaa: valta on strategiapeliä. On vain tärkeää osata välttää tarpeeton alistaminen. Valtasuhteita voi pelata, kunhan pelaa mahdollisimman vähäisellä dominanssilla (Foucault 1997, 299).

Tutkielmani edetessä Foucault'n valta-analyysi esiintyy rinta rinnan tilan fenomenologisen luonteen esittelyn kanssa (luku 4) ja siihen palataan eritellen semioottisen neliön modaliteetteja analysoitaessa (luku 5). Esimerkiksi Wrongin ja foucaultlaisen valta-analyysin yhdistelmästä otan tähän Armin ja Tiinan ja ympäröivän yhteiskunnan koneiston valtasuhteet.

3.5. Biovallan sopeuttava voima

Chris Jenks toteaa, että Foucault'n panoptikon-analyysi oli paljon enemmän kuin yhden vankilan kuvaus. Foucault'n hämärään jäävästä valvontatornista on tullut nopean, liikkuvan ja laskelmoivan vallan kuva. Tässä kuvassa valta muuntuu Jenksin mukaan todellisesta käytännöstä sisäiseksi harhanäkyjen sarjaksi (Jenks 1995, 149).

Kasvottoman, kaikkialla läsnä olevan ja kaikkia toimiamme ohjailevan biovallan vaikutus yksittäiseen kansalaiseen voi muuttua vainoharhaiseksi, jos taustalla on tarpeeksi suuria pelkoja

oman aseman menetyksestä, kuten Armin tapauksessa. Hänen omaa kasvattajan kompetenssiaan on epäilty yksinhuoltajuuden ja varattomuuden takia; anoppi ja Olavi ovat esittäneet vaatimuksia lasten huoltajuudesta (P, 524). Tiinan koulupinnaus ja muu kapinointi horjuttavat äidin asemaa entisestään. Tätä taustaa vasten ymmärtää Armin reaktion, kun hänen elämäänsä tunkeutuu kaupungissa uusi valvojaryhmä: Tiinaa kouluttavat ja opastavat kompetentit auktoriteetit.

Yhteiskunta ottaa selvää Tiinan käyttäytymishäiriöistä ja koulupinnauksesta edustajiensa, luokanvalvojan, koulukuraattorin ja psykologin välityksellä. He tarkkailevat, havainnoivat, ottavat selvää yksityiskohdista ja esittävät oman analyysinsä ja suostuttelevan ehdotuksensa asioiden ratkaisusta. Kurinpitotekniikasta on kehittynyt normaalijakaumiin turvautuvaa tiedettä, jolla on legitiimi auktoriteetti takanaan (Foucault 2001, 405).

Luokanvalvoja lohduttaa Tiinan koulupinnauksesta järkyttynyttä Armiä vetoamalla tutkimukseen eli tilastoihin. "– Näitä tapauksia on nykyisin aika paljon. Ja vanhemmat ovat päivät työssä eivätkä tiedä mitään." Kun Armi kieltää allekirjoittaneensa yhtään poissaolotodistusta, opettaja jatkaa: "– No, tämäkin on yleistä valitettavasti, että lapset pinnaavat koulusta ja sitten väärentävät vanhempiansa nimen". (P, 624.) Tiinan tupakanpoltosta kertoessaan hän korostaa omaa tiedon valtaansa ja työssä karttunutta asiantuntijuuttaan. "Se nyt on kyllä valitettavasti aika tavallista nykykuorten keskuudessa" (P, 632).

Opettaja suosittelee Tiinalle kasvatusneuvolaa ja tämän asioihin paneutumista, ja Armi miettii, "mitä tuo tiesi paneutumisesta" (P, 633). Opettaja selvittää siellä olevan psykologeja, jotka "ovat aivan sitä varten, että auttavat tällaisissa ongelmallisissa tapauksissa" (P, 633). Lopuksi hän töksäyttää: "Ettekös te ole yksinhuoltaja?" ja päättää, että kun Armilla ei ole miestäkään tukena, niin "tässä kasvatusneuvolaa nyt tarvitaan" (P, 633–634). Vallan resurssien puutteen rinnalla Armin valta-asemaa horjuttaa myös hänen "heikompi" sukupuolensa.

Matkalla koulupsykologille Armi tarkkailee liian tiukkoihin farkkuihin pukeutunutta, syljeskelevää tytärtään ja joutuu myöntämään omat häpeäntunteensa. "[...] eipä hänkään välittänyt tuollaista otusta tuntoa, joka kaikissa paikoissa yritti hänet munata" (P, 636). Tunnustamisen kulttuuriin totuttautuminen sujuu naisilta vaihtelevasti. "– Mä kerroin sille kaike mun elämästä, oli tyttö vastannut välinpitämättömästi kuin tyhjää asiaa [...]" (P, 637). Itse

vastaanotolla istuessaan Armi yrittää ensin sovittelua sanojaan ja puhua kirjakieltä, mutta pian hän antaa tulla. "[J]os tuo ihminen nyt tuossa työkseen häntä kuunteli, niin ei hän siinä mitään häviäisi, jos purkaisi itsensä" (P, 646).

Psykologi neuvoo Armia olemaan antamatta lapselle sellaista valtaa, että hänelle muodostuu mielikuva, että hän voi määrätä vanhempiensa elämästä. "Ei pitäisi päästää lasta terrorisoimaan" (P, 647). Armi kapinoo ajatuksissaan psykologin lausuntoja ja analyyseja. Hän yrittää kuitenkin ymmärtää psykologin termejä, *tic*-oireiden ja *konversio*-oireiden latelua. Kun psykologi ehdottaa samaa aikaa seuraavalla viikolla, Armi myöntelee, mutta mielessään ajattelee, että ei siihen paikkaan enää jalkaansa pistäisi (P, 652). Psykologi antaa vielä vihjeen ympäristönmuutoksen hyödyllisyydestä monissa tapauksissa.

Kompetenssiin perustuvaa ammattilaisen auktoriteettia vähentää Armin silmissä paitsi psykologin nuori ikä, myös terapeutin väsynyt olemus ja hänen ostokassinsa. Psykologi on ihminen kuten muutkin, hän kantaa kotiinsa leipää, maitoa ja lenkkimakkaraa (P, 652). Armi hälventää omaa ahdistustaan myös totuttelemalla psykologin esittelemiin uusiin termeihin.

Sitonu ja karkoottanu, hän ajatteli. Oliko hän muka tehnyt tenavilleen sellaista. Psykologi voisi vähän tutkia omia pohjaraitojansa. Se oli nyt ainakin karkottanut hänet. (P, 653)

Vaikka Armista siltä aluksi tuntuu, biovalta ei ole pelkästään normalisoivaa ja sopeuttavaa, vaan myös avuksi ihmiselle. Vastustuksesta huolimatta Armi oppii myös kuuntelemaan biovallan edustajia. Opettajan, kuraattorin ja psykologin vihjeiden avulla Armi alkaa ymmärtää, että kyse ei ole pelkästään Tiinasta, vaan yhtä lailla hänestä, Olavista, Laimista ja Lassesta (P, 659).

4. VALLAN JA VAPAUDEN TILOJEN FENOMENOLOGIAA

Paikka ei ole koskaan objektiivinen tosiasia, vaan inhimillisen tulkinnan ja merkityksenannon tulos. Paikat ovat Pauli Tapani Karjalaisen mukaan olemassa elettyinä sijainteina, sisäistyneenä kuulumisena johonkin paikkaan "tai – kuten voi myös sattua – pakottavana haluna tai vastentahtoisena pakkona olla jossain muualla kuin missä on." (Karjalainen 1997, 230.)

Tässä luvussa astutaan sisään tekstin tiloihin, paikkoihin ja valtasuhteisiin. Lähiluku on toteutettu pitäen mielessä soveltuvien osien tilojen ja paikkojen fenomenologinen luonne ja tilojen ja paikkojen merkitys valtasuhteiden kannalta. Ihmisten elämää luetaan kuulumisena tai kuulumattomuutena johonkin paikkaan, pysähtymisinä ja liikkeelle lähtöinä. Viime kädessä tarkasteltavana on ihmisen maailmasuhde, polut ja keskustat, raja-alueet ja kohtaamisvyöhykkeet, jotka hänen orientaatioonsa ja identifikaatioonsa vaikuttavat. Myös aikaulottuvuus, tilan tai paikan luonteen muuttuminen kertomuksen mittaan on huomioitu analyysissä.

4.1. Valvova yhteisö – kirkko ja kirkonkylä

Orvokki Autio avaa eteläpohjalaisen kirkonkylän näkymän muutamin rivein. Satoja vuosia sitten jokivarteen muotoutunut nauhamainen kyläasutus kuvataan suhteessa suureen kirkkoon väistöliikkeen mielikuvan avulla.

Joki kulki seudun läpi, talot oli rakennettu joen töyräille ja tiet seurasivat joen varsia. Kirkonkylän kohdalla joki kulki koskena ja leveni laajaksi suvannoksi. Kirkko seisoikin korkeana ja yksinäisenä hautausmaa kyljessään tasaisten peltojen keskellä. Talot olivat paenneet kilometrin säteellä kirkon ympäriltä ja ryhtyneet kirkonkyläksi yksissä tuumin. (P, 63)

Ylistaron kirkko Kyrönjoen varrella (**Kuva 1**) on rakennettu samankaltaiseen paikkaan. Uusgoottilainen rapattu kivikirkko katsoo kirkonkylään päin 54 metrin korkeudelta, huikeasti ympäristöään korkeammalta. Kirkonkosken jälkeen virrassa on suvantokohta, jonne kirkon portailta on esteetön näkymä. Ylistarossa kuori on vastoin alkukristillistä käytäntöä länteen päin ja tapuli "katsoo" itään päin kylälle ja maantielle. Raimo Salokankaan (Salokangas ja Ekman-Salokangas 2005, 379) mukaan Ylistaron kirkon suunta valittiin, jotta sisäänkäynti ja

Kuva 2. Ylistaron kirkko suhteessa Kyrönjokeen. Kirkko katsoo Kyrönjoen Kirkonkosken suvantoon ja kirkonkylälle. (Kuva: Kalevi A. Mäkinen. Mäkinen 1986, 134)

kirkontornin etupuoli osoittaisivat edessä kulkevan kulkureitin (kesäisin maantie, talvisin joki) suuntaan. Mutta Aution voi katsoa viittaavan myös kirkon valvovaan rooliin. Tasaista maisemaa dominoivaa pystyakselia voi ajatella Norberg-Schulzin ja Heideggerin tavoin (Norberg-Schulz 1980, 10, Heidegger 2003, 56) yhteyden luojaksi, tilan järjestäjäksi ja tätä kautta merkitysten tiivistäjäksi. miltei taivaaseen asti, ja Jumalan valvovan silmän näkevän yhdellä silmäyksellä koko laumansa ja lauman tuntevan joka puolella kylää paitsi toistensa, myös korkeamman voiman läsnäolon. Myös näkymättömän valvojan teeman, joka Foucault'lla esiintyy Benthamin panoptikon-tyyppistä vankilaa esitellessään, voi ajatella konkretisoituvan tässä sijainnin ja paikan kuvassa.

Autio valitsee kirkon valvovan katseen ja kirkonkylän kuvauksen ajankohdaksi sunnuntaisen kesäaamun idyllisen hetken, jolloin kylässä tapahtuu jotain, joka poikkeaa topeliaanisesta suomalaisen kristillisen kesäsunnuntain rauhasta. Talon aikamiespoika lyö korttia kamarissaan miesjoukon kanssa, toisessa talossa tyttö osoittaa koristautumisen haluaan punaamalla poskiaan kreppipaperilla ja kolmannessa isäntämies makaa humalassa. Koko yhteisö ei näitä toimia hyväksy. Humalaisen miehen emäntä seisoo kuistilla korvat punottaen peläten asiointilan todistajia eli yllätysvieraita tulevaksi. (P, 63.)

Jokivarsiasutuksen tiiviissä kylämaisemassa naapurit ovat lähellä toisiaan ja ikkunaverho heilahtaa helposti heti, kun joku kulkee kyläraitilla. Erityisesti jalkaisin ja polkupyörällä kulkevat

nähdään hyvin ja heihin kiinnitetään huomiota. Kertomuksen alkupuolella kyläraittia pitkin ajetaan hevosella, mutta vähitellen henkilöauto alkaa yleistyä myös muiden kuin ammatikseen autoilevien kulkuvälineenä.

4.2. Olavin ja nuoren Armin merkitykselliset paikat

4.2.1. Liike ja pysähdys – Olavin taksi ja kotikulmat

Pesäriikon tapahtumat käynnistyvät kesäiseltä tanssilavalta, jossa Olavi iskee silmänsä Armiin (P, 9). Mies esitetään itsevarmana tarkkailijana, nuori tyttö havainnoinnin kikattavana ja punastelevana kohteena. Intensiivisenä teoksen alussa nousee esille liikenne tanssipaikalle ja tanssipaikalta, alkukesän valossa kylpevä maalaiskunta ja ne tiet ja reitit, jotka maisemaa tasaisella lakeudella hallitsevat.

Olavin taksin kyydissä matkataan nuorisoseurantalolta Ylikylään ja palataan tanssipaikalle. Hetkeksi viivähdetään paikkaan, joka on ollut Olaville ensin halun, sitten pelon ja häpeän tunteiden merkitsemä. Hirvimäen tienhaarassa Olavi on nuorena poikana saatellut ikäistään tyttöä. Tytön isä on hyökännyt uhkaillen Olavia päin ja poika on joutunut lähtemään karkuun routaista peltoa pitkin, lyönyt polvensa kiveen ja joutunut verta vuotavana kävelemään pitkän matkan kiertoteitä pitkin kotiin.

Olavilla on taksinkuljettajana tilaisuus jatkuvaan liikkeeseen. Hänellä on hyvä syy pysyä poissa Larvan "akkojen" valtapiiristä ja komea auto antaa itseluottamusta.

Autossa oli helpompi puhua, oli ratti, jossa pitää käsiään. Hän tunsi itsensä myös aina lihavamaksi auton ulkopuolella. Oli vaikea liikkua ja maha tuntui suurelta. (P, 49.)

Työssä hänellä on valtaa suhteessa kyläläisiin. "Kyllähän täs ammatis tuntoo koko pitäjän" (P, 50). Kuitenkin hänen työnsä on liikkumisen vapaudesta ja ihmisiä tuntemalla hallitsemisesta huolimatta tiettyihin yksitoikkoihin rutiineihin ja muiden palvelemiseen sidottua.

[S]ehän on mun virka. Kuskata ihmisiä tanssiin ja tanssiista pois, kirkkohon ja kirkosta pois, junalle ja junalta pois, sairaalahan ja sairaalasta pois. Sitä se oli hänen elämänsä. (P, 64)

Tyttöjä tansseista kotiin kyyditessään Olavi jättää viimeiseksi Armin. Tämä pyytää pysähtymään jo päätielle, ettei kotoa nähdä, millä kyydillä hän on tullut. Autosta noustuaan hän kävelee tienreunaa melkein ojassa, vaivautuneena siitä, että Olavi istuu autossaan ja mahdollisesti katsoo häntä. Mutkaan päästyään Armi "käännähti, vilkutti ja lähti juoksemaan." (P, 13)

Olavin kyydissä hahmottuu eteläpohjalainen maisema: kesäöinen joki makaa hiljaisena uomassaan, puiset siltapalkit pitävät kumisevaa ääntä autonrenkaiden alla. Peltoaukeiden jälkeen lähestytään Larvaa mutkaista metsätaivalta pitkin. Välissä on kuivan ruohon, puolukanvarpujen ja kanervan peittämä metsäaukea. Larvan talo näkyy kookkaana korkeana kasvavan metsän laidassa, lasikuisti kiiltää aamun valossa. Ulkorakennuksen nurkalla käydessään Olavi kuulee ruisrääkän huudon. Nenään tuoksu valkoinen ruusupensas, kenkien läpi tunkeutuu aamukaste. Tuvassa raksuttaa könninkello. Nuorten riennoista tultuaan, koko pitäjän läpi ajeltuaan Olavi avaa huoneensa ikkunan, panee kärpäsverkon paikalleen, istuu sängynlaidalle, sytyttää tupakan ja tuntee itsensä raskaaksi ja vanhaksi. (P, 14)

Liike jatkuu Olavin kamarin seinällä talon rengin Eetin maalaamassa merimaisemassa, jossa kuu paistaa tyrskyisen aallokon yllä, kaukana purjehtii laiva tuulen voimasta purje vinoon kallistuneena. Liikkeen ja pysähtyneisyyden kuvien vaihtelua jatkaa kertojan toteamus, että tätä maalausta Olavi on tottunut aina katselemaan ennen nukahtamistaan. (P, 20.)

4.2.2. Tulevaisuus metsikön takana – Armi vinttikamarissa ja joella

Armi herää alkukesän aamuun omassa vinttikamarissaan. Aurinko paistaa suoraan sänkyyn ja nostaa hikihelmet ylähuulelle. Murrosikäisen tytön tuntoaistimuksia nostaa pintaan Armin tapa puristella finnejä kasvoistaan. Ikkunasta näkyy joki, eläimen kaltainen luonnonvoima, jonka "selkä kiilteli tasaisena" (P, 21). Omenankukkien aika on ohi, syreenintertut ovat auenneet. Kaukana taivaanrannalla metsänreuna erottaa toisistaan lihavat pilvet ja tasaiset pellot. Armi haistaa kesantomaalta lannan hajun.

Armin haaveiden kiintopisteeksi paljastuu kaukainen metsänreuna, suosta raivatun ja viljellyn kulttuurin ja tuntemattoman, villin luonnon raja-alue. Armin mielessä lakeus, joka oli hänestä vain samaa tasaista peltoa, otti liikaa "ihmisen voimille" (P, 22). Elämä ja Etelä-Suomi olivat

jossakin metsänreunan takana, sinne hän uneksii pääsevänsä. Metsänreunassa maisema muuttuu toiseksi, antaa lupauksen muutoksesta. Gaston Bachelard näkee kaukaisen maiseman erityisesti haaveilijan mielelle sopivaksi.

Etäisyys ei hajota vaan muodostaa miniatyyrin maailmasta, jossa haluaisimme elää. Etäisissä miniatyyreissä vertailukelvottomat asiat ovat sovussa keskenään. Ne tarjoutuvat meidän "omistukseemme" samalla kieltäen etäisyyden, joka ne synnytti. Me hallitsemme kaukaa, ja miten rauhanomaisesti! (Bachelard 1964, 172, suom. TN).

Armin ikkunasta avautuu myös konkreettisempi, kottaraisen perspektiivistä nähty kuva Aholan maatilasta hevoshakoineen, talleineen, kuusialtoineen ja marjapensaineen. Pikkuveljet leikkivät pihassa, isä odottaa kirkonmenojen loppumista tahkon vieressä sirppi ja puukko kädessä. Armin kasvattanut äitipuoli hakee puhdasta pyykkiä narulta. Armi laskeutuu kamaristaan pitkin kuluneita rappusia, joiden lankkujen keskikohdissa on sileät painanteet. Hän jää kuuntelemaan aikuisten juttelua rappusiin pimeään kulmaukseen.

Joki on Armin oman äidin hukkumiskuoleman jälkeen ollut paikka, josta varoitetaan ja johon ei ilman valvontaa mennä. Pikkuveljien uimaretkellä vahtiessaan Armi tuntee nenässään jokiveden hajun joka on sama kuin suolla karpaloaikaan. Sen ominaisuuksiin kuuluu ruskea, läpinäkyvä väri. Kaupunkilaislasten kerrotaan luulleen vettä teeksi (P, 38).

Rantaheinikossa, haapojen ja leppien suojassa, kivirykelmän ja pajun välissä Armi menettää samana kesänä neitsyytensä Olaville. Hän katsoo silmät auki taivaalle ja seuraa elokuisten elosalamojen välähtelyä. Joen haju leijuu ilmassa, lehmä ammuu ja läheltä kuuluu veden loiske jonkun soutuessa aivan lähellä. (P, 75.)

Larvassa Armi joutuu kauas jokivarresta, nevan, metsäisten kalliomaiden ja suosta raivattujen peltojen keskelle. Hän kuuntelee Olavin äidin kertovan retkistään miehensä kanssa erämaajärvelle, kahden ihmisen läheisyydestä kaukana erämaassa ja vertaa elämystä mielessään omaan jokirantakokemukseensa. Armin äitipuoli näkee unen, jossa Armin pesäpalloräpylä seilaa tulvaveden mukana ovea kohti. Hän aikoo ensin ottaa sen kiinni, mutta päättää sitten, että antaa mennä. (P, 165).

Silta liittyy Heideggerin ajattelussa saattamiseen (Heidegger 2003, 55) ja ihmisen neliyhteyden hyväksymiseen ja järjestelyyn (emt, 57) liittyvä paikka. Silta on siirtymän paikka, ja Armin

ensimmäinen vierailu lapsuudenkodissaan sitten Larvaan lähdön sisältää pienen ohimenevän tuokiokuvan kirkonsillalta, jonka alla koski virtaa sulana. Siltaa ylittäessä Armi kokee vielä kerran itsensä koululaiseksi, joka etsii katseellaan hahmoja koulun pihalta ja tuttuja koulun latuja sillan alta. Sillan yli päästyä isä hieroo sovinnon tyttärensä kanssa ja kohtelee tätä ensimmäistä kertaa kuin aikuista (P, 191–192).

Pesärikossa Kyrönjoen keväisiä tulvia sivutaan trilogian ensimmäisessä osassa lyhyesti, ja silloinkin pääosin Larvan näkökulmasta. Tiet muuttuvat sohjoksi, lumi sulaa ja tulva uhkaa levitä pellolle. Larvalaisten asenne tulvaan on luonnollinen, sitä ei pysty mikään kahlitsemaan. Ilmin sanoin "[a]ina ne on ollu ja aina ne tuloo olemahan" (P, 242). Armille kevään tulo merkitsee myös ikävän nousua pintaan. Hän ei ole enää lapsi eikä todistamassa kotirannan jäidenlähtöä. Larvassa kevään tuloa ei osannut tuntea kuin ilmaa haistelemalla ja lumen alenemista seuraamalla. Kotona kevät alkoi selkeästi jäiden lähdöstä, lasten huudoista, joen vongahtelusta ja rytinästä (P, 242–243).

4.2.3. Kohtauspaikka – urheilukenttä

Kylän nuorten ja vähän vanhemmankin väen kohtauspaikkana kylässä on *Pesärikossa* urheilukenttä. Se on julkinen paikka, jossa pelin seuraamisen lomassa voi vaihtaa kuulumisia, solmia uusia suhteita ja tarkkailla vävy- ja miniähdokkaita sopivalta etäisyydeltä.

Olavi tuntee itsensä kömpelöksi julkisilla paikoilla ilman auton antamaa suojaa. Hän ajattelee koko ajan, mitä muut ajattelevat, kun hän löytää itsensä katsomasta tyttöjen pesäpalloa. Etenkin tarkkanäköisen ystävänsä Mäen Matin seurassa hän kokee olonsa vaivautuneeksi.

Armille viimeinen pesäpalloa peli julkisella kentällä, miesten katseiden alaisena, toimii siirtymänä nuoren tytön maailmasta aikuisen elämään. Hikisenä pelin jälkeen hän huomaa Olavin, helahtaa punaiseksi, vilkaisee verryttelyhousujaan, tervehtii hätäisesti, käännähtää ympäri ja katoaa pukusuojaan. Tyttöajan leikit ovat peruuttamattomasti ohi.

Urheilukentälle Olavi palaa vielä talvipakkasella, kun avioliitto Armin kanssa on ollut ohi jo kymmenen vuotta. Kenttä on autio eikä hänen merkeillään ja kannustuksillaan ole enää Armille mitään merkitystä. Tähän palaan luvussa 4.9.1.

4.3. Aholasta Larvaan

Tyypillinen eteläpohjalainen talo, niin sanottu kaksifooninkinen, pystylaudoitettu ja kuusiruutuisten ikkunoiden rivistöllä varustettu talo on merkki vauraudesta ja kirvesmiestaidosta. Vauraus tuli tervanpoltosta ja kytöviljelystä, kirvesmiestaidot juontuivat laivan- ja kirkonrakentamisen ajoilta. Rakennuksen korkeuden lisäksi vaurauden mittana olivat ikkunoiden lukumäärä ja koko sekä lasikuisti, joka oli myös nikkarin taidonnäyte. (Ranta 2003, 23–27.)

Armi muuttaa Olavin morsiamena kotoaan Aholasta Larvaan. Sekä Ahola että Larva ovat karjanpitoon ja maanviljelyyn perustuvia maatiloja. Armin kotona isä ja äiti hoitavat yhdessä karjaa ja viljelyksiä, Larvassa Laimi-emäntä ja tämän halvaantunut sisar Ilmi ovat palkanneet tilan töitä tekemään Eetin, joka asuu pienessä mökissä talon pihapiirissä. Armi on aktiivisesti osallistunut karjanhoitoon ja heinäntekoon. Olavia eivät talon työt ole koskaan kiinnostaneet eikä häntä ole niihin painostettu.

Armin kotona on suurehkon maatalan pihapiiri talleineen ja navettoineen. Talon yläkerran päädyssä on vinttikamari, muuten yläkerta on rakentamatonta ullakkotilaa. Autio luo mielikuvaa talosta vanhana kuistillisena puolitoistafooninkisena sukupolvien käytössä kuluneine vintinportaineen.

Larvan pitkässä ja korkeassa tuvassa kalkittu kaarevaotsainen takka ja leivinuuni hellatasoineen hallitsevat keittiönurkkaa. Punamullattu talo noudattelee ilmeeltään 1700-luvulta lähtien yleistynyttä kaksikerroksista mallia. Yläkerran huoneissa on yhtä isot ikkunat kuin alakerrassakin. Agraariajan tyypillisenä asumuksena Larvan tupa on periaatteessa monitoimitila, jossa on ruokailtu, jossa on yövytty verhon taakse piilotetuissa kerrossängyissä ja jossa emännän ja lasten ohella oleskelivat ja työskentelivät myös isännät (Saarikangas 1990, 30).

Keskellä lattiaa Larvassa on pitkä pöytä penkkeineen, ovensuuseinustalla on sänkyrati ja koko tupaa kiertävät seinäpenkit. Isojalkainen keinutuoli, könninkello, kotona kudotut verhot ja ikkunalaudoilla kukkivat pelargoniat täydentävät kotiseutumuseomaista sisätilaa. Leipävartaatkin ovat vielä katonrajassa, Aholasta ei niitä enää 1950-luvulla löydy. Aholan ulkokuusissa on kuvituksena humoristinen näkkileipämainos. Larvan korkealle kohoavassa parvihuusissa paperi

on revitty sanomalehdestä ja seinällä on yksi kuva kukkamaljakosta, jossa on ruusuja, päivänkakkaroita ja ruiskukkia.

Maalaistalo on perhe-elämän näyttämö, syntymän ja kuoleman sisäänsä kätkevä pesä. Larvan talo on kertomuksen alussa vielä toiminnassa oleva tila, vaikka talon oma väki ei itse viljelyyn osallistukaan. Ajan kuluessa tilan lehmät viedään teurastamoon ja maat pannaan vuokralle. Aholassa, jossa on vielä kasvavia lapsia, suunnitellaan remonttia, jossa yläkertaan rakennettaisiin toinenkin huone ja talon kylkeen 1970-luvulla yleistynyt elintasosiipi, johon tulisi sauna ja keskuslämmityskattila. Larvan tuvassa käytetään helloja ja uuneja vielä 1970-luvulla, mutta pääosa lämmöstä tulee sielläkin silloin öljykattilasta.

Pauli Tapani Karjalaisen mukaan inhimillistämällä ympäristöä "[...] vedämme sinänsä neutraalin ympäristön erityiseen merkitysyhteyteen, lähelle itseämme, ja siten teemme siitä paikan" (Karjalainen 1997, 230). Molempien tilojen yhteydessä puutarhalla on monia merkityksiä. Armin lapsuudessa koivu ja pihlaja saivat käydä sadun valkoisesta ja punaisesta ruusupensaasta. Erityisen merkittäväksi nousee Larvan verenpisarapenkki, josta on tullut haudan kaltainen muistomerkki, voimakkaasti eletty ja merkityksellinen paikka, jossa Olavin isä valui kuiviin viikatteesta saamansa haavan seurauksena.

Larvan pihapiirissä merkityksellisiksi nousevat myös talon yläkerran vastakkaisista päädyistä näkyvät maisemat. Laimin huoneen ikkunasta näkyy "juhannuskiikkukallio", pieni kalliainen metsänkaistale, kun taas Ilmin ikkunasta aukeaa näkymä vanhalle vinttikaivolle ja viljapellolle. Anoppi haluaa saada poikansa ja miniänsä muuttamaan oman lyhyen avioliittonsa aikaisiin puitteisiin ja maisemiin. Kuten Wrongin valta-analyysissä todetaan, fyysistä tai symbolista ympäristöä muuttamalla voidaan yrittää manipuloida erityisesti nuorta henkilöä haluttuun suuntaan. Siksi on merkityksellistä, että *Pesärikossa* vanhemmat naiset puolustavat nuorelle emännälle kiihkeästi oman maisemansa erinomaisuutta.

Christian Norberg-Schulzin mukaan romanttisen maiseman luonteeseen kuuluu, että siihen voi kuvitella eräänlaisen ihmisen asumista palvelemattoman mittakaavan, mikromaiseman. Juuri tällainen mikromaisema on Laimin hellimässä näköalassa, pienessä kallionnyppylässä kivineen, painanteineen, pensaineen ja sammalkatteineen. Nimestä päätellen siellä on joskus sijainnut

nuorten iloiseen yhdessäoloon ja vapaa-aikaan viittaava juhannuskeinu – teema, joka sopii hyvin Laimille, Ilmin "tunneihmiseksi" moneen otteeseen luonnehtimalle nuoremmalle sisarelle. (esim. P, 102.)

Ilmin nuoruuden aikaisen kamarin ikkunasta avautuu näkymä vanhalle vinttikaivolle ja viljapelloille. Jo käytöstä poistunut kaivo viittaa häviävään agraariaikaan, aava viljapelto taas muodostaa pysyvyyttä ja järjestystä kuvaavan majesteettisen mittakaavan ja yhteyden korkeampien voimien kanssa (Norberg-Schulz 1980, 42, 47). Ilmi puolustaa lempimaisemansa paremmuutta: "Eikö se muka oo kaunista, kun vilija kasvaa ja heilimööttö ja ruiskukat tirkuttaa?" (P, 113). Kun Armi valitsee avaruutta korostavan näkymän ja menneiden sukupolvien ankaran työn, hän samalla voittaa myös Ilmin hyväksynnän.

4.4. Vapauden paikat – erämaamökki, huusi ja sänky

Olavi lähtee kyselemään olemustaan ja suhdettaan Armin kanssa samaan paikkaan, jossa hänen vanhempansa ovat saaneet kokea harvinaisia yksityisiä hetkiä. Sinne Olavi on myös aina syksyisin paennut masennuksen hetkiään. Rakentamansa majan hän on saanut pidettyä salassa Laimilta ja Ilmiltä. Paikasta on muodostunut Olavin vapauden valtakunta, jossa kukaan muu ei määrää ja jossa tunteiden ilmaisu on mahdollista. Olavin lähteminen erämaajärvelle aiheuttaa talon naisissa levottomuutta, sillä heidän järjestyksensä on näiden retkien jälkeen aina vaarassa kumoutua. Ilmi peittää huolensa moralismiksi metsäretken hyödyttömyyttä kohtaan.

– Sinne ny haaksottamahan, eikä oo eres mariakippoja joukos, mitä ihmisekkin tuallaasesta ajatteloo, pihkui Ilmi morttelinsa vierestä. (P, 143.)

Paikan hengen huomioon ottaen Olavi rakentaa suhdettaan Armiin kuitenkin mahdollisimman hataralle pohjalle. Erämaamökille kuljetaan ensin kuivaa mäntykangasta, sitten pitkin märkää nevanreunaa. Norberg-Schulzin mukaan suonkaltaisella maastolla vallitsee maksimaalinen päämäärättömyys. Keskellä järveä, huterassa veneessä Olavin ja Armin alla on tyynenä heijasteleva vesi. Lammen pinta muodostaa epävakaa pohjan, siitä puuttuu vakaa topografinen rakenne (Norberg-Schulz 1980, 35, 37). Armin äiti on kokenut hukkumiskuoleman, ja Armin kannalta tilanne on pelottava ja vähintään ahdistava. Olavin syyntakeetonta mielentilaa ja veden urottavuutta korostaa vielä huteruus.

Tämä on ihan järven keskikohta, sanoi Armi ja kääntyi. Toisella puolella pientä järveä kohosi kallio ja toisella puolella oli soinen ranta.

– Keitä sulla on ollut ennen mua? kysyi Olavi. (P, 145–146.)

Romanttisesta suturetkestä tulee järjetön ristikuulustelu, puiden ja kallioiden heijastuksessa kylpevästä veden kalvosta ja veneestä Armin rippituoli. Olavin mustasukkaisuuden ensimmäiset merkit nousevat lukijan tajuntaan pariskunnan ollessa kaukana sivilisaatiosta, arvaamattoman luonnon armoilla.

Armille tunteiden ilmaiseminen Larvassa on yhtä vaikeaa kuin Olavillekin. Hänelle ei ole talossa omaa piilopaikkaa, vaan hän itkee itkunsa Larvan ulkokuoneessa. Sinne hän on paennut, kun kotoa ei ole häihin tultu (P, 135) ja sieltä hän löytää itsensä vollottamasta, kun häntä hävettää esiintyminen alasti Olavin edessä saunassa (P, 138).

Pariskunnalle sisustettu vinttikamarikaan ei heitä yhdistä. Se on Olavista kuin linnunpönttö, jossa hän nukkuu yönsä vain pakosta. Eetin maalaama merimaisema ei ole oikealla paikalla, sängyn jalkopäässä, josta sitä voi viimeiseksi silmäyksekseen katsella ennen nukahtamista. Kun tieto ensimmäisen lapsensa äidin Elvin kihlauksesta nostaa Olavin tunteet pintaan, hän ei mene nukkumaan Armin viereen, vaan hakeutuu vanhaan poikamieskamariinsa, kaivautuu vaatteet päällä peittojen alle omaan sänkyynsä, panee kämmenet reisien väliin ja nukahtaa (P, 157). Pahan olon kanavoiminen sikiöasennon kaltaiseen käpertymiseen toistuu, kun Olavi kuvataan nukahtamassa itkuunsa Ilmin kuoleman jälkeisenä suruaikana kirkonkylällä (P, 334). Myös kymmenen vuotta myöhemmin, talvisella urheilukentällä käpertyminen toistuu lähes identtisenä (P, 604).

4.5. Uudisasumista Kainastolla

Trilogian toinen osa avautuu aamuun. Armi irrottaa nuppineulat verhoista, ja ne valahtavat ikkunan sivuille "raidallisina ja vetelinä" (P, 253). Näkymä ikkunasta ulkomaailmaan on öisin suojattu, mutta päivisin salusiinit voi laskea riippumaan ikkunan sivuille. Peltojen keskellä sijaitsevalta Kainaston talolta on hyvä näkyvyys tielle, jolloin perheen toimet ovat helposti ohikulkijoiden ja naapurien tarkkailtavissa. Jo se, miten verhot valahtavat alas, kertoo Armin senhetkisestä apatiasta.

Armin ja Olavin talon Kainastolla voi nähdä muistuttavan toisen maailmansodan jälkeisen ajan

yleistä rakennustyyppiä, niin kutsuttua rintamamiestaloa. Kirsi Saarikankaan mukaan tällainen talo oli tilallisesti radikaali, sillä se ajateltiin luokattomaksi ja yleispäteväksi tilaksi. Eri huoneille oli määritelty selkeät omat funktionsa, toisin kuin esimerkiksi vanhan maalaistalon tuvassa, jossa tehtiin monenlaisia sekä naisten että miesten töitä (Saarikangas 2002, 12). Rintamamiestalo oli suunniteltu ydinperheen asumiseen, jonka ihanteellisessa mallissa äiti hoiti kotona lapsia ja taloutta ja isä kävi töissä kodin ulkopuolella.

Kuva 2. Talo Ylistaron Kainastolla. "Mikä puutarha se sellainen oli, missä ei edes kissa päässyt puskan taakse piiloon" (P, 299). Kuva: TN.

Armi on halunnut muuttaa pois Larvasta, ja oman tyttären synnyttämisen jälkeen hänellä on myös auktoriteettia toimia päättäjänä asiassa. Muutto ei kuitenkaan käännä valtasuhdetta anoppiin nähden voitolliseksi. Olavi palaa äitinsä sianpääsylvyyvoileipien ääreen ja viettää muutenkin aikaansa Larvassa, kun Armi odottaa häntä kotiin Kainastolle. Anoppi sekaantuu lisäksi kaikkiin talonpitoon liittyviin asioihin.

Armista tuntui, että hän oli enemmän naimisissa anopin kuin Olavin kanssa, ei siinä kaksitoista kilometriä mitään pyhittänyt. (P, 285)

Armin ja Olavin elämässä toteutuu Saarikankaan kuvailema siirtymä. Koti on äidin työpaikka, jonne isä tulee korkeintaan lepäämään oman työpäivänsä päätteeksi. Kerran Armi käy kylässä Tiina mukanaan, mutta Olavi raivostuu asiasta ja on tolaltaan monta päivää, joten Armi jättää suosiolla vierailut väliin (P, 277). Edes kirkonkylän kaupassa Armin ei onnistunut käydä ilman päiväkausien kuulustelua. Vain raskauden velvoittaman neuvolassa käynnin Olavi suo Armille (P, 278). Olaville Armin raskaudentila olikin keino pitää nuori vaimo aisoissa.

Olavin mielestä oli hyvä, että Armi oli raskaana mahdollisimman paljon. (...) Olavia mukulat nuorensivat, mutta Armia sopivasti vanhensivat. (P, 295).

Viiden avioliittovuoden jälkeen Olavi on Armille eniten läsnä talossa jalkahikensä ja kuorsauksensa kautta. Hän "ei pannut kortta ristiin yhteisen huushollin eteen" (P, 279). Nukkuva Olavi on kuin jättimäinen lapsi, suu auki selällään makaava ja kättään nyrkkiin välillä pusertava, tai iso karhu, unissaan maiskautteleva ja murahteleva. (P, 253, 254, 261.) Armin mielessä käy myös, että hän voisi ottaa Olavia lonkasta kiinni ja siirtää pöydälle vaivattomasti kuin limpun (P, 268).

Kainaston taloa on yritetty myös heideggerilaisessa mielessä asua: kunnostaa ja viljellä, mutta Olaville koti on enemmän kodin negaatio kuin mikään oikea koti. "[...] [M]ikä puutarha se sellainen oli, missä ei edes kissa päässyt puskan taakse piiloon" (P, 299). Keittiön lattiaakaan ei kannattanut maalata, koska "meirän olohan on täs kuitenkin väliaikaasta, kohta muutetahan kuitenkin kotia Larvahan takaasin" (P, 261).

Unelmien kariuduttua Kainaston kodista tulee yhä enemmän Saarikankaan kuvailema paikka, jossa mies on ulkopuolinen "valvova silmä" ja "jatkuva vierailija" ja koti hänelle lepopaikka, kun taas nainen pitää kotia pystyssä läsnäolollaan ja aktiivisella toiminnallaan (Saarikangas 1994, 18).

Armille helpotusta kotiutumiseen on tuonut muisto agraariajoilta, Valmu-lehmä Larvan navetasta. Se on pitänyt Armin elämää kasassa, ja maitotonkkaa lavalle viedessään tuvan ikkunatkin ovat katselleet Armia valoisasti ja hyväksyvästi (P, 266). Valmu on paitsi maidon ja ylimääräisen tulon antaja, myös Armin uskottu, aina osaaottavan näköinen kuuntelija. Kun Olavi tulee illalla kotiin mustasukkaisena ja Armi pakenee navettaan, Valmu joutuu Olavin raivon kohteeksi. Olavi raahaa lehmän Kainastolta Larvaan. Pohjanmaan tasaisessa maisemassa kaikki, mikä tapahtuu ulkona, tapahtuu myös potentiaalisesti naapurien silmien alla. Olavi näkeekin tehtäväkseen keksiä selityksen öiselle operaatiolle.

- Jos naapurit kysyy lehemästä, niin sano, jotta sinä oot niin huanos kunnos, jotta et jaksanu sitä hoitaa (...)
- Ja sano, jotta mulla ei ollu aikaa sitä muulloin viärä kun yöllä. (P, 271.)

Rintamamiestalon ydinperhemalli ei sovi Olaville sen paremmin kuin Larvan viljelysten hoito. Heideggerin asumiseen liittyvän hoitamisen ja pystyttämisen (bauen) tai Norberg-Schulzin

pysyvän, hyväksyvän olotilan (dwelling) mielessä Olavi ei asu siellä, missä perheensä. (Ks. Heidegger 2003, 53; Norberg-Schulz 1985, 13.) Armin jatkuvat vaatimukset maalausremontista ja puutarhanhoidosta eivät saa vastakaikua.

Saarikangas muistuttaa perheenäidin tehtäviin kuuluvan kodin puhtaudesta ja siisteydestä huolehtimisen. Samaan suuntaan viittaa Bachelard, kun hän pohtii "vahasivilisaatiota", jonka avulla nainen luo intiimin harmonian sisäseinien ja huonekalujen välille. Miehet ymmärtävät enemmän sitä, miten talo ulkopuolelta rakennetaan (Bachelard 1964, 68). Armin vaihtaessa sisäikkunat Olavi vain makailee ja katselee kattoon (P, 281).

Kun Armi viimein ryhtyy kasvimaan kääntämiseen, käynnistyy kuin rangaistukseksi keskenmeno. Menetyksen ja surun keskellä talon hoidolle ei riitä energiaa enää Armillakaan. Hän laihtuu ja kalpenee, kasvit mätänevät penkeissään, puutarhassa menestyvät vain juolavehna ja nokkoset. (P, 299–300, 388.)

Ensimmäinen merkki Armin paranemisesta ja uuden tarmon löytymisestä on paluu vahasivilisaatioon, oman tuvan siivoamiseen (P, 392). Siivoaminen ei kuitenkaan merkitse paluuta miestänsä nöyränä odottavaksi palvelijaksi, vaan uudenlaista tilanteen tajua.

Eikä siihen olisi auttanut lipputanko, tuvan maalaaminen eikä lehmä. Vaikka tupaan olisi vedetty kymmenen punamultakerrosta, ei se olisi heidän elämäänsä kirkastanut. (P, 395)

Armi huomaa, että hänen vaatimuksensa eivät sittenkään olleet oikeita vaatimuksia. Mikään ulkoinen ei toisi häntä ja Olavia enää lähemmäksi toisiaan.

4.6. Kaksi kotiinpaluuyritystä

4.6.1. Olavi äidin luona

Kun Olaville valkenee Armin keskenmenon jälkeen heidän yhteiselämänsä ongelmallisuus ja Armin kielteinen asenne, hän raahautuu mieli turtana lammensa rannalle. Kuu paistaa järven yläpuolella, pinta on tyyni ja Olavi haluaa keskelle järveä ja "istua siellä irti kaikesta" (P, 401).

Bachelardin mukaan pakopaikan etsijä uneksii majasta, pesästä, nurkista ja turvallisista loukoista, joihin hän haluaisi piilottautua, kuin eläin koloonsa (Bachelard 1964, 30). Olavin maja on tällainen pakopaikka. Asumiseen on viitannut Eetin avustuksella majaan tuotu kamiina, lämmin tulisija, mutta tällä kertaa asuminen ei ota toteutuakseen: katto ei kestä sadetta, linnut ovat repineet tilkkeeksi sulleet sammat omien pesiensä rakennusaineiksi. Yhtenä seinänä majassa on kostea ja sammalta kasvava kallioseinä, peitot ovat homeessa. Ulkotila tunkeutuu sisätilaan.

Olavin yksinäinen retki erämaajärvelle päättyy sateiseen aamuun, paleluun, tukkoiseen nenään ja polven jomotukseen. Kun sade yltyy, Olavi tajuaa lähteä liikkeelle. Taivas riippuu matalalla mustanharmaana, sataa lähes vaakasuoraan. Vesi kastelee Olavin selän jo ennen kuin hän pääsee kallion laelle. Olavin mielentilaa kuvataan voimakkaasti ihmisen alun perin itselleen merkitsemän paikan kautta. "Majaa ei enää näkynyt ja järvi oli kuin kuollut." (P, 401–402.)

Erämaamökinkin petettyä Olavi hakee suojaa Larvasta, jossa äiti riisuu Olavin, panee tämän jalat kuumaan veteen, asettaa villasukat jalkaan, ruokkii ja asettaa nukkumaan tuvan alisänkyyn, jossa Olavi muistaa maanneensa aina lapsena sairaana ollessaan. Bachelardin mukaan ihminen asetetaan ennen maailmaan heittämistä "talon kehtoon" (Bachelard 1964, 7), ja erityisen tärkeitä ovat paikat, joissa ihminen kykenee käpertymään, näkemään päiväuniaan, uneksimaan rauhassa (Bachelard 1964, 6). Alisängystä hän oli tarkkaillut äidin ja Ilmin askareita ja kuunnella heidän jutteluaan. Se paikka oli Olaville synonyymi lapsuuden turvalliselle maailmalle. (P, 403–404.)

Kohtumaisesta kuvasta siirrytään väkivaltaiseen iskuun. Olavi suuntaa nyrkkinsä kohti äitiä, joka lausuu ääneen arvelun, että Armi jättää Olavin. Isku ei osu, vaan kohdistuu valkoiseksi kalkitun muurin pintaan, mutta järkytys on silti äidille suuri (P, 408).

4.6.2. Armi Aholan vintillä

Armi hakee lähtöpäätökselleen tukea paitsi Larvan entiseltä rengiltä Eetiltä, myös lapsuudenkodistaan Aholasta. Matka Aholaan töksähtelee isän epävarman autollakyydin seurauksena. Armi löytää ajatuksissaan Olavista jopa jotain hyvää: "[...] autoa Olavi ainakin osasi ajaa" (P, 422). Myös Larvan emännän tyylitaju voittaa Armin mielessä äitipuolen sisustusvalinnat. Lapsuudenkodin tuvan pirtinpöytä ja penkit on nimittäin korvattu modernilla pyöreällä pöydällä ja pinnatuoleilla. "[...] anoppi ei ikinä vaihtaisi Larvan tuvan yhdestä puusta tehtyä pöytää tuollaiseen pillijalkaiseen. Siinä asiassa sillä oli tajua [...]" (P, 427).

Kun Armi kertoo eroaikeistaan, isän asenne tyttärensä on yhtä äkkipikaisen tuomitseva kuin nuoren Armin lähtiessä kotoa. "Ja sitä häpiää sinä et kyllä meille enää järijestä", on isän ensimmäinen reaktio (P, 432). Ja vaikka Armi kehottaa isäänsä hillitsemään itsensä, tämä jatkaa huutamista ja puhetta siitä, miten jokaisen on ristinsä kannettava. Armi ei jaksaa ymmärtää, että hänen eronsa ja lähtönsä voisi olla kenellekään muulle häpeäksi.

Hän pakenee vanhempien vihanpurkauksia talon porstuan kautta vintille tuttujen tuoksujen ja tutun hämärän äärelle. Kissa makaa samassa paikassa kuin ennenkin, rappusten painanteet tuntuvat edelleen jalkapohjiin samalta kuin nuorena. Lapsuuden voimakas tilakokemus palaa tuoreena mieleen, mutta yläkerrassa hänen entisessä kamarissaan asuu jo uusi haaveilija, Raimo-veli verkkopaidassaan hetekalla mahallaan nukkuen. Armi katsoo vinttikamarin ikkunasta peltoja ja kaukaista metsänreunaa ja muistaa, kuinka oli haaveillut elämästä metsänreunan takana. "Nyt se oli koettu" (P, 435). Synkkien mietteittensä päätteeksi Armi valuttaa lapsuudenkotinsa ullakolla talon lämmöneristykseen käytettyä sahanjauhoa sormiensa välistä. Hän tajuaa joutuvansa etenemään elämässään ilman vanhempien sukulaistensa henkistä tukea ja tärkeitä valtaa lisääviä resursseja, suvulta perittyä varallisuutta.

(...) jos hän olisi tullut ja sanonut, että hän oli pannut alulle mattokankaan, äiti olisi työntänyt hänelle mattoja ja sanonut, ettei hänen tarvinnut kutoa, että kyllä kotoa mattoja annettaisiin. Mutta jos ei jaksanut itse mattoja kutoa, niin ei niitä kukaan muukaan antanut. Vaikka juuri silloin niitä olisi tarvinnut. (P, 435)

Vintissä Armi lieventää uuden elämän pelkoa ja sopeuttaa ajatteluaan uuteen yksinäiseen tiehensä. Myös Bachelardin ajattelussa vintti on rationaalisen ja selkiinnyttävän ajattelun paikka (Bachelard 1964, 19).

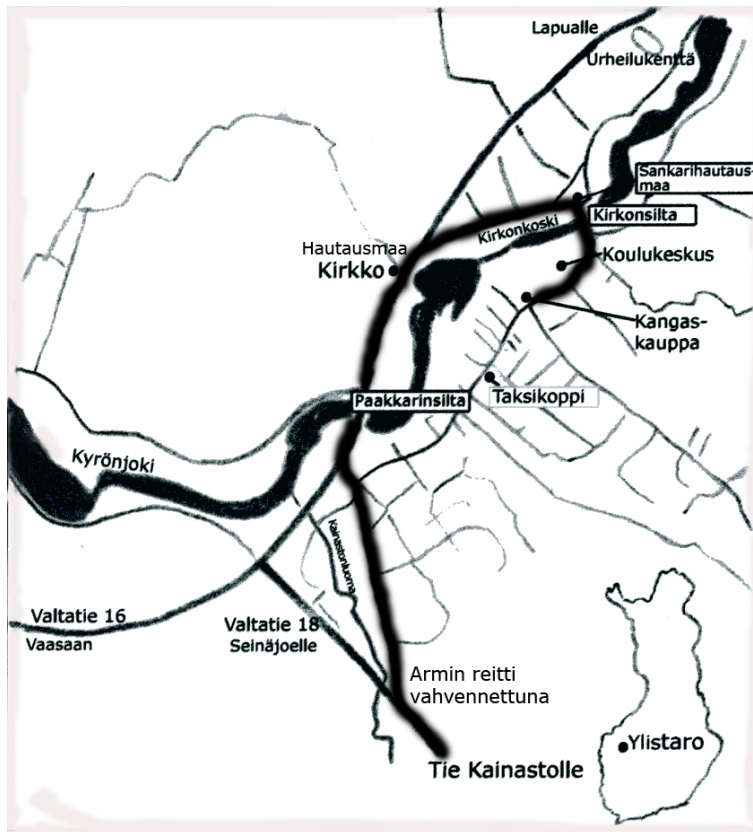
4.7. Lähdön valmistelua: Armi ja polkupyörä

Kun Armin eropäätös on syntynyt, eristäytyminen Kainaston kotiin on ohi. Tärkeäksi kulkuneuvoksi tulee polkupyörä. Auton suhteen Olavilla on jo ammattinsa myötä kompetentti auktoriteetti hallussaan. Taksi ei ole tarkoitettu perheen matkoihin, Armi ei ole päässyt autokouluun eikä siten kykene autoa edes ajamaan. Kompetenttia auktoriteettia vahvistaa myös yksilöllinen vallan resurssi. Olavi vastaa maitotilin loppumisen jälkeen perheen rahataloudesta. Jos Armi siis haluaa päästä kodin piiristä, polkupyörä on hänelle ainoa väline vapautteen ja itsenäisiin päätöksiin.

Kun työpaikan hakumatka alkaa, hän nostaa Lassen "krinniin", joka on kiinnitetty pyörän sarviin, Tiina asetetaan "jopparille" eli tavaratelineelle. Eetille ja Helmille hoitoon mennessä "Pyörä mutkitteli syyshiekoitetulla tiellä" (P, 445). Kun Armi lähtee kohti uuden työpaikan hakua, tuuli kääntyy hänelle myötäiseksi.

Kirkonkylää ei kuvata *Pesärikossa* paljon, mutta parhaiten Armin liikkeet tilassa tajuaa, jos ottaa avuksi Ylistaron maantiedon. Ylistarossa Kainasto-niminen kylä sijaitsee noin seitsemän kilometriä pitäjän keskustasta kaakkoon. Kirjassa Armi pyöräilee kirkonkylään Kainastolta päin. Hän ehtii kylälle etuajassa ja hänet voi hahmottaa ajamassa yli Paakkarinsillan (**Kuva 3**) hautausmaalle äitinsä ja Ilmin haudalle. Perinteisesti omaisten ja läheisten haudat ovat tärkeitä ikävöinnin, mutta myös ripittäytymisen ja voimien hakemisen paikkoja. Armi hakee tältä paikalta voimia ennen tärkeää työneuvottelua ja tulevaa elämänmuutosta.

Kangaskauppa on sijainnut 1960-luvun puolivälissä lähellä yhteiskoulua kivisessä kaksikerroksisessa liikehuoneistossa. Paikan vahvistaa Armin kohtaaminen välitunnilla olevien koululaisten kanssa kyläraitilla. Työpaikan saatuaan Armi lähtee kaupasta, mutta ei lähdekään kotiinsa lyhintä reittiä kirkonkylän tiiviin asutuksen kautta. Autio kuvaa Armin hyppäävän pyöränsä selkään ja lähtevän "kiertämään siltojen kautta", ettei joudu ajamaan pirssiaseman ohi. Ylistarossa kirkonkylän tiestö kulkee kahden sillan jännittämänä lenkkinä joen jäädessä väliin. Siltojen kiertäminen tarkoittaa tämän lenkin tekoa, ja tässä tapauksessa Armille noin kilometrin ylimääräistä matkantekoa. Olavin tai hänen työtovereidensa mahdollinen läsnäolo omassa

Kuva 3. Ylistaron kirkonkylän tiestö suhteessa jokeen ja siltoihin sekä kangaskaupan ja taksiaseman sijainti 1960-luvun Ylistarossa. Armin tulon kirkonkylälle voi hahmottaa tapahtuvan kirkon ja hautausmaan kautta, paluu tapahtuu samaa reittiä. Kartta: TN.

työpisteessään kylän tarkkailupaikalla vaikuttaa Armin liikkeisiin. Hän ei halua ajaa taksiaseman ohi ja joutua paljastamaan aikeitaan Olaville ennen kuin on itse valmis asian kertomaan.

Armi saa Olavin viemään lapset ensimmäisinä työpäivinä Eetille ja Helmille suostumalla puoliväkisin "Olavin alle" (P, 458, 462), mutta parin kerran jälkeen hän ei enää siihen suostu. Niinpä hänen pitää nousta ennen kuutta, herättää ja syöttää lapset, paketoida heidät pyörän päälle ja kuljettaa itse hoitoon. Työmatkaa kertyi kahdeksan kilometriä lisää ja kotona hän oli lasten kanssa vasta seitsemän aikaan illalla.

Armi on sukulaisiaan ja Larvan väkeä huomattavasti välinpitämättömämpi kyläläisten juoruamiselle. Tämän vahvistaa se, että hän pyytää lastenhoitajaksi Luoman muoria, jonka tietää lähtevän välittömästi levittämään kylälle sanaa hänen asioistaan. Tärkeämpää hänelle tässä tilanteessa on se, että Luoman muori osaa olla lasten kanssa (P, 472–473). Muorin mökki kuvataan tunnelmalliseksi ja lämpimäksi. Puuhella hohkaa tuvassa, pannukahvi valmistuu keskustelun aikana ja luo kotoisaa kontrastia muorin teräväkieliseen asioiden kommentointiin (P, 471–472).

Armin ja lasten ensimmäinen kolmistaan asuttava asunto on kivitalon toisessa kerroksessa kirkonkylässä. Asunnossa on kaksi huonetta, toisessa huoneessa on hella. Larvassa oli "[...] suura ja isoo piha, mihinä juasta trenhoostaa" (P, 364). Nyt ison talon tytär ja Larvan lapsenlapset joutuvat sopeutumaan työläiskodin ahtaaseen asumisen malliin, johon liittyy myös pihatilan rajautuminen vuokranantajan puoleen ja vuokralaisten alueeseen. Vuokranantaja ei malta olla korostamatta legitiimiä auktoriteettiaan.

- Ollis hyvä, jos mukulat sitte pysyys omalla pualella pihaa, oli vuokraemäntä sanonut. – Erellisten asukkahien poikakakara kuluki mun puutarhas omena- ja viinimariavarkahis.
- Kyllä niiren perähän kattotahan, oli Armi luvannut ja ajatellut, että millä hän saisi tenavat oppimaan, että vain puoli pihaa kuului niille. (P, 476)

Polkupyörällä kulkien ihminen on konkreettisesti kiinni kulkemassaan maaperässä, aistien tuulen vastuksen ja tasapainoilemassa painovoimaa vastaan. Kulkemisen moniaistiset ulottuvuudet ja heideggerilainen ihmisenä oleminen "maan päällä, taivaan alla, jumalaisten edessä, ihmisten joukossa" (Heidegger 2003, 54) konkretisoituvat sinä iltana, jona Armi on päättänyt kertoa Olaville lähtevänsä lasten kanssa.

Tiellä oli irtohiekkaa ja kiviä ja pyörä konstaili. Armi yritti saada sen pysymään tiellä, mutta ojaan se meni. Hän kolhaisi kyynänpään kiukkusuonen pyörän sarveen ja kaatui ojan yli pellolle. Takapyörä pyöri hiljakseen ojassa, Armi makasi selällään ja tunsu nenässään heikon mädäntyneitten perunanvarsien lemun. Taivaalla lensi tähti. Hän seurasi sitä silmillään ja toivoi, että Olavi ei menisi täysin sekaisin. Mutta tähti jatkoi vain tasaisesti kulkuaan ja Armi tajusi, että se oli joku tekokuu. Niitähän oli taivaalla pyörinyt jo jokusen vuoden. (P, 477.)

Kuuloaisti erottaa hiekan ratinan, tasapainoaisesti tuntee polkupyörän epävakkaan liikkeen pimeällä hiekkatiellä, kyynänpää tuntee kiukkusuoneen osuneen sähköiskunkaltaisen kivun, hajuaiisti saa käsiteltäväkseen mädäntyneiden perunanvarsien lemun – yhteishahmotus on jotain enemmän kuin aistihavaintojen summa (Merleau-Ponty 2001, 247). Tuotuaan Armin ensiksi lähelle mikromaisemaa ja konkreettista maan kamaraa Autio suuntaakin huomion kohti makrotasoa, tähtitaivasta. Hän luo pysähtyneen, romanttisen kliseisen kuvan tähdenlennosta ja siihen liittyvästä toivomisen mahdollisuudesta. Toiveen realistisuuden voi päätellä nopeasta paluusta maan pinnalle. Tähdenlento ei ollutkaan aito vaan maata tasaiseen tahtiin kiertävä satelliitti. Armi nousee ylös, puistelee takkinsa, nostaa pyöränsä ja ajattelee, että "olisi kannattanut paremminkin toivoa sitä, että saisi rahansa piisaamaan" (P, 477).

Armin itsenäistyminen ja liike Kainastolta pois suljetaan kääntämällä huomio vielä kerran asumisen perusasioihin: tuleen, valoon ja ikkunoihin. Bachelardin mukaan turvallisuuden tunne

syntyy, kun primitiivinen unelma majasta toteutuu. Näissä haavekuvissa jääkylmän tuulen puhaltaessa ulkona uuni murisee sisällä ystävällisesti (Bachelard 1964, 31). Kainaston talo odottaa pikkupakkasen sävyttämässä lokakuun illassa Armiä pimeänä ja kylmänä. Intiimejä salaisuuksia kätkevä kaappi (Bachelard 1964, 85) on auki ja ovet on jätetty retkottamaan auki. Lattia on paperisilpun peitossa: Olavi on löytänyt Armin nuoruudenaikaisen päiväkirjan ja lähtenyt raivoissaan pois. Ovien paiskomisen äänen voi melkein tavoittaa, vaikka mitään ei kuulu autiossa talossa.

Armi yöpyy viimeisen yön Kainastolla. Hän sytyttää pesään tulen ja lukitsee ovet. Hän katsoo ulos pimeään puutarhaan, jonne ikkuna heittää valoneliön. Valo kodin ikkunassa on bachelardilaisittain kotiin palaajaa odottava, valvova valo (Bachelard 1964, 34). Mutta Armi ei odota ketään. Hän katsoo huurteisia, puutarhaan unohtuneita työkaluja ja, elliptisesti trilogian toisen osan alkuun palaten, kiinnittää nuppineulalla verhot yhteen. Samalla päättyy eräs elämänvaihe. (P, 479.)

4.8. Kaupunkiasumisen aakkosia

4.8.1. Kerrostaloasunto

Kerrostaloasumisesta puuttuvat Gaston Bachelardin mukaan oma ullakko ja oma kellari, yksinolon ja ajatusten kokoamisen paikat. Ihmiset asuvat suuressa kaupungissa päällekkäin asetetuissa laatikoissa. Kadun numero ja kerros antavat sijainnin omalle lokerolle, mutta tilassa ole tarpeellista vertikaalisuutta. Kun ei ole kellareita, ei ole juuria. Hissit vievät kapuamisesta heroisuuden, joten korkealla, lähellä taivasta asuminen ei ole enää hyve. Kodista tulee pelkkää horisontaalisuutta. (Bachelard 1964, 26–27.)

Armin äitipuoli tajuaa kaupungissa asumisen juurettomuuden omalla tavallaan ja liittää siihen vielä annoksen eronneen Armin oletettua irrallisuutta. Hän ei suostu antamaan Armille tämän äidin kutomaa ryijyä. "Kun sulla ei oo sitä omaa kotua. Tiärä mihinkä ne tavarat joutuu, kun maailmalla rehaat" (P, 644).

Ympäristöestetikko Yrjö Sepänmaan mielestä Pohjanmaalla kasvaneelle on aina ollut vaikeaa

tottua ympäristöihin, joissa ei ole avaruutta ja väljyyttä. Alavudelta itsekin etelään muuttanut Sepänmaa esittää, että lähtijä etsii uudesta ympäristöstä, ellei samaa, niin ainakin korvaavaa samankaltaisuutta: aavaa merta, puuttomia soita, järvenselkää. "Lakeus ei pohjalaiselle ole ollut yksitoikkoinen. Se on suuria piirteitä tai, niin haluttaessa, yksityiskohtia" (Sepänmaa 1994, 273).

Bachelardin mukaan talo, jossa olemme syntyneet, on meihin sisäänkirjoitettu (Bachelard 1964, 14). Vaikka kotiutuminen pohjalaisista maisemista kaupungin kerrostaloon voi olla vaikeaa, Armin asettumista Tampereelle helpottaa paikkaan kiintymisen, topofilian tunnetta lisäävä näkymä uuden asunnon ikkunasta. Armin Ahti-ystävä kommentoi maisemaa ensi vierailullaan.

Tämä kämppähän on mukavalla paikalla, kun ei ole muita taloja edessä.

Niin, minäkin tykkään, kun on avarat maisemat, oli Armi sanonut ja alkanut kattaa kahvipöytää. (P, 516.)

Pellon kaltainen, tasainen Hippoksen ravikenttä ja tämän takana tilaa rajaava Kaupin metsänreuna tarjoavat näkymän, joka muistuttaa hieman Armin lapsuudenkodin vintin ikkunasta avautuvaa maisemaa. Ikkunan ja ikkunaverhojen symbolimerkitystä ei ole hylätty *Pesäriikon* kolmannessakaan osassa. Kaupunkijakson alussa murrosikäinen Tiina istuu veltosti ruokapöydän ääressä, meikkaa silmiään ja pyyhkii ripsivärinsä olohuoneen ikkunaverhoon. Hän osoittaa välinpitämättömyyttä kerrostalossa ainoaan asumista ja juurtumista lisäävään toimintaan, huoneiston sisustamiseen ja siistinä pitämiseen ja saa siksi Armin raivoihinsa. Huoneiston sotkemiseen yhdistyy vielä tytön ylimielisyys ja pukeutumisen "räävittömyys" (P, 489).

Perheen yhdessäolon ja kommunikaation säätelijöiksi ovat tulleet Tiinan kasettisoitin ja nuorisomusiikki sekä Lassen tajuntaa ja havaintokenttää hallitseva television viihdetarjonta. Kerrostalon piha ja katu sisältävät nuorille mahdollisuuksia omaan, vanhempien valvonnan ulkopuolelle jäävään kokoontumiseen. Armille valkenee, että alhaalta pihalta näkyneet valot ovat Tiinan jengin valomerkkejä (P, 491). Kaupunkiympäristössä Tiina tukeutuu ystäväpiiriinsä ja kadun elämään mieluummin kuin läsnäoloon perheen yhteisessä kodissa.

Armin ja lasten kaupunkikoti ei ole oma vaan vuokrattu. Asunto edustaa 1950-luvulla yleistynyttä aravatuotantoa² jossa yleiseen rakennuskantaan verrattuna oli korkeatasoinen varustelu keskuslämmityksineen, korkkimattoineen, wc- ja kylpyhuonetiloineen, sähköliesineen

² Sana arava on vakiintunut tarkoittamaan vuodesta 1949 lähtien toimineen Asuntorakennusvaltuuskunnan (ARAVA) lainoittamaa asuntoa.

ja kiinteine komeroineen ja keittiökalusteineen. Yksilöllisten vallan resurssien eli omaisuuden puutteessa Armi joutuu sallimaan muun muassa itselleen legitiimin auktoriteetin, vuokranantajan, postin tulemisen kotiinsa. Insinööri Kallanvirta on asunut Armin nykyisessä kodissa vaimoineen ja lapsineen, mutta on sittemmin eronnut. Hän on siellä edelleen kirjoilla. "[M]ies oli selittänyt että oli pakko pelata sillä lailla" (P, 572). Menettelyllä kierrettiin säännöstä, jonka mukaan aravalainoitetussa asunnossa oli asuttava itse eikä sitä saanut käyttää voittoa tuottavana sijoituskohteena. Kerran viikossa vuokranantaja soittaa ja tulee hakemaan postinsa. Armi elää jatkuvassa pelossa, että insinööri menee uusiin naimisiin ja muuttaa takaisin osakkeeseensa. Naisystävä on tullut kerran asuntoon insinöörin seurassa, kurkkinut huoneisiin ja kommentoinut keittiön tilavuutta.

Asunnossa on olohuone, kylpyhuone ja yksi suuri makuuhuone, joka jaetaan kirjahyllyllä kahden nuoren huoneeksi, sekä keittiö, johon mahtuu äidin laveri. Yksinhuoltajaäidin ja kahden murrosikäisen lapsen tarpeisiin yksityistä tilaa ei juuri jää muualle kuin kylpyhuoneeseen. Äidille ei ole omaa tilaa keittiössä eikä olohuoneessa. Nuorten jaetussa makuuhuoneessa oma rauha toteutuu vain silloin, kun toinen on koulussa tai kaupungilla.

Selkeimmin tilajärjestelyn ongelmat ilmenevät Armin ja Ahdin seurustelun aikana. Pari ei mahdu Armin keittiön laverille, joten Armi ostaa uuden avattavan vierassohvan olohuoneeseen. Lasten on kuitenkin kuljettava kylpyhuoneeseen olohuoneen kautta, joten oikeaa rauhaa ei ole, ja Armin on vaikea keskittyä Ahdin seuraan tietäessään Tiinan kuuntelevan joka risahdusta. Tällä kohtaa voi sanoa asunnon pohjaratkaisun selkeästi säätelevän asujiensa perhe-elämää. (Ks. Saarikangas 1990). Lapsi pääsee hallitsemaan äitinsä elämää siten, että mielenkiinto seurusteluun lopahtaa.

- Mutta kun elämä on muutenkin sellaista kun on, oli Armi vielä yrittänyt.
- Ja kun niiren isäkin on niin kaukana, eikä siitä oikeen oo... Ja mitä sekin sanoo, kun kakarat kumminkin puhuu... (P, 523).

Vaikka kaupunkikoti on lukittava ja anonyymi lokero muiden joukossa, se ei estä Olavia astumasta Armin reviiirille. Hän ilmestyy ovelle kerran Tiinan ollessa kotona, tutkii kaapit ja hammasharjojen lukumäärän kylpyhuoneessa. Tässä ilmenee rikkoutuneen perheen ristiriitainen tilanhallinta. Armi ei missään tapauksessa haluaisi antaa Olaville oikeutta vierailta kodissaan, mutta Tiinan ymmärryksen mukaan isää ei voi estää pääsemästä sisään. Tiina tokaisee äidilleen: "Kai se ny voi täällä käydä [...] Oha se mun faija" (P 575).

4.8.2. Nomadit Larvassa, Helsingissä ja Tampereella

Eron myötä Tiina ja Lasse ovat joutuneet siirtymään agraarisesta yhdessä paikassa asumisesta sykliseen, nomadiseen vuodenvuoroon, jossa talvi vietetään kaupungissa ja kesä maaseudulla, "talvileirissä" Tampereella ja "kesäleirissä" Larvassa. (Ks. Tuan 2003, 181.)

Kasvun seuraamisen ilo sallitaan Larvassa uudelle sukupolvelle, kun Lasselle tarjotaan kesälomien aikana tilaisuus puutarhanhoitoon. Nuorelta Olavilta nämä harrastukset oli kielletty, koska Laimi-äidille oli tullut niistä liikaa mieleen Olavin puutarhanhoidosta ja kasvihuoneviljelystä kiinnostunut isä, eikä Ilmikään ollut halunnut, että Olavi tulisi liikaa isäänsä. Lassen viihtymistä ja kotiutumista Larvaan edistetään lupaamalla tälle omaa hevosta (P, 493). Tosin Armin miesystävä nauraa tälle vanhanaikaiselle houkuttimelle. "Olisi se sun ristisi edes ymmärtänyt luvata auton, niin sillä saattaisi siinä iässä jotain imua olla" (P, 525).

Tiinalle Larvasta ei juhannuskiikkukalliota (P, 537) lukuun ottamatta löydy juurtumisen aineksia, sillä hänet Larvaan vetävä syy, isä, on omissa maailmoissaan (P, 498, 551). Isoäidin moitteet teinitytön liian lyhyistä hameista ja kireistä farkuista aiheuttavat naisten välillä riitoja, joihin Olavi ei osaa ottaa kantaa. "Hän oli ajatellut, että se oli taas sitä naisten välistä hasinaa" (P, 536). Laimille Tiinan niskuroiva käytös on vain osoitus kurin puutteesta. Anoppi yrittää saada Tiinan tekemään jotain talon työtä, mutta yritys kilpistyy Tiinan äkkipikaiseen lähtöpäätökseen. Tienhaarassa taksin odottelu riittää anopille häväistyksi tulemisen tunteeseen. "Nyt koko kylä tiätää, jotta ne täältä yritti karaata!" (P, 495).

Tiina kotiutuu kesälomillaan sujuvammin Helsinkiin Mäen tyttärien seuran ja pikkuvauvan hoitajaksi. Äidin ja muun suvun määräysvallasta vapautumisen kokemus tekee oleskelusta pääkaupunkiseudulla niin intensiivisen (Tuan 2003, 185), että hänen identiteettinsä saa nopeasti sosiaalista tarttumapintaa helsinkiläisestä slangista. Slangi syrjäyttää vähitellen pohjanmaan murteen ja tyttö alkaa hävetä äitinsä puhetajaa. "Mitä varte säki puhut tollee ku mumma, mua ärsyttää se (...)" (P, 499).

Myöskään tamperelaista murretta Tiina ei käytä, toisin kuin Lasse, joka sekä Pohjanmaan murretta että Tampereen kieltä puhuvana osoittaa hyvää sopeutumiskykyä (P, 494–495.). Lassen

kotiutumisen kykyä todistaa myös se, miten luontevasti hän äitinsäkin mielestä on pienestä pitäen mukautunut ja asettunut "mihin tahansa syliin" (P, 503). Lasse osaa myös bachelardilaisittain "käpertyä" ja pistää isänsä tavoin kämmenensä reisien väliin (P, 503).

4.8.3. Poutainen ja jäinen Näsinkallio

Kaupungissa Armin merkittäväksi paikaksi muodostuu Näsinkallio, julkinen puisto ja näköalapaikka. Puiston pohjoispäässä näkymä avautuu Särkänniemeen ja Näsijärvelle, päin Siilinkaria ja aukeaa Koljonselkää. Kallionleikkauksen alapuolella kulkee rautatie, ja maasto katkeaa muutenkin siten, että katse suuntautuu luonnostaan eteenpäin Näsijärven maisemaan. Näsinpuistossa on myös Kuru-laivan haaksirikon muistoksi pystytetty Yrjö Liipolan pronssiveistos (**Kuva 4**), jossa tuulen tuiverruksessa seisova äiti kahden pienen lapsensa kanssa kääntää tuskissaan katseensa pois Siilinkarin suunnalta.

Kuva 4. Yrjö Liipolan Kuru-laivan haaksirikon muistomerkki Näsinkalliolla Tampereella. Kuva: TN.

Näsinpuistoa voi verrata moniin muihin suomalaisiin näköalapaikkoihin, kuten Kaukolanharjun tai Vehoniemen järvinäkymiin. Siellä voi kokea mieltä ylentävän huipulla olemisen kokemuksen, joka saksalaisille romantikoille merkitsi tilaisuutta eksistentiaalisen problematiikan, minuuden, yksinäisyyden ja elämänkulun pohtimiseen. Myös vapauden ja kaikkivoipaisuuden ajatukset

liittyvät korkeisiin paikkoihin. Mäenharjalta nähtyä maisemaa on verrattu luvattuun maahan, jonka Jumala näytti Moosekselle vuoren huipulta. Ei ihme, että ylhäältä nähty maisema on ollut kansallisromanttisen kuvaston suosikkeja. (Lukkarinen ja Waenerberg 2004, 86; 47.) Tätä kautta ylhäältä nähty, puoliksi luonnonmukaista, puoliksi kulttuurimaisemaa sisältävä järviluontoa ja metsää sisältävä panoraamanäkymä on tullut myös suomalaisen kirjallisuuden tärkeäksi kohdistuspisteeksi aina Runebergin Saarijärven maisemien kuvauksista ja *Hannan* pappilan ympäristön kuvailusta lähtien (Laitinen 1984, 32–33).

Armi löytää Näsinkallion Ahdin kanssa ravintolan tanssien jälkitunnelmissa. Optimistisista tunnelmista kertoo, että he katselevat Näsinneulan säänennustusvaloja todeten, että "pouta jatkuisi huomennakin" (P, 510). Ahti näyttää tulevaisuuteen suuntaavalta akselipaikalta hänelle mahdollisuuden uuteen alkuun (vrt. Tuan 2003, 35, **Kuva 1**).

Armi ja Ahti riisuvat kenkensä, kuten Mooses konsanaan palavaa pensasta lähestyessään, ja liottavat jalkojaan Näsinpuiston suihkulähteellä. Paikan hengellä on kuitenkin vaikutuksensa Armiin. Haaksirikon muistomerkin havaittuaan ja rekisteröityään yhteyden kotipitäjän muistomerkkiin, jossa *Pesärikön* mukaan myös esiintyy äiti kahden lapsen kera (P, 191), Armin valtaa voimakas tunne kotipaikan juurista ja omasta kahdesta lapsesta. Kuin paratiisista karkotettava Eeva hän havahtuu huomaamaan 'olevansa alasti'. "Meirän pitää lähtyä täältä, kohta on aamu ja joku saattaa tulla." Ahti ei välitä, vaan yrittää suudella Armia ja kaataa tämän patsaan juurelle. Armi kauhistuu ja tuntee koko kaupungin katseet niskassaan. "Herrajumala, tähän on kaupungin korkeen kohta". Paikalla koetun omakohtaisen tilinteon hetken (ks. Laitinen 1984, 37) jälkeen Armi ei enää tunne itseään vapaaksi seikkailuun. (P, 511.) Yksi lisä muistomerkin merkitykseen on myös siinä, että Olavin lempikuva ja oman pesän merkitsijä on tyrskyisellä merellä, kuutamolla kyntävä valtamerilaiva (P, 19–20).

Armi kapuaa uudestaan Näsinkalliolle, kun hänet yhteiskunnan valvonnan myötä täyttää häpeä ja paha mieli. Hän ei halua mennä mököttävien lastensa luokse "Kallanvirran aravaan" (P, 634). Nyt suihkulähde on lunta puolillaan, patsas erottuu "[...] tummaa taivasta vasten tuulen seasta. Hän ei voinut käsittää, että joskus oli ollut kesä ja hän oli istunut miehen kanssa patsaan juurella" (P, 634–635). Veistoksen äiti ja lapset ovat kuuran peitossa, ja jälleen Armi muistaa kotipitäjän sankarihautamuistomerkin. Toiveikkaan korkealta nähdyn järven horisontin sijaan hän nyt

hahmottaa pelkästään mustan sula-alueen järvessä sekä rannan paksut jäät. (P, 635).

Autio liittää Näsinkallioon jälleen käsinkosketeltavia kokemuksia luonnosta ja liittää ne henkilöittää ympäröivään näkymään ja näkötornin valomerkkeihin. Mielialat vaihtelevat toiveikkuuden ilmapiiristä itsereflektioon ja surun ja häpeän tunteisiin. Kansallisromanttista korkealta nähdyn suomalaisen järvi- ja kulttuurimaiseman ylevää kokemista ei kannata Aution Näsinkalliolta hakea.

4.8.4. Flanööri kaupunkitilassa

Moderni kaupunki pitää sisällän moninaisia merkityksiä, joskin kulttuurintutkija Chris Jenksin mukaan tiettyä merkitysten kasaantumista on havaittavissa. Sosiaalishistoria ja erilaiset kulttuurikerrostumat vaikuttavat mielikuviin, joita kaupungin tilasta syntyy: mikä alue koetaan turvallisenä, mikä inhottavana tai vaarallisenä. Marianne Lehtimäen mukaan ikivanha tapa ottaa ympäristö haltuunsa on mietiskelevä kävely tutulla reitillä. Kävelyn rytmisyydessä pääsemme alitajuiseen tilaan, uppoutumaan Lehtimäen kuvailemaan "ajatuksettomaan ajatteluun".

Saamme ehkä tuntemuksen, että muutos on mahdollista, ja että siihen löytyy voimia. Tuntemuksen symboliksi saattaa nousta puu tai horisontti, joka antaa sisäiselle varmuudelle kiinteän hahmon. (Lehtimäki 1995, 128.)

Kaupunkitilan havainnoijana kadulla kulkeva ihminen muistuttaa myös Charles Baudelairin analysoimaa hahmoa, *flanööriä* (ks. esim. Benjamin, 1997), joka on modernin maailman tarkkailija, ja arvioitsija paitsi suhteessa kulutushyödykkeisiin, myös kaupunkitilassa esiintyvään nykytaiteeseen ja nähtävyyksiin. Flanööri kulkee tilassa ja ihmisten keskellä joustavuudella, joka sekä mahdollistaa että oikeuttaa näkemiseen. (Jenks 2002, 145–146.)

Jenksin ajatuksissa flanööri ei ole välttämättä miespuolinen, hänellä ei ole välttämättä rajattomasti vapaa-aikaa eikä hänellä tarkkailijana tarvitse olla jotain erityistä, määrättyä asennetta ympäristöönsä (Jenks 2002, 146). Hänestä flanööri on hedelmällisempää mieltää analyttiseksi muodoksi, narratiiviseksi välineeksi, asenteeksi, jolla lähestytään tietoa ja sen sosiaalista kontekstia. Jenksin mukaan flanööri on monitasoinen palimpsesti, joka johtaa liikkumisen käytännöllisen tilankäytön ja kaupungin asukkaiden välillä käytyjen neuvottelujen

kautta kriittiseen moderniteetin arviointiin (Jenks 2002, 148).

Armin kotiutuminen kaupunkiympäristöön tapahtuu enimmäkseen työmatkoilla. Kaupunkitila tarjoaa anonyymiyttä. Ihmisvilinässä yksittäinen ihminen voi kulkea kenenkään kiinnittämättä huomiota, hän voi vaipua omiin ajatuksiinsa. Ympäristö ei kuitenkaan kokonaan häivy ympäriltä, vaan se ujuttautuu ajatuksiin kuin varkain.

Autio kiinnittää lukijan tiukasti Tampereen maantietoon Armin kävellessä Sokokselta kotiin (P, 564–577) ensin Hämeenkadun yli, Puutarhakadun näyteikkunoiden kautta kohti Hämeensiltaa, Kalevaa ja Teiskontien itäpäätä.

Lumituiskun keskellä Armi näkee huonekalukaupan ikkunassa parisängyn, jonka päädyissä on keinonahkaiset pehmusteet. Häntä eivät tekonahka ja keinokuitumateriaali crimplene kiinnostaneet. Kulkiessaan kohti Hämeensiltaa hän muistaa lehdestä lukeneensa, että joku oli vaatinut sillan päissä seisovien Wäinö Aaltosen patsaiden puettamista. Armi sovittaa niille mielessään napitettavia crimplene-housuja.

Centrumin tavaratalon ohi mennessään hän ei pysähdy, sillä ikkunassa on hänen halunsa kohde, kelsiturkki, jota hänellä ei kuitenkaan ole varaa hankkia. Asematunneliin päästyään hän muistaa muinoisen suhteensa Ahtiin ja lohduttaa itseään, että rahaa menee ruokaan nyt ainakin vähemmän. Pitkän taloudellista tilaansa koskevan mietiskelyn aikana Armi on jo Sampolan kohdalla, ja hän päättää seuraavana syksynä mennä lukemaan sinne englantia. Hän miettii etelänmatkaa, mutta toteaa, etteivät hänen rahansa riitä mihinkään ylimääräiseen. Kotia lähestyessään hän miettii asumismuotonsa epävarmuutta ja vuokraisännän vierailuja. Reima Pietilän suunnitteleman betonisen Kalevan kirkon luona hän toteaa, ettei ollut ikinä käynyt siellä sisällä. Hän toteaa sen, minkä suuri yleisö oli jo mielipideosastoissa ehtinyt todetakin. "Päältä päin se oli kuin viljankuivaaja" (P, 573).

Kuva 5. Reima ja Raili Pietilän Kalevan kirkko valmistui 1966. Kuva: Jenni Soini 2005.

Tilan kokeminen omien elämysten, huumorin ja suullisen perinteen kautta toimii Jenksin ajatusta mukailleen kontrastina sille, että kaupunkitilaa lähestyttäisiin jonain pelottavana. Armin "disinterested interest", hajamielinen kiinnostus ympäristöön ja sen eri merkityksiin toimii paitsi muutosta ennakoivana, myös vastalääkkeenä sille, että tila nähtäisiin pelkkänä halujen ja tarpeiden temmelyskenttänä. (Jenks 2002, 149.) Tärkeä vapautteen liittyvä huomio Armin kulkemisen kuvauksessa ja ajatuksiin vaipumisessa onkin Aution Armille suoma vapaus olla peloton katsoja, havainnoija ja kommentoija, kun ennen moderneja aikoja nainen oli kadulla ja kaupunkitilassa ennen kaikkea toisten katseen kohde (Jenks 2002, 150).

Jenksin kuvailema, pelkoa tuntematon flanööri kävelee ja katselee ympärilleen ja samalla lukee kaupungin nähtävyyksiä. Hänen flanööri-käsityksensä myötä myös työpaikaltaan kotiaan kohti, siis suunniteltuun päämäärään matkalla olevan kulkijan voi kokea flanöörinä. Varmaa ainakin on, että kulkemisensa geografiassa (Jenks 2002, 158), omaa työmatkaansa taivaltaessaan Armi lähestyy dekoodaten kaupungin houkutus- ja nähtävyyksiä. Samalla hän rakentaa niille luovasti uusia merkityksiä, jopa, crimplene-housuja veistosten Veronkantajan, Erämiehen ja Kauppiaan päälle mielessään pukiessaan, tietynlaista omaa speaktaakkelia. (Ks. Jenks 2002, 155.)

4.9. Maalaiselämän muutoksia

4.8. Puutarhaneuvos ja merkkipeli

Armin ja lasten muutettua Tampereelle Olavi on jäänyt paikoilleen, asumaan äitinsä kanssa Larvaan. Olavin olo ja viihtyminen Larvassa vaihtelee lasten läsnäolon mukaan. Talvisin on unetonta ja apaattista, kesällä hän on "[...] nukkunut yönsä kuin muutkin ihmiset" (P, 534) ja yhä enemmän vain keinutuolissa ja sängyssä makaileva äitikin alkoi "touhata ja paasata" entiseen malliin (P, 539).

Nyt Olavi kulkee naapurien puutarhoissa, tunkeutuu toisten yksityiselle alueelle arvioimaan istutuksia ja puutarhojen ratkaisuja palkintoja jakelevan puutarhaneuvoksen kuvitteellisella auktoriteetilla. Metsässä ja järvellä kulkeminen tai autolla ajaminen eivät häntä enää kiinnosta. Olavi haluaa kulkea jalkaisin tietä pitkin, keskellä kylää, missä puutarhatkin ovat. (P, 538.)

Pitkässä takaumassa kerrataan kesän tapahtumia Olavin näkökulmasta. Tavattuun lähes aikuiseksi kasvaneen lapsensa Pälvin taksikyytimatkalla Olavi on järkyttynyt, koska oli melkein yrittänyt lähennellä omaa tytärtään. Hän pyrkii selkiyttämään ajatuksiaan ensin metsänmättäällä istuen ja muistaa yön, jolloin kuljetti Armia kotiin ensimmäisen kerran.

Larvan pihanurmella oli samanlainen kaste ja avain oli samassa paikassa ja ruisrääkkä rääkyi niin kuin silloinkin. Voileivät ja maitokannu olivat samoin pöydällä odottamassa ja samanlainen oli hänen kamarinsa. Ja hän istui sänkynsä laidalle niin kuin silloinkin ja pisti tupakaksi. Mutta nyt ei äiti tullut häntä nuuskimaan, se nukkui omassa kamarissaan ja Ilmi oli kuollut. Hänen tenavansa nukkuivat vintillä. Ja hänen yksi tenavansa kai nukkui Lehikoisen vinttikamarissa. (P, 546.)

Olavi antaa tunteensa lapsiaan kohtaan nousta pintaan, mutta vaatekomerosta saappaanvarresta löytynyt viinapullo turruttaa ajatukset. Kun Olavi kellistyy sängylle, hän katsoo meritaulua sänkynsä päädyssä ja ajattelee, että "olisi parasta olla siinä laivassa kaukana merellä" (P, 546). Äitinsä ja tyttärensä riitelyä kuunnellessa Olavista tuntuu, että taulun laiva kääntyy ja ajaa hänen päälleen. (P, 547).

Olavi yrittää päästä tasapainoon lähtemällä ajelemaan kirkonkylälle ja löytää itsensä urheilukentältä, jossa hänen mieleensä nousevat viidentoista vuoden takaiset tapahtumat Armin pesäpallopelistä. Paikka laukaisee muistielämyksen vuosien takaisesta pesäpallopelistä.

Aistielämyksetkin palaavat mieleen, sillä hän muistaa, miten hän tuolloin poltti sormensa tupakannatsalla. Laivataulu on Olavin uskottu, sille mies voi jutella elämänsä ankaraa kohtaloa. "– Akat, [...] – Ne on sitte surkeeta, kun niiren pitää aina huutaa" (P, 549). Vasta viedessään Tiinaa asemalle hän tajuaa, että Pälvin tapaamisen jälkeen hän on ollut poissa tästä maailmasta, eikä ollut nähnyt tyttöä kunnolla pariin vuorokauteen (P, 551).

Armi ei tarinassa enää palaa urheilukentälle. Sen sijaan Olavin kiinnittyminen tiettyyn taideteoksen paikkaan, merelle jota purjelaiva kyntää, sekä oman tilanteen refleктоiminen tämän kautta saa vastineensa Armin tuntemuksista Näsinkallion haaksirikkoisten patsaan luona. Näiden kahden taideteoksen välityksellä syntyy kerronnassa side entisten aviokumppaneiden välille. Se on kuin etäinen muisto haaksirikkoutuneesta avioliitosta.

4.9.2. Valvonnan piiri laajenee: puhelin ja sähköjohto

Puhelin supistaa etäisyyksiä, yhdistää ihmisiä niin hyvässä kuin myös pahassa. Armin ja lasten kerrostalokodin yksityiseen maailmaan sisältyy myös anopin kustantama puhelin, jonka avulla larvalaiset voivat ainakin yrittää kontrolloida kaupunkilaisten elämää. Jo äänensävy ja käyttäytyminen viestittävät langan toisessa päässä olevalle henkilölle sopivuuden kriteerien täyttymisestä tai täyttymättömyydestä.

Kaukaa Etelä-Pohjanmaalta Olavi ei voi vartioida Armin jokapäiväistä elämää, mutta hän yrittää pitää tätä henkisesti otteessaan soittamalla Tampereelle ja kysellen mustasukkaisena tämän "kikolosta" (P, 548). Vähitellen Armille soittamisesta kehittyy Olavin pakkomielle. Puhelimeen ei enää tarvitse puhua, mykkä läsnäolo riittää. Mielisairauden edetessä Olavi kuvittelee näin antavansa merkkejä Armille, mutta Laimille käy viime vaiheessa selväksi, että entisen vaimonsa sijaan Olavi tarkoittaaakin 1950-luvun Suomen neitoa, Armi Kuusela.

Puhelin muuttuu kahden paikan ja tuttujen ihmisten välisestä yhteydenpitovälineestä ja yhteiskunnan palvelevasta tietokanavasta mykäksi, mutta merkitseväksi valvontakeinoksi, jolla vieraillekin arvostetuille ihmisille voi puhua ja jonka avulla voidaan ylittää maan ja mantereiden rajat. Samalla tavalla voimattomia ovat hänen virtsaamalla lumeen suorittamansa merkinannot urheilukentällä. Kylän lapset tulevat hännämään ja sekoittavat hänen juoksujenlaskunsa. Olavi

ajaa häiritsijät raivoissaan pois ja lyö hangessa juostessaan jo nuorena loukatun polvensa. Epätoivon yltyessä, voipuneena omasta kiihtymyksestään hän nukahtaa katsomon penkille jo tutuksi käyneeseen sikiöasentoon (P, 603–604), josta ei enää välity kotoisuuden tai lohdun, vaan itsetuhoisuuden piirre.

Olavin maailman rajat ja talojen rajat menettävät sairauden edetessä merkityksensä. Oma huone ja sänkykin lakkaavat olemasta turvapaikkoja, kun Olavi tuntee, että sähköjohtoja pitkin voidaan johtaa sähköiskuja hänen päähänsä. Ensimmäisiä tuntemuksia tästä valvonnasta hän on saanut käydessään Kainaston talolla ja nähtyään sähköjohtojen liikahtelevan kuistin pielessä uhkaavasti. Kissaakin Olavi syyttää sähkön johtamisesta, mutta pahimpia ovat Larvan sähköjohdot, joita hän alkaa repiä huoneensa seiniltä pihdeillä. Kun Laimi sulkee pääkatkaisijasta virran, hän saa Olavin hetkeksi lopettamaan, mutta ulkopuolisen uhkan kuvat eivät lakkaa kulkemasta Olavin pään läpi. Olavin oikkuja hallitakseen Laimi lukitsee Olavin kamarin oven, mutta se ei estä miestä murtautumasta ikkunan kautta pakoon kaikkialta tunkeutuvaa uhkaa.

4.10. Valtasuhteet päälaellaan – anoppi ja Olavi Tampereella

Anopin soitto ja tulo Tampereelle käynnistää *Pesärikön* päätösjakson, jossa vanhat tilat ja valtasuhteet muuntuvat toisiksi ja uusia versoja alkaa orastaa hangen alta.

Jouluaaton aattona Armi osoittaa vahvan kuuluvuutensa "vahauskulttuuriin" imuroidessaan, jyyssäessään keittiön lattiaa ja vahatessaan sitä yötä myöten (P, 664–665). Toluvedellä ja sinipiialla olohuoneen lattiaa käsitellessään hän pohtii Tiinan huonoa koulutodistusta, mutta kiittelee mielessään, että tyttö oli kuin olikin palannut psykologinkäyntien jälkeen kouluun. Hän muistelee samalla anopilta saamaansa kirjettä, jossa tämä kirjoittaa, ettei ole osannut Olavia kasvattaa ja jossa on pitkä lasten kuritta kasvamista koskeva lainaus Lutherin *Häälahjasta*³.

(...) kylläpä joka taholla nyt oltiin tärinässä hänen kasvatuksestaan. Anoppi esitti kirjeessään että hän antoi Tiinan elää niin kuin se tahtoi. Psykologi taas oli ollut sitä mieltä, että se räpytteli silmiäänkin sen takia, että hän komensi sitä liikaa. (P, 670).

Hän miettii anopin kirjeen uutta sävyä, jossa on aistittavissa jopa jonkinlaista tasavertaisuutta.

³ Saarnaaja Christian Brandtin suosittu hartauskirjanen *Tohtori Martti Philip Heinrich Lutheruksen häälahja eli neuvoja pitämään Jumalalle otollista ja siunattua perhe- ja avio-elämää* ilmestyi 1842 ja suomennettiin Turussa 1868.

Anoppi tunnustaa, ettei hän ole osannut Olavia kasvattaa, jos ei tosin Armikaan Tiinaa. Hän ihmettelee, ettei Olavi ollut soittanut lapsille eikä mykkiäkään puhelinsoittoja ollut kuulunut, ja pelkää, että Olavi "[...] kuitenkin ilmestyisi hakemaan tenavia" (P, 671). Ajatus lasten lähdöstä Larvaan aiheuttaa pelkoa, mutta myös positiivista odotusta. Hän saisi olla sitten omissa oloissaan muutaman päivän.

Joulun vietto saa uuden sävyn, kun anoppi soittaa ja ilmoittaa tulevansa tapaninpäivänä Tampereelle. Armi lähtee lasten kanssa rautatieasemalle vastaan. Kun anoppi astuu junasta, hän näyttää Armista jotenkin hätäntyneeltä. Taksissa hän avaa keskustelun kuljettajan kanssa viitaten omaan poikaansa, joka ajaa myös pirssiä ja jolla on myös Mersu. Hän ihmettelee Tampereen etäisyyksiä ja väylien määrää (P, 676). Hän myöntääkin, ettei olisi mihinkään osannut, elleivät sukulaiset olisi tulleet vastaan. Kalevan kirkko saa myös anopin kommentin. "[...] Kylläpä se on outo. Eihän siinä oo ristiäkään päällä, en minä ainakaan näje." (P, 676).

Astuminen hissiin on anopin elämässä uusi kokemus.

– Minä en oo ennen ollu hissis, tällaanenko se on. Hyi olokohon kun ottaa mahasta. Minä oon aina ajatellu, että tähän lootahan en jalaallani asto, mutta täs mä ny vain oon. (P, 676–677.)

Vaikka anoppi on laihtunut ja mennyt kumaraan, Armista tuntuu, että Laimi täyttää sisään astuessaan "koko huushollin". Anoppi huomaa konepesussa rispaantuneet matonreunat ja antaa ohjeen, että matot pitää pestä käsin, "muutoon ne menöö omasta erestänsä" (P, 677). Armin keittäessä kahvia anoppi kiertää asunnon ja toteaa sovittelevasti: "Eihän tämä huusholli hullumpi oo" (P, 678).

Anoppi saa vihdoin kerrotuksi, että "Olavi on seonnu" (P, 681). Sinä iltana Olavi on pukeutunut pyhäpuvun ylleen. Taivas on täydessä tähdessä, kuu paistaa ja hanki sinertää, ja Olavi huutaa "verta". Laimi kertoo miettineensä, kuinka kauas se huuto mahtoi kuulua, kun oli kirkas ilmakin, ja kertoo yrittäneensä saada poikaansa sisälle. Olavi oli lähtenyt vaahteraa kohti ja kiivennyt puuhun köyden kanssa. "Ja ympärillä kylmä talavinen yö. Revontulekkin taisi revetä taivahalle" (P, 684). Kun Niemen Jaska ilmestyy paikalle poliisin kanssa, anoppi kertoo tokaisseensa, ettei hän poliisia pyytänyt, hän pyysi apua. Kun hän kuulee, että Olavia ollaan viemässä piirille, hän saa taivuteltua poliisit viemään hänet kauemmas Vaasaan, jossa tuttuja ei ole samalla todennäköisyydellä kuin Seinäjoella.

Valehdellen, että Olavi oli juuri muuttamassa takaisin perheensä luo kun sairaus yllätti, anoppi saa poikansa lähelle Tamperetta hoitoon, "tiätysti yksityispotilahaksi, jotta kyllä minä maksan" (P 686). Valehtelu tai taloudelliset uhraukset eivät ole mitään sen rinnalla, että tieto pojan sairaudesta leviäisi kaikkialle omaan pitäjään. Anoppi painostaa Armia tapaamaan Olavia, mutta Armi kieltäytyy jyrkästi.

(...) jos se alakaas paranemahan, kun se sun näkis.

- Ei kuulkaa, sanoi Armi ja nousi seisomaan. - Minä en sinne mee. Sehän alakaa kuvitella vaikka mitä ja minä oon sitten sen kans aivan pääsemättömis.
- Minä ainakin meen, sanoi anoppi. (...)
- Tiätysti te meettä, sanoi Armi. - Mutta äläkää multa sitä vaatiko.
- Mitä mä sanon sille lääkärille? kysyi anoppi ja katsoi käsiään.
- No minä vaikka soitan ja selevitän asian, sanoi Armi.
- Mutta sittenhän minä jourun valehtelijan kirjoohin, sanoi anoppi ja katsoi Armia vihaisesti.
- No mutta, tehän ootta valehrellu.
- Hyvää minä vaan tarkootin, sanoi anoppi (...) (P, 688-689)

Anoppi yrittää vielä viimeisen kerran järjestää asiat "normaalille tolalle", Olavin takaisin perheensä luo ja Armin kulisseja kannattelemaan, mutta nyt omassa kodissaan, oman elämänsä keskeltä Armilla on voimaa kieltäytyä. Hän latelee säännöt: anoppi saa yöpyä hänen kotonaan kerran kuussa, kunhan vain ilmoittaa ajoissa, koska on tulossa. Kun anoppi kääkee Armia pitämään suunsa kiinni tästä, Armi lupaa ja ajattelee, että "ei kai hän nyt ympäriinsä alkaisi julistaa, että hänen tenaviensa isä oli hulluksi tullut" (P, 689-690). Hän osoittaa anopille paikan olohuoneen sohvalle, kun tämä ensin aikoo makuulle hänen laverilleen keittiöön. Tiinankin syytöksiin hän osaa suhtautua rauhallisesti, vaikka tyttö syyttää Armin "styylaamisen" Ahdin kanssa aiheuttaneen isänsä sekoamisen. Nuorena vaimona Armi itki itkunsa Larvan pimeässä huusissa (P, 135, 138). Nyt on Tiinan vuoro löytää kerrostaloasunnosta vastaava paikka omalle tunteenpurkaukselleen. "Se meni vessaan, lukitsi oven ja Armi kuuli kuinka se itki kauan" (P, 691).

Hoitojaksonsa päätyttyä Olavi oli ilmestynyt Armin työpaikalle Sokokselle "aran ja vaivautuneen näköisenä ja siirrellyt jalkojaan" (P, 692) päästyään pois sairaalasta. Olavi kiittää Armia, että on jaksanut olla hänen äitinsä kanssa. Mieheensä leveää niskaa ja selkää ja tyttärensä laihaa rankaa katsoessaan hänelle tulevat epäromanttisesti mieleen ladonovi ja humalasalko.

Kun päästään kevääseen, ilma on helpompaa hengittää. Kadut ovat vielä öisin jäässä, mutta

päivisin jo kuraisina. Anopin kerran kuukaudessa neljän kuukauden ajan toistuneet vierailut ovat ohi. Tiina on ruvennut hoitamaan koulunsa. Psykologin mielestä tälle oli ollut helpottavaa tietää, mikä hänen isäänsä vaivasi. Valomerkit olivat lakanneet välkkymästä pihassa iltaisin ja Tiina oli viihtynyt enemmän kotonaan. Lasse sen sijaan oli alkanut paukutella ovia ja kulkea vihaisena ympäriinsä vaatien omaa rauhaa. (P, 695–696.)

Armi huomaa, että Olavin sairaalaan joutuminen ja anopin vierailut Tampereella ovat tehneet hänelle hyvää. Pelko miehen valvovasta silmästä ja anopin hallitsevasta roolista hänen elämässään on väistynyt.

Hän oli tajunnut, että ne molemmat olivat enemmän peloissaan kuin hän. Anoppikin oli ollut joka kerta kuin lankavyhti, kun se oli lähtenyt sairaalaan. Ja Olavi oli ollut niin aroillaan, kun oli tullut Sokokselle, että Armi oli ajatellut, että uskaltaako se liikahtaa ollenkaan. (...) hänen mieleensä tuli, että hän ei ollut nähnyt anoppia ja Olavia oikeastaan koskaan muualla kuin Larvassa ja Larvan lähellä. Siellä ne olivat omillaan, kun kaikki oli tuttua. (...) Muualla ne olivat kuin puustapudonneita. (P, 698–699.)

Armi tajuaa olleensa väärässä, kun oli muuttanut Olavia pakoon. "Hän oli pelännyt sellaista ihmistä, joka pelkäsi itse niin, että sekosi". Hän toteaa, ettei elämä paikkaa muuttamalla miksikään muutu – mutta toisaalta ei ollut hyväksi, jos ei koskaan mihinkään muuttanut. (P, 699.)

Armi myös tajuaa valehdelleensa psykologille Pohjanmaalle muuttamisesta, jotta ei olisi tarvinnut kulkea "ronkittavana ja tentittävänä" kasvatusneuvolassa (P, 700). Anopin ja Olavin tultua vielä kerran fyysisesti lähelle hänen elämäänsä Armilla kypsyy ajatus, että hän voisi hakea töitä Vaasasta.

[...] [J]os hän nyt sattuisi muuttamaan, niin sen lähemmäs Larvaa hän ei menisi. Joku raja olla piti. Vaasasta oli Larvaan seitsemänkymmentä kilometriä. Se olisi tenavillekin sopiva matka.

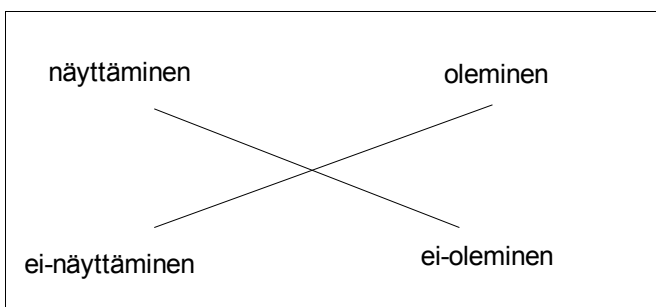
Armi saa anopilta Lutherin *Häälahjan*, jonka hän siirtää hajamielisesti Ilmiltä saadun piirongin uumeniin monimielisellä kommentoimalla "[...] että olihan sekin perintö" (P, 700). Hän on muuttumassa anoppinsa kaltaiseksi ainakin yhdessä asiassa, kertoessaan hätävalheen viranomaiselle. Vaikka anopin ja Olavin suhteen ahdistus ja pelko ovat lieventymässä, jäljellä on vielä biovallan piiriin kuuluva psykologi, jonka mielipidettä täytyy muistella ja verrata siihen omaa toimintaansa. Päättyessään hakea uutta työpaikkaa hän miettii, että "sittenpä hän ei ainakaan joutuisi psykologin silmissä valehtelijan kirjoihin" (P, 701).

5. TILOJEN MERKITYKSET NELIKENTÄLLÄ

Seuraavassa tutkin *Pesärikossa* esiintyviä tiloja ja arkkitehtuuria semioottisen neliön avulla, jota kehittäli erityisesti niin sanotun Pariisin koulukunnan perustaja, A.J. Greimas (1917–1992). Greimasin ajattelussa keskeisiä ovat binaariset oppositiot, *seemin* käsite ja *seemianalyysi*.

Greimasin mukaan ihmiselle on ominaista erojen havaitseminen. "[T]ämän havainnon johdosta maailma 'saa muodon' meidän edessämme ja meitä varten" (Greimas sit. Tarasti 1990, 68). Erojen havaitseminen tarkoittaa sitä, että on tajuttava vähintään kaksi samanaikaista objektitermiä. Toiseksi on tajuttava näiden kahden termin välillä suhde, joka liittää ne yhteen tavalla tai toisella. (Tarasti 1990, 68, ks. myös Veivo 1999, 71–72.)

Greimasin malli pyrkii kohti yleistä semiotiikkaa, joka voisi tutkia mitä hyvänsä merkityksellisiä ilmaisukokonaisuuksia, olivatpa nämä sitten tauluja, rakennuksia tai musiikkia. Greimasin mallissa kahdella vastakkaisella termillä on sekä positiivinen että negatiivinen muoto. Seemit olivat alun perin kielitieteellisiä yksiköjä, mutta vähitellen niitä alettiin soveltaa myös yleisinä merkityskategorioina, jotka nähdään kaikkien merkkiprosessien perustana. Seemit voivat olla toisiinsa nähden paitsi liitanta- ja erotussuhteissa, myös alistussuhteissa. Seemeistä muodostetaan monimutkaisimmillaan semiologisia verkostoja, joilla voidaan Eero Tarastin mukaan pyrkiä määrittelemään vaikka kokonaisia kulttuureja ja sivilisaatioita. (Tarasti 1990, 68)

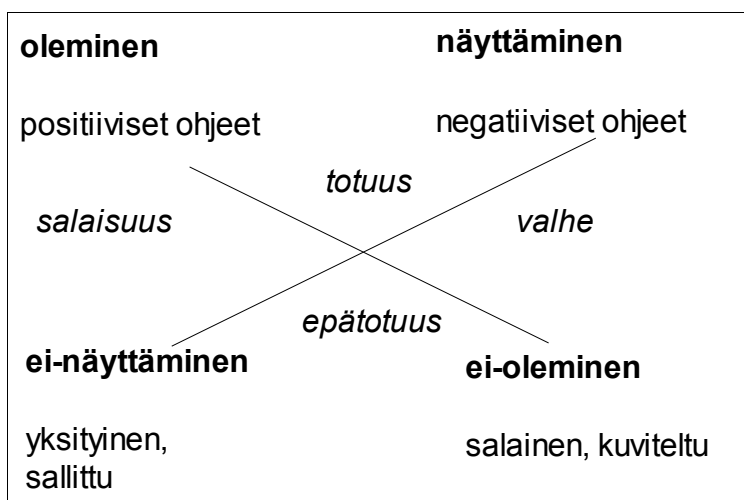
Kaavio 2. Lausumat totuudesta nelikenttänä Greimasin mukaan. (vrt. Tarasti 1990, 94).

Semioottisella merkitysten avaamisella Tarasti näkee jopa yhteiskuntaterapeuttisen funktion (Tarasti 1990, 80). Uuden merkkien tulkinnan kautta voidaan luoda yhtenäistiedettä, joka mahdollistaisi eri alojen tieteilijöiden yhteisen metakielen. Diskurssien hienovaraisten siirtymien analysoinnin avulla yhteisöjen tietoisuuteen voitaisiin vähitellen ja tietoisesti syöttää uusia

arvorakenteita. Voidaan ajatella, että tietyn kulttuurin tai ilmiön seemianalyysi voi tarjota entistä syvemmän kuvan kulttuurin olemuksesta. Näin merkkiteide ja arvoteoriat tulevat lähelle toisiaan (Tarasti 1990, 81). Modaliteetit ovat liikkuvia, ja Foucault'n termiä lainaten uusien diskurssien muotoutuessa kaaviot aina muuttavat luonnettaan. Esimerkiksi jokin yhteiskunnassa salattu siirtyy uudessa yhteiskunnallisessa diskurssissa julkisen piiriin (valtionpäämiesten sukupuolielämä), ja jokin aiemmin julkinen (esim. teloitusnäytökset torilla) siirtyy julkisilta paikoilta tarkoin vartioituihin sisätiloihin.

Tarastin esittelemä käsitepari näyttäminen ja oleminen liittyvät keskeisesti valtasuhteisiin siten kuin Foucault ne ymmärtää: tilan hallintana, esillä tai piilossa olemisena, tietämisenä, tarkkailun alaisena tai vapaana olemisena. Tietenkään ihminen ei pääse piiloon sisäistämäänsä ohjeita ja neuvoja edes kaukaisimmassa erämaassa, mutta hänen mahdollisuutensa vapaaseen tunteiden ilmaisuun ja ympäristön jatkuvasta tarkkailusta vapaaseen olemiseen on omissa, yksityisissä paikoissa suurempi kuin esimerkiksi julkisella paikalla tai kylänraitilla, jonka kaikki yhteisön jäsenet tietävät moraaliseksi näkymisen alueeksi.

Jos näitä perusontologisia olemisen ja näyttämisen kategorioita haluaa tarkentaa lähemmäksi valta-analyysiä ja ihmisen keinoja pelata tällä näyttämisen ja ei-näyttämisen kentällä, Tarasteen mallin mukaan olemisen ja ei-näyttämisen välimaastoon voi asettaa kategorian *salaisuus*, olemisen ja näyttämisen välimaastoon kategorian *totuus*, näyttämisen ja ei-olemisen väliin *valheen* ja ei-olemisen ja ei-näyttämisen välille *epätotuuden* kategorian.

Kaavio 3. Greimasin nelikenttä täydennettynä. (vrt. Tarasti 1990, 94)

5.1. Vallan ja vapauden tilat lekseemienä

Seemianalyysissä tulkitaan lekseemejä eli konkreettisen hahmon saavia merkkejä. Rakennusta tai tiettyä, merkittyä paikkaa voi pitää yhtenä lekseeminä. Nelikentän avulla voidaan nähdä, mitkä paikat ja tilat ovat ihmiselle foucault'laisen kontrollin ja sääntelyn, mikä taas oman säännöttömyyden ja vapauden mahdollisia maailmoja.

Valtasuhteita ja ihmisten vapautta tilassa ajatellen olen asettanut vastakkaisiin modaalisiin kategorioihin paikat, joissa säännöt toteutuvat eri tavoin. Ristikkäisakselin oikeassa yläkulmassa on sidotuin modaliteetti, *julkisen sfääri*, se, mitä näytetään ulospäin, vaikka valhe on myös usein mukana naamion takana. Julkinen liittyy näyttämiseen ja negatiivisiin ohjeisiin: näin ei saa lain mukaan toimia, näin ei saa yhteisön julkisen kuvan nimissä käyttäytyä. Julkista tilaa ovat tiet, kadut ja yhteiset kokoontumispaikat, kaupat ja hautausmaat, julkiset puistot ja yleensä avoimesti ulkotilassa näkyvillä olevat paikat. Sen vastapoolina vasemmalla alhaalla on *yksityinen*, johon liittyy ajatus sisätilasta, ei-näyttämisestä. Sallittuun yksityiseen elämänpiiriin kuuluvat ihmisen oma koti, oma huone, oma sänky tai esimerkiksi oman auton sisätila.

Toisena ristikkäisparina toimivat kaaviossani vasemmassa yläkulmassa *yhteiskunnan säätelmä*, *mutta ei kaikkien katseille vapaa tila*. Esimerkiksi navetta on yhteiskunnan hygieniasäädöksillään säätelystä, mutta perheen ja maatilan työntekijöiden omaa tilaa. Lääkäriin tai psykologin vastaanotot ovat taas erilaisilla vaitiolo- ja ilmoitusvelvollisuuksilla säädeltyä puolijulkista tilaa. Tämä on positiivisten ohjeiden ja neuvojen, biovallan tutkimuksen ja tilastoinnin alue.

Biovallan käytäntö toteutuu kuitenkin enimmäkseen yksityisen piirissä, toinen toisiaan valvovien ja kasvattavien perheenjäsenten keskuudessa. Sallitun yksityisyyden eli perheen valta ei kuitenkaan ulotu yksittäisen ihmisen *salaisiin paikkoihin*, jonka olen sijoittanut yhteiskunnan sääntelyn ristikkäiseksi ääripääksi. Salaisissa tai keksityissä paikoissa ihminen voi toteuttaa itseään vapaana, joskin tietoisena biovallan säännöistä, mutta hetkellisesti sen olemassaolosta irtautuneena. Näitä tiloja ovat esimerkiksi sisäpuolelta lukittavat huusi ja kylpyhuone ja Olavin salainen laavu erämaajärven rannalla. Äärimmäisenä esimerkkinä näistä ei-olemisen tiloista ovat mielikuvituksessa kehitellyt tilat ja tilakäsitykset, kuten Olavin ajatus sähköjohtojen kautta tapahtuvasta valvonnasta. (Ks. Tarasti 1990, 76.)

todellinen

<p>Oleminen ei kaikkien nähtävillä, mutta säädetty positiiviset ohjeet</p>	<p>Näyttäminen julkinen/kielletty negatiiviset ohjeet</p>
<p>neuvola koulu lääkärin vastaanotto psykologin vastaanotto sääntöjen ja ohjeiden noudattaminen</p> <p>- hygieniasäännöt, lääkärin etiikka, psykologin vaitiolovelvollisuus ym. biovallan tutkimusosa</p>	<p>kirkko - valvontatomi kirkonkylän raitti - julkinen kuva kadut, kulkureitit, avoimet paikat yleiset puistot, urheilukenttä kylälle näkyvä puutarha</p> <p>- julkinen valvonta, yhteisön valvonta - kirkko ja seurakunta yhteisönä - järjestyssäännöt - poliisi</p>
<p><i>salainen</i></p>	<p><i>valheellinen</i></p>
<p>Ei-näyttäminen yksityinen, sallittu</p>	<p>Ei-oleminen salainen, keksitty</p>
<p>sallittu yksityisalue, oma koti, pihapiiri</p> <p>- kodin omat säännöt, perheen sisäiset salaisuudet ja yhteiset laittomuudet - sisäistetty valta, biovalta käytännössä - perheenjäsenten ja sukupolvien välinen valvonta</p>	<p>yksityiset pimeät salaisuudet, laittomuudet</p> <p>salattu erämaamaja, huusi, aviovuode puutarhaneuvos naapurin tontilla kotona "väärään aikaan", koulupinnaus sähköjohdot valvojina, itsetuho</p> <p>- ei positiivisia ohjeita; biovallan ulkopuolella</p>

epätodellinen

Kaavio 4. Valtasuhteiden, tilojen ja paikkojen väliset modaliteetit. (vrt. Greimasin aksiologinen malli inhimillisen toiminnan eri modaliteeteista, Tarasti 1990, 94–95.)

5.2. Lekseemien analyysi: tilojen ja paikkojen merkityksiä

Tilan ja paikkojen kautta avautuvien valtasuhteiden näkökulmasta nelikenttää voi tarkastella miettien, millaisia tiloja mihinkin kenttään kuuluu ja ketkä mitäkin modaliteettia hallitsevat. Tilat ja paikat näyttäytyvät *Pesärikossa* merkkeinä erilaisten valtasuhteiden olemassaolosta. Tarkan miljööön rekonstruktion sijaan tutkielmassani on ollut tärkeämpää ihmisten liikkeiden ja kunkin

henkilön vaikutuspiirin hahmottaminen. Nyt on aika vetää yhteen, mitkä tilat ja paikat *Pesärikossa* nousevat erityisen voimakkaasti tapahtumien ja henkilöiden käyttäytymisen selittäjiksi ja korostajiksi.

5.2.1. Näyttäminen: kirkko ja kylänraitti

Pesärikossa Foucault'n ajattelu auttaa ymmärtämään asetelmaa, jossa kirkko valvoo kylää ja kylä valvoo itse itseään. Kyläyhteisön tasolla ei ole nimettyjä yksittäisiä valtiaita tai alistettuja. Autio ei tuo kuvaan edes yhtään ainutta pappia tai lääkäriä ottamaan tapahtumiin kantaa. Tässä kyläläisten piirissä valehtelevä ei ole synty, jos se tapahtuu julkisen kuvan säilymisen nimissä. Kaikilla on jotain hävettävää ja jotain, jota moralisoida. Suurin on häpeä, jos tunteet eivät pysy hallinnassa tai jokin asia ei suju valmiin, perinteisen kaavan mukaan.

Agraariyhteisössä vielä voimakkaasti vaikuttavan kirkon ja uskonnollisen moraalin korostaminen jää *Pesärikossa* muutaman tarkan kuvan varaan. Julkisen valvonnan puolta edustaa kirkontornin katse yli sunnuntaiaamuaan elävän kirkonkylän (P, 63). Tämän kuvan vastapooliksi nousevat ne muutamat lauseet, joilla luonnehditaan Kalevan kirkkoa. Modernissa kaupungissa kirkko kohoaa korkealle maiseman yläpuolelle ikkunattomana ja siten kasvottomana. Ristittömänä betonirakenteena se tuo maalaisen katsojan mieleen viljankuivaajan (P, 573, 676).

Julkinen tila, kyläraitti ja avoimet peltolakeudet avoimena, kenties häpeällistäkin tietoa lähimmäisen poikkeavasta käytöksestä kertovana paikkana on kaikkien *Pesärikin* maisemassa asuvien mielessä Jumalaakin merkittävämpi säätelijä. Kylällä ja vieraiden ihmisten aikana on paras kiillotella totuutta. Äitipuoli kertoo tilannetta Armin äkillisen kihlautumisen ja lähdön jälkeen osuvasti.

Silloon kun sä karkasit kotua ja menit naimisiin, niin mekin, rehelliset ihmiset, jouruttihin valehtelemahan ympärinhinsä sun elämästäs. Sen karkaamisen me pystyymmä silloin salaamahan. Mutta jos sä ny tämän temooksen teet, niin se ei pysy salas. (P, 434)

Julkinen kuva ja ulkoinen "totuus" sisältää siis myös voimakkaana vastapoolina kyläläisille valehtelemisen.

5.2.2. Oleminen: biovallan neuvottelijat

Foucault'laisen biovallan olemukseen kuuluu tiedon kerääminen ja ihmisten elämään puuttuminen taivuttelevana, piilovaikuttavana ja neuvottelevana moderaattorina. *Pesärikossa* biovalta näyttäytyy ihmisten salaisuuksia kuuntelevana, terapeuttisena, mutta myös ahdistavana voimana Armin elämässä. Biovalta virkakoneistoinen tulee hänen avukseen kuuntelemalla auliisti ja kirjaamalla ylös asioita, joita hän on joutunut pitkään pitämään sisällään ja salaamaan muilta. Viranomaiset puolestaan antavat arvioita hänen elämänsä ratkaisuksista ja arvioivat samalla hänen kykyjään toimia yksinhuoltajana lastensa kasvattajina (P, 633).

Armin ahdistus murrosikäisten kasvattamisen vaikeudesta kanavoituukin ahdistukseksi tästä liiallisesta avautumisesta ja ammattiauttajien puuttumisesta hänen elämäänsä. Ensimmäisen käynnin jälkeen hän kieltäytyy panemasta jalkaansa enää psykologin vastaanotolle. Ilta lohduttaa Armia rehevällä Tampereen murteellaan.

– En mää usko, että tommottes viras oleva ihmine mittää evervaltaa harjottaa (...) Sulla taitaa ny vaa sisu prenkata sen plikkas tähre ja sää miätit että sua kaikki ny ilvoksuu. Kyllä mää sen ymmärrän, ne ei ymmärrä, joillei o mukulaa jalkapuuna ollu. (P, 656.)

Hän kykenee kuitenkin hieman sulattamaan psykologin ohjeita ja ottamaan yhteiskunnalta tällä tavoin neuvoja sekä näkemään oman elämänsä uudessa valossa (P, 700–701).

Larvassa kodin ulkopuolelle ei ole saanut kertoa mitään, mutta oman perheen kesken asia on päinvastoin. "– Eihän kotona saa olla salaasuuksia, sanoi Olavi [...]" (P, 81). Olavi pysyttäytyy biovallan neuvottelujen ulkopuolella ja päätyy itsetuhoiseen käyttäytymiseen. Hänen tilanteensa laukaisemiseksi tarvitaan hieman kuraattoria järeämpää, osin pakkovaltaan perustuvaa virkakoneistoa kuten poliisia ja mielisairaalaa (P, 684).

5.2.3. Ei-näyttäminen: Larvan muuri

Larvan talo on *Pesärikon* paikoista se, jonne kaikki perheen sisäiset salaisuudet tiukimmin tiivistyvät ja jossa silti moralistinen toisten arvosteleminen on voimissaan. Vanhojen arvojen ja toisten arvosteluun myöntävän auktoriteetin vähenemisen voi lukea Larvan ilmeestä *Pesärikon*

kertomuksen edetessä. Kertomuksen alussa kuva kaksifooninkisesta on arvokas ja kotiseutumuseon kaltainen täydellisyyteen asti, yhteiskunnan ja ympäröivän yhteisön "sallima" yksityisyyden alue. Toisaalta Larvan seinien sisällä osataan myös yhteisön yhteiset pelisäännöt ja pyritään niitä noudattamaan, vaikka kukaan ei olisi todistamassakaan. Tästä seuraa myös kärjistyneitä odotuksia ja epätodellisia käsityksiä ulkopuolisesta todellisuudesta ja sen reagoitiherkkydestä. Laimi moittii Tiinaa huonosta käytöksestä: "[...]täällä ei kulijeta naama plankattuna, eikä jumalanpalveluksen aikana hypitä, eikä mua muutoonkaan häpäästä" (P, 549).

Kun Larvan vanhanemännän hoitamaa taloa katsotaan kyläläisen eli Jaskan silmin, tilalla näkyvät jo rappion ainekset. Olavin työväline, auto seisoo pihassa jäätyneenä ja käyttämättömänä. Maito on kattilassa palanut pohjaan ja hella savuttaa. Emäntä kulkee hipsutellen kissa sylissään, kun ennen tämä oli "mennyt ja touhannut ja puhunut kulkiessaan" (P, 609).

Alussa valkoiseksi kalkittu, ylpeytenä esitelty muuri saa kahdesti ottaa vastaan Olavin vihanpurkauksen. Ensin se ottaa vastaan nyrkiniskun, jonka Olavi suuntaa äitiään kohti tämän ennustaessa Armin jättävän Olavin (P, 408) ja sitten se saa tuta lihasoppalautasellisen, jonka Olavi sen kylkeen viskaa silmittömässä raivoissaan (P, 619). Muurinkaan vaikeneminen ei riitä, vaan perheen tarkoin varjelemat, todelliset ongelmat paljastuvat vähitellen myös kodin ulkopuolelle.

5.2.4. Ei-oleminen: puutarhaneuvos

Hyvin hoidettu puutarha ja kasvimaat toimivat *Pesärikossa* ulkomaille tarjoutuvana, kauas näkyvänä merkinä hyvillä raiteilla olevasta elämästä. Hyvin hoidettu puutarha toteuttaa sen, minkä vuonna 1917 ensimmäisen kerran ilmestynyt *Pienviljelijän käsikirja* lausui julki, nimittäin, että asunnot ja niiden ympäristöt kuvastavat asukkaiden sisäistä elämää (Sunila etc. 1917, sit. Ranta, 2003, 71).

Puutarhan merkitys on kasvanut Olavin nuoruuden orastavasta mielenkiinnosta äidin tukahduttavan kieltämisen seurauksena pakkomielteeksi. Larvan paikoista Olaville merkityksellisimmäksi on muodostunut verenpisarapenkki, isän kuolemasta muistuttava paikka. Siitä tulee hänen lapsuuden traumojensa ja harhanäkyjensä epätodellinen paikka, jossa hän

moneen otteeseen näkee veren pulppuavan (P, 553, P, 683).

Laimia kauhistuttaa Olavin töistä pois jääminen ja kulkeminen jalan kylillä. "Olisi edes liikkunut autolla, niin se ei olisi niin kiinnittänyt huomiota, mutta Olavi käveli." (P, 556). "Koko ajan sai olla sydän kylmänä, että joku naapuri sen huomaa ja tulee puhumaan" (P, 558). Puutarhaneuvokseksi ryhtyminen oli ymmärrettävä lisäjärkytys äidille.

Olavi taas uskoi salaliittoon ja naapuruston pahanilkiseen urkintaan.

Verhot vain heiluivat joka talossa, kun hän käveli tiellä ja puutarhoissa. Mutta hän tekeytyi tyhmemmäksi, kuin mitä oli. Hän ei ollut huomaavinaanakaan, vaan sanoi normaalisti huomenta, jos sattui törmäämään urkkijoihin. (P, 600)

Olavin tunkeutuminen vieraiden ihmisten puutarhoihin ja heidän elämänsä valvominen ja arvioiminen istutusratkaisujen perusteella (P, 538) toimii vääristyneenä peilikuvana Armin kiihkeille yrityksille rakentaa viljelemällä omaa kotia.

Ei-olemisen kategoria sopii puutarhaneuvos Olaville hyvin, uskoohan hän itse omaan totuuteensa eikä siksi koe valehtelevansa. Kiinni joutuessaan hän on "niin kuin ei olisikaan", näyttölee normaalia, vaikka mielessä yhä villimmät kuvitelmat saavat vallan. Puutarhaneuvoksesta on vain pieni matka paniikissa sähköjohtoja seinältään repivään, television kautta itseään valvotuksi epäilevään rajatilaiseen olentoon, jolle tilat ja paikat ovat menettäneet täydellisesti normaalitajunnassa ilmenevät ominaisuutensa.

5.2.5. Armin ja Olavin vapauden ja ahdistuksen paikat

Esitän lopuksi binaaristen vastakohtaluokkien kautta yhteenvedon paikoista, joissa Armi omalla tahollaan ja Olavi omallaan kykenevät olemaan vapaita ilmaisemaan omia tunteitaan. Yhteisiä vapauden paikkoja heille ei kerry kenties alkuaikojen yhteisiä autoajeluja lukuun ottamatta. Kainasto esiintyy molempien listauksessa, mutta hieman eri syistä; pariskunnan potentiaalisesta yhteisestä vapauden valtakunnasta jäävät jäljelle vain tyhjät kuoret.

Armi

vapauden tilat	ahdistuksen tilat
metsänreuna	Larvan talo
huusi	anopin ent. makuuhuone
navetta Kainastolla	Kainasto keskenmenon jälkeen
katu päivällä	psykologin vastaanotto
Näsinkallio	

Kaavio 5. Armin vapauden ja ahdistuksen tilat ja paikat.

Armin haavekuvissa metsänreunan takana odotti suuri maailma, romanttinen rakkaus ja onnellinen elämä. Larvan taloon uuteen elämään päästyään todellisuus näytti karkean puolensa: valheet, tukahduttamisen ja salailun maailma avautui nuorelle emännälle. Ainoa vapaan ilmaisuuden paikka Larvassa oli huusi, jonne Armi saattoi paeta itkemään.

Kainastolla Valmu-lehmän asuttama navetta toimi Armille lohdutuksen paikkana. Lehmän leveää selkää vasten hän sai käydä tilittämässä ilonsa ja surunsa. Valmun pois viemisen ja Armin keskenmenon jälkeen Kainastosta tuli ahdistava, vaikka edelleen Tiina-tyttären nimissä oleva, mutta anopin kaukaakin henkisesti hallitsema paikka, jossa ei ollut mahdollista rakentaa tunteiden vapaaseen ilmaisuun rohkaisevaa ilmapiiriä.

Kaupungin katutila on Armille ajatukset vapauttava, ajatuksia selkiinnyttävä anonyymi tila, jonka rytmiin hän voi sulautua ja jossa kukaan ei vaadi häneltä mitään. Psykologin vastaanotolla kaupungin anonyymius väistyy tarkan tutkinnan tieltä.

Näsinkallio on Armille tilannekatsauksen paikka ja ambivalentti ympäristö: se on sekä potentiaalisen valoisan tulevaisuuden näyttävä ylevä näköalapaikka, mutta jää lopulta Armille kuvastamaan lastensa kanssa yksinhuoltajana painiskelevan äidin epätoivoa.

Olavi

vapauden tilat	ahdistuksen tilat
oma auto	pesäpallokatsomo
oma sänky	katseiden kohteena
metsä ja erämaamökki	oleminen
	Kainasto
	poissa kotoa
	verenpisarapenkki
Laivamaalaus	

Kaavio 6. Olavin vapauden ja ahdistuksen tilat ja paikat.

Olavi tuntee itsensä vapaaksi ja itsevarmaksi ainoastaan kun hänellä ovat kädet ratissa ja näin "ohjat käsissä". Tanssilavalla, pesäpallokatsomossa ja muilla yleisillä paikoilla hän havaitsee korostuneina itseensä kohdistuneet katseet ja tuntee itsensä kömpelöksi.

Metsä on turvallinen ja vapaan tunteiden ilmaisun mahdollistava paikka; kannonnokalle istahdettuaan Olavi saa selkeämmän käsityksen asioista. Kaikessa eristäytyneisyydessään romanttisen rähjäinen erämaamökki tarjoaa Olaville paikan, jossa voi toimia ja ajatella ilman Larvan vahvojen naisten valvovaa silmää. Tosin kertomuksen loppupuolella tämäkin paikka pettää ja näyttää tilkkimättömän ja vesisateessa vuotavan puolensa.

Kainastolla Olavi ei alun huuman jälkeen viihdy, koska on jo liian vanha irtautumaan totutuista paikoista ja tavoista Larvassa. Puutarha ei ole mikään puutarha, eikä taloa kannata kunnostaa, kun Olavin käsityksen mukaan kuitenkin ollaan kohta muuttamassa takaisin Larvaan.

Selkeä ahdistuksen paikka on myös verenpisarapenkki, jonka merkitykset isän kuoleman tapahtumapaikkana, merkittynä muistopaikkana ja lopulta Olavin oman sekoamisen näyttämönä käyvät teoksessa erityisen ilmeisiksi.

Eetin maalaama laivamaalaus toimii Olavilla ambivalenttina itsereflektion paikkana, jonka vastakuvana trilogiassa Armi kiipeää Näsinkalliolle. Laivamaalauksella on mieluisia, unta tuovia ja rauhoittavia ominaisuuksia, mutta joka myös kertomuksen edetessä saa uhkaavia piirteitä: laiva kallistuu ja näyttää tulevan suoraan Olavia päin.

6. LOPUKSI

6.1. Kirjallisuuden tilojen, paikkojen ja valtasuhteiden tutkimisesta

Olen tässä tutkielmassa perehtynyt Orvokki Aution *Pesärikkoon* tekstinä, jossa tilallisten fokalisaatioiden ja erityisen merkityksellisten paikkojen kuvailun kautta luodetaan kertomuksen henkilöiden valtasuhteita. Tilallisen hahmottamisen apuvälineenä on ollut semiotiikka ja fenomenologia. Arkkitehtuurin filosofian ja kulttuurimaantieteen näkemyksiä on käytetty hyväksi tila-analyysissä. Valtasuhteiden analyysissä heuristisena innoittajana on ollut Michel Foucault'n ajatus panoptikonista universaalina nimettömän vallan ja valvonnan symbolina. Myös Foucault'n analyysia biovallasta olen soveltanut *Pesäriikon* tutkimiseen. Käytännön valtasuhteiden analyysissä apuna on ollut Dennis H. Wrongin luokittelu vallan lajeista ja resursseista.

Fenomenologis-valtakriittisen luennan kautta *Pesäriikon* maailma avautuu uudella tavalla. Aiemmassa *Pesärikkoa* koskevassa tutkimuksessa on päähuomio suunnattu dialogiin ja murteen käyttöön sekä myyttikriittisiin ja feministisiin luentoihin, mutta itse *Pesäriikon* tilaan ei ole aiemmassa tutkimuksessa juuri viitattu. Kuitenkin Autio kirjoittaa tilaa tarkasti, moniaistisesti, kaikkitietävän kertojan kuvailua henkilöidensä tuntemuksilla monipuolisesti maustaen. Eteläpohjalaisesta maaseudusta ja tamperelaisesta kaupunkimiljööstä nostetaan esiin kerrontaa tukevia elementtejä, jotka eivät kuulu kyseisten seutujen kliseiseen kuvastoon. Autio viittaa teoksessaan myös miesten ja naisten erilaiseen tilan hallintaan, tilan sukupuolistumiseen ja yleiseen tilan vaikutukseen henkilöidensä psykologisessa kehityksessä.

Semiotiikka astuu tutkielmassani fenomenologisessa analyysissä kertyneen materiaalin järjestäjäksi ja ontologisten kysymysten esittäjäksi. A.J. Greimasin semioottisen neliön myötä nousivat esiin näyttämisen ja ei-näyttämisen, olemisen ja ei-olemisen kategoriat, joiden sovellusta valotetaan lyhyesti *Pesäriikon* esimerkkien avulla. Näyttämisen alueeseen kuuluvat tekstin julkiseen kuvaan liittyvät kirkonkylän raitin merkitykset, yleiset puistot, avoimet paikat, yhteiset kokoontumispaikat kuten urheilukenttä ja kylälle näkyvä osa puutarhasta. Ei-näyttämisen alue on kodin omien sisäisten sääntöjen ja salaisuuksien alue, perheenjäsenten ja sukupolvien välisen valvonnan alue. Toisaalla julkista olemisen valvontaa suoritetaan myös biovallan keinoin antamalla säädöksiä, vaitiolovelvollisuuksia ja positiivisia ohjeita. Sen vastapoolina, ei-olemisen

ja epätoden kategoriana ovat rikokset ja heikentynyt todellisuudentestaus, psykoottinen käytös, jossa yhteiskunnan lait ja säännöt lakkaavat vaikuttamasta.

Pesäriikon henkilöiden suhdetta näihin kategorioihin tutkailemalla päästään sisälle myös siihen, miten he suhtautuvat valtajärjestelmiin ja mitkä ovat heidän vapautensa paikat. Teoksen päähenkilöiltä Olavilta ja Armilta löytyvät selkeät, symbolisiksi toisilleen vastakkaisiksi merkeiksi nousevat paikat. Olavilla oman auton ja oman sängyn turvallisuus vertautuu Armin kodittomaan polkypyöräilyyn aavassa, tuulisessa maisemassa ja sitä kautta tarkentuvaan tuen ja turvan puutteeseen. Olaville valtamerilaivaa esittävä maalaus sängyn jalkopäässä merkitsee eräänlaista turvallisen seikkailun, kodista irtautumisen ja kotiin kiinnittytymisen yhtäaikaisena kuvana. Totuuden paikka ja elämäntilanteen mittari löytyy Armillakin vesillä liikkumisen teemasta Näsinkalliolta, jonka muistomerkin äiti vääntelehtii haaksirikossa menetettyä miestänsä kaivaten kahden lapsensa kanssa. Vaikka Armi ei kaipaa takaisin sairautensa kanssa painiskelevan miehensä luokse, hänen taloudellisen tilanteensa ja huoltajana kokemansa yksinäisyyden vertauskuvaksi Kurun muistomerkki soveltuu.

6.2. Tilat, paikat ja niiden esikuvat

Murteen käytön funktioita suomalaisessa kirjallisuudessa tutkineen Marjatta Palanderin mukaan murteen käyttö implikoi lukijalle tietoa teoksen henkilöiden taustasta (Palander 1981, 3). Murretta käytetään usein lisäämään uskottavuutta ja todentuntuisuutta, se on realismin apuvälineitä.

Autio käyttää hyväkseen paitsi omaa murrettaan, myös oman kotikuntansa maantietoa, jonka merkitykset parhaiten hallitsee. Tutkielmani alussa kysyin, mikä ja missä *Pesäriikon* tila on. Lähiluku paljastaa, että pohjalaiset tapahtumapaikat eivät löydy identtisinä miltään paikkakunnalta. Eräissä kohdin kirjailija on tietoisesti hävittänyt yhdennäköisyyttä Ylistaron ja *Pesäriikon* paikkojen välillä. Olen luvuissa 4.1. ja 4.6. tuonut esiin ne piirteet Ylistaron kirkonkylän maantiedosta, jotka suhteellisen helposti löytyvät teoksen geografiasta. Näitä ovat kirkko ja sen sijainti jokivarressa sekä sankarihautausmaan, keskustan teiden, koulun, kauppojen ja taksikopin sijainti jokivarsiasutuksessa.

Pesäriikon Kainaston kylän maisema ja etäisyys kirkonkylästä sopisi hyvin yksiin Ylistaron Kainaston kylän kanssa, ja vielä tänä päivänäkin paikallaan hylättynä seisova harmaa rintamamiestalo pellon keskellä (ks. **Kuva 3**, s. 48) sopisi ilmentämään Aution kuvailemaa Armin ja Olavin kotia. On kuitenkin huomattava, että myös kirjailijan varhaislapsuuden kotikunnan Kurikan lähistöllä, hivenen Kauhajoen puolella virtaa Kainastonjoki.

Sama pätee nimeen Larva. Vaikka Ylistarosta löytyy erään Kyrönjokeen laskevan luoman latvoilta Larvaksi kutsuttu paikka, se on myös laadullinen yleisnimi sellaiselle maastolle jokivarsiasutuksessa, joka sijaitsee jonkin matkaa jokirannan rintamaasta nevoja kohti. Larvamaata kuvataan osuvasti *Ylistarolaisten historiassa*.

Kauempana joesta maa alkoi muuttua joko nevaperäiseksi tai kivikkoiseksi, ja huonointa oli se larvamaa, jossa neva ei ollut vielä kunnolla maatunut turpeesta mullaksi. (...) Vittingillä maata oli niin vähän, että siitä ei liennyt kesantoon niin paljon kuin muualla. Huonommilla mailla, nevojen lähellä ja metsäkylissä, tahtoi halla vaivata. (Salokangas ja Ekman-Salokangas 2005, 347.)

Jos olisi siis haluttu kuvata suurta ylistarolaista sukutilaa, lasikuistinen kaksifooninkinen pytinki sijaitisi Kyrönjoen rintamailla eikä metsäkylillä monien kilometrien päässä viljavimmasta ja vauraimmasta alueesta.

Selkeimmän pesäeron Ylistaron maantietoon Autio tekee puhuessaan sankarihautausmaan muistomerkistä, jossa on *Pesäriikon* mukaan äiti ja kaksi lasta. Vaikka sankarihautausmaan sijainti muuten noudattaa Ylistaron maantietoa, tällaista muistomerkkiä ei ole Ylistarossa, eikä Kurikassakaan.

Kuva 6. Kalervo Kallion Ylistaron sankarihautausmaalle tekemä punagraniittinen talvi- ja jatkosodan muistomerkki. Kuva: TN 2005.

Ylistaron sankarihautausmaalla on talvi- ja jatkosodan muistomerkki, jonka aiheena on nainen, joka ojentaa pienokaista miehen käsivarsille. *Pesäriikon* äidin ja kahden lapsen teema on luultavimmin luotu symmetriseksi kerronnalliseksi näkymäksi kertomuksessa esiintyvän Tampereen Kuru-laivan haaksirikkoisten patsaan kanssa. (Ks. P, 191, 510, 635.)

Ylistaron maantiede on osittain olemassa ja osittain se on hävitetty, ja syynä voi olla kirjailijan halu estää Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* tiimoilta nousseen keskustelun kaltainen jälkipuinti. Todellisuudesta sellaisenaan käytettyjen esikuvien käyttäminen kaunokirjallisessa tekstissä sisältää aina riskinsä. (Ks. Partanen 2001, 45.) Jo tällaisenakin, paikkakunnan indeksisyyden pilkahdellessa tekstistä vain paikat hyvin tuntevalle, Olavin ja Armin hahmojen esikuvia on sitkeästi etsitty Ylistarosta. Sen sijaan Tampereen maantietoa ei ole ollut tarvetta peitellä. Tampereen Teiskontielle 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa muuttaneiden eteläpohjalaisten massasta on vaikea ryhtyä etsimään kirjan henkilöiden näköiskuvia, ja kaupungin julkiset paikatkin voivat siis hyvin esiintyä omilla nimillään, niin Näsinpuisto, Kurun muistomerkki, Hämeensillan Väinö Aaltosen patsaat, Kalevan kirkko kuin jo valtion virastotalon alle hukunut Hipposkin.

6.3. Valtasuhteet tiloissa ja paikoissa

Foucault'n mukaan valtasuhteessa on aina mukana myös vapauden elementti. Mitä avoimempaa valtapeli on, sitä vetoavammaksi ja kiehtovammaksi se tulee (Foucault 1979, 300). Vapauden voi nähdä toteutuvan, kun ihminen toteuttaa itseään ja noudattaa omia tuntemuksiaan eikä suostu ottamaan vastaan häpeän tunnetta, jota yhteisö olisi hänelle langettamassa.

Armilla on omassa yhteisössään harvinaisen voimakas tarve toimia noudattaen omia tuntemuksiaan. Hänen toiminnassaan näkyy tiukan valtakuvion aikaan saama kapinan siemen hänen lähtiessään ensin kotoa Olavin perään, sitten Olavin luota kohti itsenäistä elämää. Oman elämänsä hallitsija hän tuntee olevansa ajoittain, valoisina hetkinä, kun uusi elämä uuden ihmissuhteen ja hyvin sujuvan työn tuntuu avautuvan. Ympäristön muutos ei kuitenkaan avaa täydellisesti uutta elämää, vaan muuton jälkeen lasten kautta vanhat siteet pysyvät osana hänen elämäänsä. Äiti joustaa oman elämänsä päätöksissä siten, kuin lastensa parhaaksi näkee. Toinen Armin vapauteen vaikuttava seikka on yksilöllisten vallan resurssien puute. Jatkuva rahan puute

vaivaa hänen arkeaan. Opiskelujen hylkääminen nuorena alkaa nousta hänen mielessään yhä suuremmaksi erehdykseksi. Hän päättää ryhtyä lukemaan työväenopistossa englantia ja ilmoittautua markkinointi-instituutin kirjekurssille (P, 568).

Mitä ihmiseksi siitä sanoo? Yhteisön valvonta ja sisäinen kontrolli, jolla ihmiset elämäänsä rajoittavat, on yksi *Pesäriikon* keskeisistä teemoista. Teoksen päähenkilöistä kukaan ei ole täysin vapaa toisten "orjaalemisesta". Jopa radikaali Tiina tunnistaa häpeäntunteet suhteessa omiin luokkatovereihinsa; hän ei osaa puhua kuin muut ja on "landelta" (P, 595). Ahdistuksesta ei ole vapaa lopulta mumman ja äidin sopeutuvainen Lassekaan, joka nielee kaiken pahan olon ruoan mukana sisäänsä ja teoksen lopussa alkaa ilmaista omaa pahoinvointiaan myös tic-oireilla ja ovien paiskomisella (P, 665, 694).

Valtasuhteet piirtyvät *Pesärikossa* tarkasti kuvailtuja tiloja ja paikkoja vasten erityisesti trilogian alkupuolella. Urbaaniin ympäristöön trilogian kolmannessa osassa siirryttäessä konkreettinen tuntuma paikkoihin ja vertautuminen valtasuhteisiin ei ole yhtä intensiivistä kuin maaseutuyhteisön ympäristöjen kuvauksessa. Kuitenkin pidän *Pesäriikon* kohdalla valittua tilallista näkökulmaa relevanttina teoksen kerronnan kannalta. Tutkimus on myös salapoliisin työtä, ja tätä puolta olen saanut toteuttaa etsiessäni teoksen paikkoja ja kulkureittejä todellisista paikoista Ylistarosta ja Tampereelta. Kertomuksen tapahtumaympäristöjen kautta välittyy myös murroskautta eläneen Suomen tila 1950-luvulta 1970-luvulle. Tämä korostaa *Pesäriikon* luonnetta suomalaisen maaltamuuton ja modernisaation kuvauksena.

6.4. Kysymyksiä jatkotutkimukselle

Orvokki Aution *Pesärikko* sisältää paljon sellaisia tutkimukselle kiinnostavia näkökulmia, jotka on tästä tutkielmasta täytynyt rajata pois. Voimakkaasti Autio lähestyy muun muassa ruumiillisuutta, naisen ja miehen kehoon, kauneusarvoihin ja syömisen psykologisiin merkityksiin liittyvää tematiikkaa.

Pesäriikon tilojen ja paikkojen tutkimista voi jatkaa ottamalla mukaan identiteetin käsitteen ja tutkia, millainen on *Pesäriikon* eteläpohjalainen tila, jos sitä vertaa Samuli Paulaharjun (ks.

Paulaharju 1932) kuvauksien myötä kanonisoituihin pohjalaisen maiseman juhlallisiin uskonnollis-isänmaallisiin merkityksiin.

Aution maisemaan voi hakea myös vertauskohtia Antti Tuurin romaaniutuotannosta. Pohjalaiseen vapaustematiikkaan liittyy se liitelevän haukan näkökulma, jonka Markku Kulmala (Kulmala 2003, 178–179) on väitöskirjassaan havainnut avautuvan Antti Tuurin Pohjanmaa-sarjassa, muun muassa *Pohjanmaassa* (Tuuri 1982, 55) ja *Maan avaruudessa* (Tuuri 1989, 127). Avaran maiseman sijaan Autio kiinnittää huomiota läheltä aistittuun pohjalaiseen jokirantaan, metsänreunoihin, soratien penkkoihin ja puutarhoihin. Maisema pirstoutuu usein mikromaisemaksi, intiimin mittakaavan aistimelliseksi havainnoinniksi.

Etelä-Pohjanmaa ja Ylistaro esiintyvät 2000-luvun kotimaisessa kirjallisuudessa yllättäen Kari Hotakaisen palkitussa romaanissa *Juoksuhaudantie* (Ks. Rantamäki 2005, 74.). Lienee sattumaa eikä viite *Pesärikkoon*, että etelään muuttanut kiinteistövälittäjä ylistää nostalgisesti nimeltä mainiten juuri Ylistaron lakeuksia (Hotakainen 2002, 155). Hänen romanttinen kaipuunsa maalle ja erityisesti lakeuksille nostaa mieleen kysymyksen, mitä lisättävää Armilla ja Olavilla voisi olla siihen Hotakaisen maalailemaan kuvaan, jonka mukaan Etelä-Pohjanmaalla, Ylistaron taivaan alla on niin helppo hengittää ja taivas kaareutuu korkeimmalle tasaisesta maisemasta juuri oman ladon kohdalta.

KUVAT

Kuva 1. Ylistaron kirkko suhteessa Kyrönjokeen. Kuva: Kalevi A. Mäkinen (Mäkinen, 1986, 134). Sivu 30.

Kuva 2. Talo Ylistaron Kainastolla. Kuva: Tiina Nyrhinen 2005. Sivu 39.

Kuva 3. Ylistaron kirkonkylän tiestö suhteessa jokeen ja siltoihin sekä kangaskaupan ja taksiaseman sijainti 1960-luvun Ylistarossa. Kartta: Tiina Nyrhinen 2006. Sivu 45.

Kuva 4. Yrjö Liipolan Kurun haaksirikon muistomerkki Näsinkalliolla Tampereella. Kuva: Tiina Nyrhinen 2005. Sivu 51.

Kuva 5. Raili ja Reima Pietilä: Kalevan kirkko, 1966. Kuva: Jenni Soini 2005. Sivu 55.

Kuva 6. Kalervo Kallion Ylistaron sankarihautausmaalle tekemä punagraniittinen talvi- ja jatkosodan muistomerkki. Kuva: Tiina Nyrhinen 2005. Sivu 74.

KAAVIOT

Kaavio 1. Pystyasennossa oleva ihmiskeho, tila ja aika (Tuan 2003, 35). Sivu 13.

Kaavio 2. Lausumat totuudesta nelikenttänä Greimasin mukaan (vrt. Tarasti 1990, 94). Kaavio: Tiina Nyrhinen 2006. Sivu 62.

Kaavio 3. Greimasin nelikenttä täydennettynä (vrt. Tarasti 1990, 94). Kaavio: Tiina Nyrhinen 2006. Sivu 63.

Kaavio 4. Valtasuhteiden, tilojen ja paikkojen väliset modaliteetit (vrt. Greimasin aksiologinen malli inhimillisen toiminnan eri modaliteeteista, Tarasti 1990, 94–95). Kaavio: Tiina Nyrhinen 2006. Sivu 65.

Kaavio 5. Armin vapauden ja ahdistuksen tilat ja paikat. Kaavio: Tiina Nyrhinen 2006. Sivu 70,

Kaavio 6. Olavin vapauden ja ahdistuksen tilat ja paikat. Kaavio: Tiina Nyrhinen 2006. Sivu 71.

LÄHTEET

Tutkimuskohde

AUTIO, ORVOKKI 1986 *Pesärikko*. Sisältää romaanit *Vuistotaival* (1980), *Kotipesä* (1982) ja *Merkki päällä* (1985). Helsinki: Kirjayhtymä. [Lyhenne: P]

Painetut lähteet

BACHELARD, GASTON 1964 [1958] *The Poetics of Space*. Transl. Maria Jolas. Boston: Beacon Press.

BAL, MIEKE 1998 *Space, Incorporated: Ruumiiseen sisällytetty Tila*. – Saarikangas, Kirsi (toim.) *Kuvasta tilaan. Taidehistoria tänään*. Tampere: Vastapaino.

BARTHES, ROLAND 1993 [1968] *Tekijän kuolema*. Suom. Rojola, Lea ja Thorel, Pirjo. – Rojola, Lea (toim.) *Tekijän kuolema. Tekstin syntymä*. Tampere: Vastapaino.

BENJAMIN, WALTER 1997 *Charles Baudelaire: A lyric poet in the era of high capitalism*. Transl. Harry Zohn. New York: Verso.

COBLEY, PAUL ja JANSZ, LITZA 1998 [1997] *Semiotiikka. Vasta-alkaville ja edistyville*. Helsinki: Jalava.

ENWALD, LIISA 1999. *Naiskirjailijoita*. – Lassila, Pertti (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria, 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: SKS.

FOUCAULT, MICHEL 1997 [1984] *The Ethics of the Concern for Self as a Practice of Freedom*. – Rabinow, Paul (toim.), *Michel Foucault. Ethics. Subjectivity and Truth*. New York: New Press.

FOUCAULT, MICHEL 1989 [1969] *The Archaeology of Knowledge*. Transl. A.M. Sheridan

Smith. New York: Pantheon.

FOUCAULT, MICHEL 1989 [1986] Arkkitehtuuri, tieto ja valta. Michel Foucault'n haastattelu. Teoksessa Foucault, Michel – Rabinow, Paul, *Kaupunki, tila, valta*. Suom. Jorma Mänty. Tampere: TTKK:n Yhdyskuntasuunnittelun laitoksen julkaisuja 16.

FOUCAULT, MICHEL 1999 [1976] *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.

FOUCAULT, MICHEL 1994 [1982] The Subject and Power. – *Power. Essential Works of Foucault 1954–1984*. Transl. Robert Hurley. Paris: Gallimard.

FOUCAULT, MICHEL 2001 [1975] *Tarkkailla ja rangaista. 2. p.* Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.

GENETTE, GÉRARD 1980 *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.

HAARNI, TUUKKA, KARVINEN, MARKO, KOSKELA, HILLE ja TANI, SIRPA (toim.) 1997 *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

HAARNI, TUUKKA 1997 Joustavia tiloja. – Haarni, Karvinen, Koskela, Tani (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

HEIDEGGER, MARTIN 2003 [1954] Rakentaa asua ajatella. *niin&näin* 3/2003, s. 53–59.

HOTAKAINEN, KARI 2002 *Juoksuhaudantie*. Romaani. Helsinki: WSOY.

JENKS, CHRIS 2002 [1995] Watching Your Step: The History and Practice of the Flaneur. – Jenks, Chris (ed.) *Visual Culture*. London: Routledge.

KARJALAINEN, PAULI TAPANI 1995a Elämä tässä talossa: lähikartoitusta kirjallisuuden kautta. – *Alue ja Ympäristö* 24:2, 15–24.

KARJALAINEN, PAULI TAPANI 1995b Mahdollisten maisemien semantiikkaa. – Terra 107:2, 123–125.

KARJALAINEN, PAULI TAPANI 1997 Aika, paikka ja muistin maantiede. – Haarni, Karvinen, Koskela, Tani (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

KONTTURI, VENNY 1967 *Ruukinkuja*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.

KOSKELA, HILLE 1997 Tilapuoli sukupuoli. – Haarni, Karvinen, Koskela, Tani (toim.) 1997, *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

KUHMONEN, PETRI 1995 Merleau-Pontyn fenomenologia. – Laine, Timo ja Kuhmonen, Petri, *Filosofinen antropologia*. Jyväskylä: Atena.

KULMALA, MARKKU 2003 *Miss' laaja aukee? Antti Tuurin Pohjanmaa-sarjan merkitysrakenteita*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 975.

LAINEN, TIMO 1995 Filosofisen antropologian historiallisia erityispiirteitä. – Laine, Timo ja Kuhmonen Petri, *Filosofinen antropologia*, Jyväskylä: Atena.

LAITINEN, KAI 1984 *Metsästä kaupunkiin. Esseitä ja tutkielmia kirjallisuudesta*. Helsinki: Otava.

LEFEBVRE, HENRI 1991 *The Production of Space*. Transl. Donald Nicholson-Smith. Oxford and Cambridge MA: Basil Blackwell.

LEHTIMÄKI, MARIANNE 1995 Ihmisen jokapäiväisen ympäristön haltuunotosta. – Schulman & Kanninen (toim.), *Kaupunki kohtauspaikkana. Näkökulmia kulttuuriseen kaupunkitutkimukseen*. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Teknillinen korkeakoulu.

LUKKARINEN, VILLE ja WAENERBERG, ANNIKA 2004 *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan: kansallismaiset 1800- ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*. Taidekoti Kirpilän julkaisu. Helsinki: SKS.

MERLEAU-PONTY, MAURICE 2001 [1962] *Phenomenology of Perception*. Transl. Colin Smith. London: Routledge and Kegan Paul.

MÄKINEN, KALEVI A. 1980 *Muistojen lakeus. Kytösavut, latomeri, tulvat*. Vaasa: Vaasan Kirjapaino.

MÄKINEN, KALEVI A. 1986 *Etelä-Pohjanmaa – merestä noussut maakunta*. Vaasa: Vaasan Kirjapaino.

NORBERG-SCHULZ, CHRISTIAN 1980 *Genius loci. – Towards a phenomenology of architecture*. London: Academy Editions.

NORBERG-SCHULZ, CHRISTIAN 1985 *The concept of dwelling. On the way to figurative architecture*. New York: Rizzoli.

PALLASMAA, JUHANI 1992 Identiteetti, intimitteetti ja kotipaikka. Huomioita kodin fenomenologiasta. Käännös englannista suomeen: Jaakko Mäntyjärvi. – Arkkitehti 1/1994.

PAULAHARJU, SAMULI 1932 Härmän aukeilla. – Repo, Eino S., Suurpää, Matti ja Markku Valkonen (toim.) *Taiteet Suomea takomassa*. Helsinki: Tammi, s. 46–47.

PIETILÄ, REIMA 1982 Genius loci – henkilökohtaisia tulkintoja. SAFA:n Arkkitehtuuri ja kaupunkisuunnittelu -seminaari 1982. – Pietilä. *Modernin arkkitehtuurin välimaastossa*. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.

POCOCK, D.C.D. 1988 Geography and literature. – *Progress in Human Geography* 12:1, 87–102.

POHTOLA, MIKKO 1980 Kytösavut. – Mäkinen, Kalevi A., *Muistojen lakeus. Kytösavut. latomeri, tulvat*. Vaasa: Vaasan Kirjapaino.

RABINOW, PAUL 1989 [1982] Kaupunkitilan säätely. Teoksessa Foucault, Michel – Rabinow, Paul, *Kaupunki, tila, valta*. Suom. Jorma Mänty. Tampere: TTKK:n Yhdyskuntasuunnittelun laitoksen julkaisuja 16.

RANTA, SIRKKA-LIISA, SEPPOVAARA, JUHANI 2003 *Maatilan pihapiiri*. Helsinki: SKS.

RAVI, REETTA 2001 Kieli tottelee kirjailijaa. – Aamulehti 26.7.2001.

RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1991 [1983] *Kertomuksen poetiikka*. Helsinki: SKS.

SAARIKANGAS, KIRSI 1990 Sääteleeko asunnon pohjaratkaisu ihmisten perhe-elämää? Esimerkkejä kaupungistuvan Suomen asuntoarkkitehtuurista. – Arkkitehti 1/90, s. 28–32.

SAARIKANGAS, KIRSI 1994 Elämän kulissit ja arjen estetiikka. – Tiedepolitiikka 1/94. s. 11–20.

SAARIKANGAS, KIRSI 2002 *Asunnon muodonmuutoksia, puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 860. Helsinki: SKS.

SALOKANGAS, RAIMO JA EKMAN-SALOKANGAS, ULLA 2005 *Ylistarolaisten historia*. Ylistaro: Ylistaron historiatoimikunta.

SEPPÄNEN, JANNE 2002 Ruumis, mieli ja camera obscura. – Pirilä, Marja: *Camera Obscura, sisätila – ulkotila*. Helsinki: Musta Taide.

SEPÄNMAA, YRJÖ 1994 Koivu ja tähti. Kotiseutunsa lapset. – Sepänmaa, Yrjö: *Tuhatjärvinen. Esseitä ympäristökulttuurista*. Helsinki: SKS.

SIBLEY, DAVID 1995 *Geographies of exclusion. Society and difference in the west*. London: Routledge.

SUOMI, VILHO 1963 Murteen käyttö kirjallisuudessa. – *Äidinkielenopettajien liiton vuosikirja*. Helsinki. s. 46–58.

TARASTI, EERO 1996 *Johdatusta semiotikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkitysjärjestelmistä*. Helsinki: Gaudeamus.

TARKKA, PEKKA 1980 *Suomalaisia nykykirjailijoita. Viides laitos*. Helsinki: Tammi.

TUAN, YI-FU 2003 [1977] *Space and Place. The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

TUORI, SANTERI 2001 *Vallan kuva. Valokuva kontrollipolitiikan välineenä*. Suomen valokuvataiteen museon julkaisuja. Pieni valokuvakirjasto 3. Helsinki: Musta Taide.

TUURI, ANTTI 1989 *Maan avaruus*. Romaani. Helsinki: WSOY.

TUURI, ANTTI 1982 *Pohjanmaa*. Romaani. Helsinki: WSOY.

TUURI, ANTTI 1988 *Uusi Jerusalem*. Romaani. Helsinki: Otava.

VEIVO, HARRI JA HUTTUNEN, TOMI 1999 *Semiotikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Edita.

WRONG, DENNIS H. 1979 *Power. Its Forms, Bases and Uses*. Oxford: Basil Blackwell.

VUORINEN, JYRI 1997 *Taideteos merkinä. Johdatus semioottiseen taidekäsitteeseen*. Helsinki: SKS.

Painamattomat lähteet

KORTELAJAINEN, MINNA 1992 Puhekielen muodot Orvokki Aution romaanitrilogiassa *Pesärikko* ja romaanissa *Valokuvavarkaat*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

LEHMUSVAARA, TIINA 1990 Äitihahmot Orvokki Aution romaaneissa. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

LUOJUS, KAISA 1991 Paikallisväriä luovat kielen piirteet Orvokki Aution romaanitrilogiassa *Pesärikko*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

LUOMA-AHO, JAANA 1991 Eteläpohjalaisia murrepiirteitä Orvokki Aution *Pesärikko*-trilogian dialogissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

MALKAMÄKI, SARI 1990 Kohdannut häpeä ja menetetty kunnia. Naisten ja miesten maailmat Orvokki Aution *Pesärikko*-trilogiassa ja Antti Tuurin teoksessa *Pohjanmaa*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

NIEMINEN, ARI 1990 Elinkeinoelämän valtuuskunta. Vallan analyysiä. Sosiologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

NISSILÄ, MAIJA-LEENA 1992 Havainnot kielestä ja kielenkäytöstä Orvokki Aution romaanitrilogiassa "Pesärikko". Suomen kielen pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

NYMAN, SUVI 2002 *Kuva, tie ja peli: suomalainen maaseudun nainen Marja-Liisa Vartion, Sylvi Kekkosen ja Orvokki Aution romaaneissa*. Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaatintutkielma, Helsingin yliopisto.

PALANDER, MARJATTA 1981 Murteenkäytön funktio suomalaisessa proosassa. Kotimaisen kirjallisuuden sivulaudaturtutkielma, Tampereen yliopisto.

PARTANEN, ANU 2001 Perintö kirjallisena: Väinö Linna ja Täällä Pohjantähden alla -trilogia urjalalaisesta näkökulmasta. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Pesärikko. TV-elokuva. Orvokki Autio – Marjut Komulainen (Orvokki Aution romaani 1986). O: Timo Bergholm. N: Minttu Mustakallio (Aholan Armi), Pekka Valkeejärvi (Larvan Olavi), Ritva Oksanen (Larvan Laimi) ja Ritva Ahonen (Larvan Ilmi). Esitetty 13., 20. ja 27.11.2000, uusinta 4., 11. ja 18.7.2005. YLE 1. YLE:n www-sivu [<http://www.yle.fi/kotikatsomo/ark0011.html>] 31.1.2006.

RANTAMÄKI, MARJA 2005 Merkit viittaavat Juoksuhaudantielle. Tilan, paikan ja liikkeen semantiikka Kari Hotakaisen romaanissa. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

SILÉN, MARI 2002 *Pesärikosta* toiseen: filmatisointi Orvokki Aution romaanin tulkintana. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

VALLI, TUULA 1993 Pohjalaisnaisen kehityskertomus. Pohjalaisuuden myytti ja Suuren äidin arkkityyppi Orvokki Aution romaaneissa Viistotaival, Kotipesä ja Merkki päällä. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

VIITASAARI, TUIJA 1995 Valtasuhteet Lauri Viidan teoksessa Moreeni. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.